

SCHIJNZELFSTANDIGEN, QUASI-WERKNEMERS, LOZE WERKGEVERS EN NEO-KOPPELBAZEN, NAAR EEN KWALIFICATIETHEORIE

Voor de toepassing van de sociale zekerheidswetgeving wordt de Belgische beroepsbevolking in drie grote categorieën ingedeeld: werknemers, zelfstandigen en overheids-personeel¹. De beroepswerkzaamheid in een bepaalde hoedanigheid opent de toegang tot het sociale zekerheidssysteem voor de betrokken beroepscategorie en geeft mede recht op sociale zekerheidsvoordelen in wettelijke periodes van inactiviteit die met de uitoefening van een beroepsactiviteit worden gelijkgesteld. Uit de beroepswerkzaamheid van de betrokkene putten de personen te zijnen laste die zelf geen of in onvoldoende mate een beroepsactiviteit uitoefenen, afgeleide rechten op sociale zekerheidsvoordelen. In bepaalde gevallen is het de betrokkene toegestaan na de stopzetting van zijn beroepswerkzaamheden die niet aan een wettelijk erkend sociaal risico te wijten is, zijn rechten op sociale zekerheid voor de toekomst te vrijwaren².

Mensen die geen eigen of afgeleide rechten in de professionele sociale zekerheidsstelsels kunnen doen gelden, ontleen aan hun menselijke waardigheid zonder het vereiste van bijdragebetaling een aantal, weliswaar minimale, sociale zekerheidsrechten die bij voorkeur onder de benaming «ge-waarborgde regelingen» tot de sociale zekerheid worden gerekend³.

De onderscheiden professionele stelsels leggen niet dezelfde verplichtingen op en verlenen evenmin dezelfde sociale zekerheidsvoordelen. Bovendien put de beroepsuitoefenaar niet dezelfde rechten en verplichtingen uit respectievelijk het arbeidsrecht, het ambtenarenrecht en het recht dat de verhouding tussen de zelfstandige en zijn medecontractant beheerst. Fiscaalrechtelijke verschillen mogen evenmin uit het oog worden verloren.

Twee tegenstrijdige stromingen tekenen zich af. Een aantal personen acht de verplichtingen die het normaal toepasselijke werknemersstelsel hun oplegt, te hoog en proberen aan de toepassing ervan te ontsnappen. Dat het stelsel waarin zij hun toevlucht zoeken, hun of hun werknemer minder sociale voordelen toekent, nemen zij op de koop toe. Omgekeerd zoeken zelfstandigen na verloop van tijd of wanneer zij hun inkomen of een deel van het gezinsinkomen bedreigd achten, vaak een toegang tot het sociale zekerheidssysteem der werknemers, ook al moeten zijzelf of hun opdrachtgever

meteen een hogere kostprijs dragen. Uit recent gepubliceerde rechtspraak en uit een wetgevend ingrijpen blijkt dat die problematiek een erg actueel belang vertoont. Aangezien talrijke administratieve of rechterlijke beslissingen op verkeerde gronden berusten of een foutieve oplossing van de voorgelegde vraagstellingen bevatten, beoogt deze bijdrage niet zozeer een allesomvattend overzicht van de casuïstiek te bieden of voor elk probleemgeval het concrete antwoord te geven als wel de algemeen-theoretische beginselen op te bouwen aan de hand waarvan in België dient te worden bepaald onder welk sociaal zekerheidssysteem een persoon ressorteert.

I. De vuistregel

Als vuistregel geldt dat een persoon voor één zelfde sector van de sociale zekerheid niet tegelijkertijd tot meer dan één sociale zekerheidsstelsel kan behoren op grond van één en dezelfde beroepsactiviteit⁴. Het toepasselijke stelsel bepaalt welke verplichtingen aan de betrokkene of een derde⁵ worden opgelegd en welke rechten hemzelf of de personen te zijnen laste toekomen.

De vuistregel is niet als algemeen principe in een wettekst neergeschreven, maar kan worden afgeleid uit de wijze waarop het toepassingsgebied van de onderscheiden professionele stelsels wordt afgebakend. Zo wordt de Pensioenwet bijvoorbeeld uitsluitend toegepast op werknemers die niet in aanmerking komen voor een pensioenregeling vastgesteld bij of krachtens een wet, bij een provinciaal reglement of door de N.M.B.S.⁶. In het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen worden negatieve begripsomschrijvingen gehanteerd. Ieder natuurlijke persoon die in België een beroepsbezigheid uitoefent zonder door een arbeidsovereenkomst of een statuut van het overheidspersoneel te zijn verbonden, wordt als zelfstandige aangemerkt⁷.

Bovendien wordt de vuistregel in een bepaald geval uitdrukkelijk door de wetgever gehanteerd. Voor de toepassing van het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen wordt een beroepsbezigheid immers geacht krachtens een arbeidsovereenkomst te zijn uitgeoefend, wanneer de betrokkene voor de toepassing van het werknemersstelsel wordt vermoed zijn beroepsactiviteit op grond van een arbeidsovereenkomst te verrichten⁸. Het tegenbewijs hiervan mag, zelfs

¹ Het facultatieve stelsel van de overzeese sociale zekerheid dat openstaat voor personen die hun beroepsactiviteit buiten het grondgebied van de Lid-Staten van de Europese Economische Gemeenschap uitoefenen, kent die indeling niet (artikel 12, Wet 17 juli 1963, betreffende de overzeese sociale zekerheid, B.S., 8 januari 1964).

² Als voorbeeld kan de voortgezette verzekering in het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen worden aangehaald (artt. 38-43, K.B. 22 december 1967, houdende algemeen reglement betreffende het rust- en overlevingspensioen der zelfstandigen, B.S., 10 januari 1968).

³ Zie SIMOENS, D., *Sociaal zekerheidsrecht*, Leuven, Acco, 15-16.

⁴ Het komt wel vaak voor dat een persoon voor sommige sectoren onder de ene sociale zekerheidsregeling en voor andere onder een ander systeem ressorteert. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de leden van het overheidspersoneel.

⁵ De werkgever, de tewerkstellende overheid of zelfs de medecontractant.

⁶ Artt. 1-2, Pensioenwet.

⁷ Art. 3, Sociaal Statuut Zelfstandigen.

⁸ Art. 3, derde lid, Sociaal Statuut Zelfstandigen.

indien de mogelijkheid daartoe bestaat, niet worden geleverd⁹.

De vuistregel staat niet eraan in de weg dat één zelfde persoon op grond van onderscheiden beroepsactiviteiten voor één zelfde sector van de sociale zekerheid gelijktijdig onder verschillende professionele stelsels ressorteert. Wanneer een zelfde persoon hetzelfde beroep in ten minste twee verschillende hoedanigheden uitoefent, wordt hij geacht verschillende beroepsbezigheden te verrichten. De vuistregel verhindert evenmin dat voor een zelfde persoon tegelijk voordelen worden toegekend door het ene professionele stelsel op grond van de beroepsactiviteit van de betrokkene en door het andere op grond van zijn hoedanigheid van persoon ten laste¹⁰.

II. De wettelijke kwalificatie

Het beantwoorden van de vraag of iemand tot de beroepsbevolking behoort en, in voorkomend geval, onder welk professioneel sociale zekerheidsstelsel hij ressorteert, komt neer op het toekennen van een kwalificatie¹¹.

De wetgever voert die bewerking zelf uit en kwalificeert op rechtstreekse wijze, wanneer bepaalde categorieën personen onmiddellijk in één der professionele sociale zekerheidsstelsels worden ondergebracht of van het toepassingsgebied ervan worden uitgesloten. Vaak bepaalt de wetgever evenwel niet rechtstreeks of een persoon onder één van de professionele regelingen ressorteert, maar beperkt hij zich tot de vaststelling van de criteria met behulp waarvan dat dient te worden vastgesteld. De wettelijke kwalificatie geschiedt dan op onrechtstreekse wijze.

III. De onrechtstreekse wettelijke kwalificatie

De onrechtstreekse wettelijke kwalificatie geschiedt in twee fasen. Aan de hand van een wettelijke maatstaf wordt in eerste instantie uitgemaakt of een persoon tot de professionele sociale zekerheidsstelsels wordt toegelaten of niet. Zo ja, dan geleiden wettelijke criteria de betrokkene vervolgens naar het op hem toepasselijke stelsel

A. Eerste fase: de toegang tot de professionele sociale zekerheidsstelsels

In principe verwerft uitsluitend wie een beroepsactiviteit uitoefent, toegang tot de professionele sociale zekerheidsstelsels¹², al heeft de wetgever die voorwaarde alleen in het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen in uitdrukkelijke bewoordingen ingeschreven¹³ zonder bovendien het begrip

«beroepsbezigheid» nader te omschrijven¹⁴. Het vereiste van een beroepsactiviteit geldt echter ook inzake het werknemersstelsel. Voorts vormt de bezoldiging een onontbeerlijk bestanddeel van de arbeidsrelatie tussen de tewerkstellende overheid en haar personeelsleden¹⁵.

Het begrip «beroepsbezigheid» kan worden omschreven als een daadwerkelijke activiteit die bestaat in een aantal in voldoende mate herhaalde en met winstoogmerk verrichte handelingen die een louter beheer van het eigen vermogen te boven gaan¹⁶. Voor de toepassing van de sociale zekerheidswetten hoeft de beroepsactiviteit geen geoorloofd voorwerp of geoorloofde oorzaak te hebben en evenmin op wettige wijze te worden uitgeoefend¹⁷. Het komt aan de feitenrechter toe te oordelen of van een beroepsbezigheid sprake is of niet¹⁸. Om die beoordeling in de praktijk te vergemakkelijken verleent het Sociaal Statuut Zelfstandigen aan de Koning de bevoegdheid vermoedens van uitoefening van een zelfstandige beroepsbezigheid in te voeren¹⁹. Het Hof van Cassatie gaat na of de rechter uit de feiten die hij op onaantastbare wijze heeft vastgesteld, wettig heeft kunnen afleiden dat het om een beroepsbezigheid gaat²⁰.

De onderscheiden bestanddelen van het begrip «beroepsbezigheid» worden hierna toegelicht. De vraag of uit de handelingen die een persoon buiten het kader van zijn normale beroepsbezigheid verricht, dient te worden afgeleid dat hij een tweede beroepsactiviteit uitoefent, dient aan de hand van dezelfde criteria te worden beantwoord²¹.

Ontwikkelingen van de sociale zekerheid 1985-1990, Leuven, gestencilde tekst, p. 13). Wie geen werknemer of ambtenaar is en inkomsten geniet, wordt niet automatisch als een zelfstandige beschouwd. Daartoe moet de uitoefening van een beroepsactiviteit worden aangetoond (Arbh. Brussel, 22 juni 1984, T.S.R., 228).

¹⁴ In de wet van 17 juli 1963 betreffende de overzeese sociale zekerheid en in fiscale wetten definieert de wetgever de «beroepsactiviteit» evenmin, al bekleedt het begrip ook in het fiscale recht een sleutelpositie. De fiscale doctrine en jurisprudentie kunnen dienstig zijn voor wie met het oog op de toepassing van het sociale zekerheidsrecht naar een omschrijving van het begrip zoekt (en omgekeerd, wat duidelijk over het hoofd wordt gezien in een overigens degelijke bijdrage: BEKAERT, J., «Het begrip 'beroepswerkzaamheid' in het fiscaal recht», R.W., 1989-90, 636).

¹⁵ JANVIER, C. en RIGAUX, M., «Individuele en collectieve arbeidsverhoudingen in de publieke en de particuliere sector. Een beknopte juridische vergelijking» in *Ambtenarenbeleid en arbeidsverhoudingen*, GEVERS, P. (red.), Brugge, Die Keure, 1987, 42.

¹⁶ Cass., 13 mei 1985, T.S.R., 1985, 443, noot DECLERCO, H.; VAN REGENMORTEL, A., «Ontwikkeling van de rechtspraak m.b.t. verzekerings- en bijdrageplicht in het sociaal statuut van de zelfstandigen (1983-1988)», R.W., 1989-90, 381.

¹⁷ Art. 4, R.S.Z.-Wet; Cass., 3 februari 1975, Arr. Cass., 1975, 626; Arbh. Antwerpen, 19 december 1980, Soc. Kron., 1983, 27; Arbh. Antwerpen, 27 mei 1975, T.S.R., 1976, 297.

¹⁸ Zie bv. Arbh. Luik, 21 december 1984, Soc. Kron., 1986, 177, noot J.J.; Arbh. Antwerpen, 20 april 1978, J.T.T., 1979, 161.

¹⁹ Art. 3, § 2, Sociaal Statuut Zelfstandigen, uitgevoerd bij art. 2, K.B. 19 december 1967, B.S., 28 december 1967.

²⁰ Zie bv. Cass., 17 mei 1982, A.R., nr. 6532.

²¹ Zo dient te worden nagegaan of de betrokkene zijn activiteit werkelijk ten dienste van een cliënteel wil stellen dan wel of door hem verworven inkomsten een toevallig neveneffect van een hobby of een in dienstverband uitgeoefend beroep uitmaken (SIMOENS, D., «Knelpunten in het toepassingsgebied van de sociale zekerheidsregelingen voor werknemers», T.P.R., 1987, 117).

⁹ V.P., noot onder Arbrb. Luik, 30 oktober 1980, J.T.T., 1981, 154.

¹⁰ Zie bv. art. 30, Ziektekostenbesluit Zelfstandigen.

¹¹ In de juridische terminologie betekent «kwalificeren» een juridisch relevante hoedanigheid aan een feit of persoon toekennen (FOCKEMA ANDREAË, S.J., *Rechtsgeleerd Handwoordenboek*, Groningen, Wolters, 1951, 239).

¹² Ten behoeve van zichzelf en de personen te zijnen laste.

¹³ Art. 3, Sociaal Statuut Zelfstandigen. Van de helpers wordt eveneens, zij het niet in uitdrukkelijke bewoordingen een beroepsactiviteit verwacht (VAN EECKHOUTTE, W., «Zelfstandigen: toepassingsgebied, bijdrage-regeling, pensioenen. Rechtspraak», in

1. Het beheer van het privé-vermogen

Het normale beheer van het privé-vermogen bestaat in de beheers- en bestuurshandelingen die door een redelijke en voorzichtige «huisvader» met het oog op de vrijwaring of verrijking van zijn vermogen worden verricht²². Het probleem van het onderscheid tussen het normale beheer van het privé-vermogen en de uitoefening van een beroepsactiviteit rijst, doordat enerzijds het beheer van het privé-vermogen niet tot een louter stilzitten kan worden gereduceerd en toch ook het verrichten van handelingen veronderstelt en anderzijds bij de uitoefening van een beroepsactiviteit vaak eigen goederen of financiële middelen worden aangewend en de beroepsinkomsten het vermogen vergroten. Hoewel elk geval afzonderlijk dient te worden beoordeeld, lijkt het aanwenden van vrij omvangrijke of specifieke middelen of technieken te wijzen op het bestaan van een beroepsactiviteit, terwijl te gewaagde speculatieve verrichtingen evenmin deel uitmaken van het louter beheer van een goed huisvader²³.

2. Een daadwerkelijke activiteit

Een daadwerkelijke activiteit, een actief handelen, is vereist. Het dragen van een professionele titel of het genot van inkomsten hetzij uit een andere bron dan arbeid hetzij uit een stopgezette activiteit impliceert niet het bestaan van een beroepsbezigheid²⁴. Wanneer een persoon voor eigen rekening, maar onder de naam van een derde een beroepsactiviteit uitoefent, verricht de naamleener zelf geen beroepsbezigheid²⁵. Iemand die een zelfstandige activiteit voor eigen rekening, maar door toedoen van een tussenpersoon uitoefent, is evenwel zelf beroepsactief²⁶. Wie de intentie heeft op geregelde en openlijke wijze zijn diensten aan het publiek aan te bieden, wordt voor de toepassing van het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen geacht een beroepsactiviteit te verrichten²⁷, zelfs al verricht hij (nog) geen handelingen die aan de beroepsuitoefening in de strikte zin van het woord zijn verbonden. Een dergelijke intentie kan blijken uit het maken van reclame, het nemen van een inschrijving in het handels- of ambachtsregister of op het tableau van een professionele orde, enz.

²² De inbreng van eigen kapitaal in een vennootschap, de verhuring van eigen onroerende goederen zonder bijkomende prestaties, het louter opstrijken van inkomsten uit een apotheek waarvan men onverdeeld medeëigenaar is, kunnen daartoe worden gerekend.

²³ Cf. BEKAERT, J., *l.c.*, 637 en 639.

²⁴ Cass., 4 februari 1985, A.R. nr. 4624, onuitg.; Cass., 10 februari 1986, *R.W.*, 1986-87, 899; Arbh. Brussel, 9 januari 1981, *J.T.T.*, 1982, 198; Arbh. Antwerpen, 22 november 1981, *R.W.*, 1981-82, 1355; Arbh. Antwerpen, 17 juni 1983, *Soc. Kron.*, 1984, 174; Arbrb. Nijvel, 27 februari 1989, *J.T.T.*, 1989, 283.

²⁵ Arbh. Brussel, 24 juni 1977, *Or.*, 1979, 245; Arbrb. Verviers, 13 oktober 1978, *J.L.*, 1978-79, 87; Arbrb. Dinant, 16 februari 1981, *J.T.T.*, 1981, 175.

²⁶ Arbh. Antwerpen, 20 november 1981, A.R., nr. 445/79, onuitg.

²⁷ Arbh. Luik, 9 december 1975, A.R. nr. 3253/75, onuitg., aangehaald door SIMOENS, D., «Knelpunten in het toepassingsgebied van de sociale zekerheidsregelingen voor werknemers», 113; Arbh. Gent, 23 juni 1987, *R.W.*, 1987-88, 782; Arbrb. Hoei, 13 januari 1978, onuitg., SIMOENS, D., «De sociale zekerheid van de sportbeoefenaar», in *Sociaalrechtelijk statuut van de sportbeoefenaar*, Antwerpen, Kluwer, 1979, 76.

3. Voldoende herhaling

Occasionele, d.w.z. afzonderlijke en geïsoleerde verrichtingen vormen geen beroepsbezigheid²⁸. Al hoeven de arbeidsprestaties zeker niet op ononderbroken of voltijdse wijze²⁹ te worden verricht, toch moeten zij, binnen een bepaalde, voor elk geval afzonderlijk vast te stellen tijdsspanne, een bepaalde continuïteit, frequentie en regelmaat vertonen³⁰ en met elkaar verband houden. Wanneer een bezigheid gedurende opeenvolgende tijdvakken tijdens dezelfde periode(s) wordt verricht, vertoont zij een regelmatig karakter³¹. De wetgever ziet steeds meer af van de veeleer formalistische techniek om de frequentie van de verrichtingen aan een puur cijfermatig criterium te toetsen. In het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen is de achttien-dagengrens en in de werknemersregeling de twee-urenregel afgeschaft³². Die gewijzigde houding kan tot meer rechtsonzekerheid aanleiding geven, maar maakt het beter mogelijk rekening te houden met de soms erg genuanceerde schakeringen die zich in het feitelijke leven voordoen³³. Daarentegen wordt steeds meer aandacht geschonken aan de intentie van de betrokkene, aan het doelbewuste nastreven van winst, aan de wil zich ter beschikking van een cliënteel te stellen³⁴. Die intentie kan blijken uit het aantal en de frequentie van de verrichte handelingen. De omvang van de verdiende inkomsten kan op een zekere frequentie wijzen. De intentie moet worden beoordeeld op het ogenblik dat de eerste handelingen worden verricht, zodat achteraf niet kan worden aangevoerd dat een na korte tijd stopgezette activiteit niet het karakter van een beroepsbezigheid vertoont. Anderzijds dienen, behoudens een gebrek aan continuïteit, de eerste handelingen te worden geacht deel uit te maken van de beroeps-

²⁸ BEKAERT, J., *l.c.*, 637.

²⁹ In beginsel vallen werknemers, d.w.z. personen die een beroepsactiviteit uitoefenen, onder de toepassing van de R.S.Z.-Wet, ongeacht de dagelijkse, wekelijkse of maandelijkse duur van hun arbeidsprestaties (R.S.Z., *Algemene onderrichtingen ten behoeve van de werkgevers*, Brussel, R.S.Z., 1990, 3), maar occasionele werknemers kunnen worden uitgesloten (art. 2, § 1, 4°, R.S.Z.-Wet).

³⁰ Om soortgelijke beweegredenen worden werknemers, tewerkgesteld in een toekomstige betrekking of in een betrekking van korte duur, en toevallige helpers die allen van de eigenlijke niet-beroepsactiviteiten dienen te worden onderscheiden, uit het toepassingsgebied van de professionele sociale zekerheidsstelsels voor werknemers en zelfstandigen geweerd (art. 2, § 1, 4°, R.S.Z.-Wet; art. 7, Sociaal Statuut Zelfstandigen).

³¹ Cass., 22 juni 1981, *Arr. Cass.*, 1980-81, 1231; Cass., 19 maart 1984, *J.T.T.*, 1985, 310; Arbrb. Brussel, 14 september 1987, *R.A.B.*, 1988, 58.

³² Wel worden regelmatige en toevallige helpers, uitoefenaars van een zelfstandig hoofd- en een zelfstandig bijberoep, respectievelijk occasionele en niet-occasionele werknemers met cijfermatige criteria van elkaar onderscheiden (artt. 5 en 35 K.B. 19 december 1967, *B.S.*, 28 december 1967; art. 16-18, K.B. 28 november 1969, *B.S.*, 5 december 1969).

³³ Cass., 23 februari 1987, *J.T.T.*, 1987, 253, met noot; Arbh. Brussel, 22 juni 1984, *T.S.R.*, 1985, 228; Arbh. Luik, 23 april 1985, *J.T.T.*, 1985, 480; Arbh. Brussel, 10 januari 1986, *R.A.B.*, 1986, 355; Arbrb. Hoei, 10 november 1989, *T.S.R.*, 1990, 57.

³⁴ Cass., 13 mei 1985, *T.S.R.*, 1985, 443, noot DECLERCO, H.; Arbh. Gent, 23 juni 1987, *T.S.R.*, 1988, 131; Arbrb. Luik, 5 mei 1980, *J.L.*, 1981-82, 54; SIMOENS, D., «Knelpunten in het toepassingsgebied van de sociale zekerheidsregelingen voor werknemers», 117; VAN REGENMORTEL, A., *l.c.*, 383.

bezigheid, ook al besluit de betrokkene pas kort nadien zijn activiteiten tot een daadwerkelijke beroepsactiviteit uit te bouwen.

4. Het winst oogmerk

De drijfveer van de betrokkene bepaalt of door hem verrichte werkzaamheden als een beroepsactiviteit worden beschouwd. Een beroepsactiviteit wordt bijgevolg steeds uit vrije wil verricht ³⁵. Het onderscheid tussen beroepsarbeid en spel of vrijetijdsbesteding ligt niet op het vlak van de aard of de inhoud van de activiteit ³⁶, maar bestaat in het winst oogmerk van de betrokkene die als tegenprestatie voor de geleverde arbeid een beloning verlangt ³⁷.

Winstbejag veronderstelt het nastreven van een materiële verrijking die de gehele of gedeeltelijke terugbetaling van door een activiteit veroorzaakte kosten overschrijdt ³⁸, maar impliceert niet dat de beroepsactiviteit ook effectief winstgevend is ³⁹.

Het winstbejag hoeft niet de enige determinerende bewegreden te zijn ⁴⁰, maar arbeid die uitsluitend wordt gepresteerd op grond van andere motieven dan winstbejag, bijvoorbeeld als loutere uitvoering van kloostergeloften ⁴¹ of van de verplichting tot hulpverlening tussen echtgenoten ⁴²,

als dienstbetoon aan familieleden ⁴³, in ruil voor het onthaal in een gezin ⁴⁴ of om zuiver therapeutische, opvoedkundige of humanitaire redenen ⁴⁵, kan niet als beroepsarbeid worden beschouwd, ook al wordt enige vergoeding toegekend ⁴⁶. Vrijwilligerswerk wordt niet als een beroepsactiviteit aangemerkt.

De algemene of specifieke beroepsscholing of -ervaring van degene die arbeidsprestaties verricht, is geen vereiste opdat van een beroepsbezigheid gewag kan worden gemaakt. Wie arbeid zonder enig winst oogmerk, maar uitsluitend met het oog op een beroepsvorming of -vervolmaking verricht, behoort echter (nog) niet tot de beroepsbevolking ⁴⁷. Wie de vorming verstrekt, draagt de verplichting de overeengekomen of voorgeschreven beroepskennis of -vaardigheid bij te brengen ⁴⁸. Het gaat om een inspanningsverbintenis. Gebruikelijke arbeidsprestaties moeten in eerste instantie de beroepsvorming van de betrokkene ten goede komen en mogen slechts op de verlangens of het profijt van de opleider worden afgestemd in de mate waarin de overeengekomen of voorgeschreven beroepsopleiding daardoor niet wordt geschaad of afgeremd.

Beroepswerkzaamheden en arbeidsprestaties in het kader van een beroepsopleiding zijn niet altijd makkelijk van elkaar te onderscheiden. Door de uitoefening van een beroepsactiviteit verwerft de betrokkene niet alleen inkomsten, maar verruimt hij ook zijn beroepsvorming. Anderzijds is het niet verboden dat prestaties in het raam van een beroepsopleiding worden vergoed of ook aan de opleider ten goede komen. Wanneer de beroepsvorming een verplicht onderdeel van een studieprogramma uitmaakt, mag worden aanvaard dat de betrokkene als een student en niet als een lid van de beroepsbevolking dient te worden aangemerkt ⁴⁹. Wanneer aan de betrokkene enige vergoeding wordt toegekend, hoewel het hem daar in wezen niet om te doen is, kan samen met de rechtspraak ⁵⁰ de ontstentenis van een be-

igens aan de verzekeringsplicht in het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen onttrokken (Verslag aan de Koning bij het sociaal Statuut Zelfstandigen, B.S., 29 juli 1967, 8074).

⁴³ SIMOENS, D., «Knelpunten in het toepassingsgebied van de sociale zekerheidsregelingen voor werknemers», 115.

⁴⁴ Arbh. Brussel, 10 oktober 1985, A.R. nr. 16830, onuitg.; Arbh. Brussel, 17 oktober 1985, A.R. nr. 16557, onuitg.; Arbh. Brussel, 28 november 1985, *Soc. Kron.*, 1986, 152, noot FUNCK, H.; Arbrb. Nijvel, 20 april 1984, *J.T.T.*, 1984, 433, noot PERL, G.

⁴⁵ Arbh. Brussel, 30 januari 1975, A.R. nr. 3886, onuitg.; Arbh. Antwerpen, 18 mei 1978, *R.W.*, 1978-79, 2383, noot DE COCK, J.; Arbh. Brussel, 13 februari 1981, *T.S.R.*, 1981, 222; Arbrb. Antwerpen, 20 april 1978, *J.T.T.*, 1979, 161.

⁴⁶ Vred. Waver, 19 januari 1956, *J.T.*, 1957, 377; Vred. Chièvres, 1 juni 1956, *J.T.*, 1957, 81.

⁴⁷ Cass., 17 mei 1982, A.R. nr. 6532; Cass., 18 juni 1990, *Soc. Kron.*, 1990, 14; Arbh. Luik, 21 december 1984, *Soc. Kron.*, 1986, 177, noot J.J.; Pol. Hasselt, 2 maart 1983, *R.W.*, 1983-84, 309.

⁴⁸ ELST, R., «Rechtspositie der leerlingen in ambachten en neringen t.o.v. de sociale zekerheid», *B.T.S.Z.*, 1974, 1031.

⁴⁹ Arbrb. Brugge, 14 juni 1983, *T.V.B.R.*, 1984, 46.

⁵⁰ Cass., 22 april 1982, A.R. nr. 6308; Cass., 17 mei 1982, A.R. nr. 6532; Cass., 18 juni 1990, *Soc. Kron.*, 1990, 14; Arbh. Luik, 2 november 1977, *J.L.*, 1977-78, 98; Arbh. Luik, 21 december 1984, *Soc. Kron.*, 1986, 177, noot J.J.; Arbrb. Brussel, 6 september 1976, *J.T.T.*, 1976, 206; Arbrb. Verviers, 14 december 1977, *J.T.T.*, 1978, 282; Pol. Hasselt, 2 maart 1983, *R.W.*, 1983-84, 309; Arbrb. Door-

³⁵ Arbrb. Antwerpen, 3 februari 1975, A.R. nr. 30858, onuitg.; Arbrb. Charleroi, 26 januari 1978, A.R. nr. 34451A, onuitg.; DE COCK, J., «Geplaatste minderjarigen. Toestand t.a.v. de sociale zekerheid» (noot onder Arbh. Antwerpen, 18 mei 1978), *R.W.*, 1978-79, 2385; MATHIEU, R., «De toepassing van de sociale zekerheid op gedetineerden, die voorheen onderworpen waren aan de algemene regeling van de sociale zekerheid voor werknemers en op de leden van hun gezin», *B.T.S.Z.*, 1980, 596; VERSTEGEN, R., *Geestelijken naar Belgisch arbeidsrecht*, Antwerpen, Maklu, 1977, 24-28.

Dat geldt, ongeacht alle ter zake bedachte juridische constructies, ook voor ambtenaren (JANVIER, R., *Sociale bescherming van het overheidspersoneel*, Brugge, Die Keure, 1990, 64-65; MAST, A. en DUJARDIN, J., *Overzicht van het Belgisch Administratief Recht*, Gent, Story 1984, 132).

³⁶ Alle werkzaamheden kunnen het voorwerp van een beroepsbezigheid uitmaken.

³⁷ Cass., 18 juni 1990, *Soc. Kron.*, 1990, 14; Arbrb. Nijvel, 17 juni 1985, *T.S.R.*, 483; Arbrb. Brussel, 20 oktober 1987, *R.A.B.*, 1987, 387; JAMOULE, M., *Le contrat de travail*, Luik, Faculté de Droit, d'Economie et de Sciences Sociales 1982, 140-141; LENAERTS, H., o.c., 5; SIMOENS, D., «De sociale zekerheid van de sportbeoefenaar», 75-76. De werkgever moet daarentegen geen winst beogen.

³⁸ VANDERMEERSCH, V., «Sport en sociaal recht», *R.W.*, 1975-76, 600.

³⁹ Art. 3, Sociaal Statuut Zelfstandigen; Cass., 23 april 1975, *T.S.R.*, 1976, 23; Cass., 2 juni 1980, *J.T.T.*, 1982, 76; Cass., 9 mei 1983, *R.W.*, 1984-85, 385; BEKAERT, J., l.c., 636; SIMOENS, D., «Knelpunten in het toepassingsgebied van de sociale zekerheidsregelingen voor werknemers», 117; VAN EECKHOUTTE, W., l.c., 4.

⁴⁰ Arbrb. Brussel, 29 maart 1984, *Soc. Kron.*, 1984, 291; VANDERMEERSCH, V., l.c., 600.

⁴¹ Zie VAN EECKHOUTTE, W., DEMEDTS, M., SAELEERT, C. en TAGHON, A., «Overzicht van rechtspraak arbeidsovereenkomsten», *T.P.R.*, 1989, 485-487, en de aldaar aangehaalde jurisprudentie; VERSTEGEN, R., o.c., 117p.

⁴² VAN EECKHOUTTE, W., *Het personen- en familierechtelijk statuut in het sociale zekerheidsrecht*, Antwerpen, Kluwer, 1986, 54. Anderzijds is een beroepsmatige deelname aan de activiteiten van de medeëchtgenoot niet uitgesloten (*ibid.*, 55). Wegens de bewijsproblemen die daaruit kunnen voortvloeien, is de echtgenoot-helper over-

roepsactiviteit worden aanvaard op grond van het beginsel «Accessorium sequitur principale». Zodra het winstmotief samen met de wil een beroepsvorming te genieten een leidende beweegreden⁵¹ voor het verrichten van arbeidsprestaties vormt, gaat het om een beroepsactiviteit⁵². Het bewijs van die intentie blijft een moeilijke aangelegenheid, maar de omstandigheid dat aan de «leerling» of «stagiair» een werkelijk werknemersloon wordt betaald en hij op strikte wijze tot naleving van dezelfde arbeidsduurregeling en arbeidsvoorwaarden als de overige werknemers is gehouden, kan, steeds met inachtneming van alle feitelijke gegevens, in een bepaalde richting wijzen⁵³. Hetzelfde geldt, wanneer de opleider niet alleen zijn «pupil» vergoedt, maar bovendien veeleer vanuit eigen behoeften dan met het oog op de beroepsvorming vaststelt welke taken moeten worden uitgevoerd⁵⁴.

Het bovenstaande geldt niet alleen voor de «klassieke» leerlingen en leerjongens, maar ook voor recenter opgedoken vormen van «stagecontracten» in de ondernemingen en evenzeer ten aanzien van de stagiairs die zich op de uitoefening van een vrij beroep voorbereiden. Uit de concrete feiten dient te worden afgeleid of de «stagiair» als een werkelijke stagiair of als de uitoefenaar van een beroepsactiviteit dient te worden aangemerkt, dan wel beide hoedanigheden in zich verenigt⁵⁵. De vraag of de betrokkene als uitoefenaar van een beroepsactiviteit een rechtsgeldige stage kan volbrengen, is voor de toepassing van de sociale zekerheidswetten irrelevant⁵⁶.

B. Tweede fase: de aanwijzing van de toepasselijke sociale zekerheidsregeling

De wetgever geeft vaak geen rechtstreeks antwoord op de vraag tot welk professioneel sociale zekerheidsstelsel de uitoefenaar van een beroepsactiviteit behoort. Hij bepaalt dat eerst de juridische aard van de uitgeoefende beroepsbezigheid moet worden vastgesteld, zodat aan de hand van die «aanknopingsfactor» kan worden uitgemaakt onder welk stelsel de betrokkene ressorteert.

Statutair overheidspersoneel valt in principe onder de toepassing van het sociale zekerheidssysteem voor ambtenaren, dat overigens zeker geen monolithisch blok vormt⁵⁷.

nik, 5 april 1985, *Soc. Kron.*, 1988, 311; Vred. Waver, 19 januari 1956, *J.T.*, 1957, 377; Vred. Chièvres, 1 juni 1956, *J.T.*, 1957, 81.

⁵¹ Voor de beroepsvorming alleen zou de betrokkene niet tot die prestaties bereid zijn.

⁵² Arbrb. Brussel, 6 september 1976, *J.T.T.*, 1976, 206; Arbrb. Brussel, 29 maart 1984, *Soc. Kron.*, 1984, 291.

⁵³ Arbrb. Doornik, 2 oktober 1987, *Soc. Kron.*, 1988, 313, met noot.

⁵⁴ Arbrb. Brussel, 6 september 1976, *J.T.T.*, 1976, 206.

⁵⁵ Arbh. Brussel, 12 april 1990, *R.A.B.*, 1990, 355; Arbrb. Antwerpen, 23 februari 1984, A.R. nr. 118603, onuitg., vernietigd door Arbh. Antwerpen, 7 januari 1987, A.R. nr. 461/84, onuitg., beide aangehaald door PAS, H., «Rust- en overlevingspensioenen werknemers», in MERGITS, B., *Overzicht rechtspraak en rechtsleer sociale zekerheid*, Brugge, Die Keure, s.d., 1.1, 16.

⁵⁶ Vooral ten aanzien van stagiairs-gerechtsdeurwaarders en stagiairs-notarissen zijn vonnissen en arresten vaak tegenstrijdig, onvoldoende gemotiveerd of te weinig genuanceerd.

⁵⁷ DE BAERDEMAECKER, J., «Sociaal statuut overheidssector», in *Recente ontwikkelingen van de sociale zekerheid 1975-1981*, VAN LAN-

Het werknemersstelsel staat open voor bij arbeidsovereenkomst aangeworven personeelsleden van zowel publiek- als privaatrechtelijke werkgevers⁵⁸. Leden van de beroepsactieve bevolking die tot geen van beide categorieën kunnen worden gerekend, ressorteren onder het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen⁵⁹.

1. De statutaire tewerkstelling

Algemeen wordt aangenomen dat de verhoudingen tussen tewerkstellende overheden en hun personeelsleden worden beheerst door een statuut, een «geheel van algemene en onpersoonlijke bepalingen tot regeling van de rechten en plichten die door de overheid eenzijdig worden vastgelegd, en ook eenzijdig kunnen worden gewijzigd, naar gelang van de noodwendigheden van de dienst». De statutaire regeling is het gevolg van de eenzijdige aanstelling door de overheid⁶⁰.

Hoewel de statutaire tewerkstelling als regel geldt en het bestaan van een arbeidsovereenkomst geenszins kan worden vermoed, is publiekrechtelijke rechtspersonen niet het recht ontnomen personeel bij arbeidsovereenkomst aan te werven⁶¹. Het contractueel personeel presteert evenzeer onder het gezag van de tewerkstellende overheid arbeid in ruil voor een financiële vergoeding⁶². De statutaire tewerkstelling onderscheidt zich echter van de contractuele doordat het statuut de arbeidsverhoudingen tussen de tewerkstellende overheid en haar personeel op algemene en onpersoonlijke wijze regelt⁶³. Eensgezindheid ontbreekt over de vraag aan de hand van welke criteria tot het bestaan van een statutaire dan wel contractuele tewerkstelling dient te worden besloten. Het tijdelijke of permanente karakter van het ambt of van de betrekking zelf worden door de rechtspraak vaak als indicieën gehanteerd⁶⁴.

2. De tewerkstelling krachtens arbeidsovereenkomst

De arbeidsovereenkomst is de overeenkomst waarbij de ene partij, de werknemer, zich tegen loon ertoe verbindt onder het gezag van de andere partij, de werkgever, het overeengekomen werk uit te voeren⁶⁵. Aangezien ook de zelfstandige arbeid tegen betaling verricht, vormt het bestaan van een band van gezag het criterium waarmee de werknemer van de zelfstandige wordt onderscheiden.

In het bestek van deze bijdrage kan slechts op enkele essentiële elementen worden gewezen⁶⁶.

Alle menselijke activiteiten, met inbegrip van die welke tot de vrije beroepen worden gerekend, kunnen behoudens

GENDONCK, J. (red.), Antwerpen, Kluwer 1981, 101; JANVIER, R., o.c., 4 en 5.

⁵⁸ De werknemersregeling vertoont nog sporen van voormalige afzonderlijke stelsels voor zeelieden en mijnwerkers.

⁵⁹ België kent in tegenstelling tot sommige andere landen slechts één wettelijk sociale zekerheidsstelsel voor zelfstandigen.

⁶⁰ JANVIER, R., en RIGAU, M., *l.c.*, 73 en 75.

⁶¹ JAMOULLE, M., o.c., 40-48; JANVIER, R., o.c., 71-76.

⁶² Zie artt. 2, 3, 4, 5 en 120 Arbeidsovereenkomstenwet.

⁶³ JAMOULLE, M., o.c., 45.

⁶⁴ Zie JAMOULLE, M., o.c., 40-48; JANVIER, R., o.c., 66; VAN EECKHOUTTE, W., DEMEDTS, M., SAELEAERT, C. en TAGHON, A., *l.c.*, 475-479.

⁶⁵ Artt. 2, 3, 4, 5 en 120, Arbeidsovereenkomstenwet.

⁶⁶ De lezer wordt verwezen naar ENGELS, C., *Het ondergeschikt verband naar Belgisch arbeidsrecht*, Brugge, Die Keure, 1989, 644p.

andersluidende wetsbepalingen krachtens een arbeidsovereenkomst worden verricht, ongeacht de geestelijke vrijheid die de werknemer daarbij geniet. Het werkgeversgezag heeft betrekking op de organisatie van de arbeidsprestaties, maar kan beperkt blijven tot de uitwendige modaliteiten ervan. Het hoeft bovendien niet op onderbroken wijze te worden uitgeoefend. Voldoende is dat de werkgever steeds over het recht en de effectieve mogelijkheid beschikt om gezag uit te oefenen. Het werkgeversgezag kan de facto worden uitgeoefend door het geven van leiding en/of het houden van toezicht. De uitoefening van controle wijst slechts op het bestaan van een arbeidsovereenkomst, indien de controle betrekking heeft op de wijze waarop de prestatie wordt geleverd en op de organisatie ervan. De richtlijnen van de werkgever wijzen slechts op gezagsuitoefening, als zij dwingend van aard zijn en op de organisatie van de arbeidsprestaties betrekking hebben. Handelspolitieke richtlijnen die tevens op de arbeidsorganisatie ingrijpen, komen eveneens in aanmerking. Dat degene die arbeid verricht, zich al dan niet in een positie van economische afhankelijkheid ten aanzien van zijn opdrachtgever bevindt, wordt vaak door de rechtspraak als argument ingeroepen, maar laat op zichzelf niet toe tot het bestaan of de ontstentenis van een arbeidsovereenkomst te besluiten.

3. Wettelijke hulptechnieken

De uiteenlopende criteria die door een overvloedige jurisprudentie vaak op tegenstrijdige wijze worden aangewend, wijzen erop dat in de praktijk dikwijls moeilijk kan worden uitgemaakt of een arbeidsprestatie krachtens een arbeids- dan wel een zelfstandigenovereenkomst wordt geleverd⁶⁷. Sommige wetsbepalingen die tot het arbeidsrecht worden gerekend, hanteren, om de doeltreffendheid van het sociaal recht voor ontsnappingspogingen te vrijwaren, zowel weerlegbare⁶⁸ als onweerlegbare⁶⁹ vermoedens van het bestaan van een arbeidsovereenkomst. Als gevolg van de techniek van de wettelijke kwalificatie mogen en moeten die arbeidsrechtelijke vermoedens evenzeer voor de toepassing van de sociale-zekerheidswetten worden aangewend⁷⁰.

Om het aantal betwistingen in te perken heeft de wetgever bovendien in het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen⁷¹ een vermoeden van fiscale aard ingevoerd. Iedere persoon die in België een beroepsbezigheid uitoefent die bepaalde, in het W.I.B. omschreven inkomsten kan opleveren, wordt tot bewijs van het tegendeel geacht onder het sociaal

zekerheidsstatuut der zelfstandigen te ressorteren⁷². Uit het feit dat een persoon op het fiscaalrechtelijke vlak als zelfstandige wordt beschouwd, leidt de wetgever de gevolgtrekking af dat de betrokkene ook voor de toepassing van het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen de hoedanigheid van zelfstandige bezit⁷³.

Het vermoeden is evenwel weerlegbaar. De fiscaalrechtelijke kwalificatie moet wijken voor de sociaalrechtelijke⁷⁴. De betrokkene mag aantonen dat de werkzaamheden waaruit de belaste inkomsten voortvloeien, worden verricht in het raam van een arbeidsverhouding die naar de regels van het administratief of het arbeidsrecht door een statuut of een arbeidsovereenkomst worden beheerst⁷⁵. Hij valt dan onder de toepassing van de sociale zekerheidsregeling voor ambtenaren of werknemers. Dat de betrokkene gedurende jaren zonder enig teken van protest zijn inkomsten als zelfstandige heeft aangegeven, staat het bewijs van het tegendeel binnen de perken van de verjaringstermijnen niet in de weg⁷⁶. Slaagt de betrokkene niet in het tegenbewijs, dan ressorteert hij onder het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen⁷⁷.

Voor de toepassing van het vermoeden is vereist dat de betrokkene een beroepsbezigheid in België uitoefent⁷⁸. Het tegenbewijs hoeft niet te worden geleverd, wanneer het vermoeden niet toepasselijk is, d.w.z. wanneer de activiteit waaruit de inkomsten voortvloeien, niet als een beroepsbezigheid kan worden beschouwd of de beroepsbezigheid niet in België is uitgeoefend⁷⁹. Eerst moet bijgevolg worden aangetoond dat iemand in België een beroepsbezigheid uitoefent, pas nadien moet worden onderzocht of ze een van de opgesomde inkomsten kan leveren⁸⁰. Het R.S.V.Z. kan daartoe inroepen dat de fiscale administratie die bepaalde inkomsten belast, ervan uitgaat dat een beroepsbezigheid

⁷² Art. 3, Sociaal Statuut Zelfstandigen.

⁷³ Het fiscaal vermoeden speelt niet, wanneer de belastingsadministratie per vergissing het inkomen als werknemer i.p.v. het inkomen als werkend vennoot heeft meegedeeld (Arbh. Brussel, 12 december 1986, A.R. nr. 19230, onuitg.).

⁷⁴ In navolging van het verslag aan de Koning bij het Sociaal Statuut Zelfstandigen, B.S., 29 juli 1967, 8073, maken rechtspraak en rechtsleer ten onrechte gewag van de voorrang van het «sociologische» criterium. Het begrip «band van ondergeschiktheid» heeft immers een juridische (sociaalrechtelijke) betekenis die niet noodzakelijk met sociologische begripsomschrijvingen overeenstemt.

⁷⁵ Cass., 10 november 1986, J.T.T., 1987, 84; Arbh. Luik, 13 februari 1981, T.S.R., 1981, 222; Arbh. Antwerpen, 1 juli 1988, *Turnh. Rechtsl.*, 1988, 147; Arbrb. Doornik, 22 december 1981, *Soc. Kron.*, 1982, 106; Arbrb. Luik, 17 november 1983, *Soc. Kron.*, 1984, 408.

⁷⁶ Arbrb. Luik, 17 november 1983, *Soc. Kron.*, 1984, 408; *contra*: Arbh. Antwerpen, 18 april 1986, T.S.R., 1986, 381.

⁷⁷ De redenering dat het fiscaal criterium niet relevant is, zo het sociologisch criterium niet is bewezen (Arbh. Gent, 20 juni 1990, A.R. nr. 329/89), miskent de bewijskracht van het fiscaal vermoeden.

⁷⁸ Cass., 10 november 1986, J.T.T., 1987, 84.

⁷⁹ Arbh. Luik, 13 februari 1980, T.S.R., 1981, 222; Arbh. Brussel, 10 januari 1986, R.A.B., 1986, 355; VAN LIMBERGHE, G., *Pensioenen van Belgen in het buitenland*, Antwerpen, Kluwer, 1991, 74 en de aldaar aangehaalde verwijzingen; *contra*: Arbh. Brussel, 25 juni 1984, R.A.B., 1985, 244; Arbrb. Luik, 12 maart 1981, J.L., 1981, 264; SIMOENS, D., 111.

⁸⁰ Arbrb. Hasselt, 5 februari 1982, T.S.R., 1982, 160; VAN REGENMORTEL, A., *l.c.*, 387.

⁶⁷ VAN LANGENDONCK, J., «Het onderscheid werknemer-zelfstandige in het sociaal recht», in *Blinde vlekken in het sociaal recht*, Deventer, Kluwer, 1986, 12-18.

⁶⁸ Dat is bijvoorbeeld het geval voor apothekers, handelsvertegenwoordigers en studenten (artt. 3bis, 4 en 121 Arbeidsovereenkomstenwet).

⁶⁹ Art. 3, Wet 24 februari 1978 betreffende de arbeidsovereenkomst voor betaalde sportbeoefenaars, B.S., 9 maart 1978.

⁷⁰ Arbh. Luik, 14 oktober 1976, J.L., 1976-77, 82; Arbrb. Namen, 8 mei 1974, J.T.T., 1975, 124; BLANPAIN, R., «Arbeidsovereenkomst voor handelvertegenwoordigers. Begrip en bewijs», in *Juridisch statuut van de handelsvertegenwoordiger*, Antwerpen, Kluwer, 1980, 11.

⁷¹ Het vermoeden van fiscale aard geldt niet ten aanzien van helpers (SIMOENS, D., «Knelpunten in het toepassingsgebied van de sociale zekerheidsregelingen voor werknemers», 140).

voorhanden is ⁸¹, maar die omstandigheid levert slechts een weerlegbaar vermoeden van de werkelijke uitoefening van een zelfstandige beroepsactiviteit op ⁸².

Als de voorwaarden voor de toepassing van het fiscaal vermoeden niet vervuld zijn, valt de betrokkene behoudens andersluidende bepalingen van Europese verordeningen en internationale verdragen niet onder de toepassing van een Belgisch professioneel sociaal zekerheidsstelsel.

IV. De rechtstreekse kwalificatie

In een aantal gevallen bepaalt de wetgever op rechtstreekse wijze of een bepaalde categorie personen onder een van de professionele stelsels ressorteert of niet. Hij streeft daarbij uiteenlopende doelstellingen na ⁸³.

A. Gevolg

In dat geval dient niet eerst te worden onderzocht of de betrokkene een beroepsbezigheid uitoefent ⁸⁴ en al dan niet door een arbeidsovereenkomst of een statuut is verbonden ⁸⁵. Anders zouden de desbetreffende wettelijke bepalingen niet het beoogde gevolg sorteren ⁸⁶.

Meer nog, zelfs wanneer de kwalificatie die de sociale zekerheidswet bevat, van de arbeidsrechtelijke of administratiefrechtelijke kwalificatie afwijkt, dient in dit verband voorrang te worden gegeven aan de bepalingen van de sociale zekerheidswet ⁸⁷. Een andere opvatting is onverenigbaar

met de vuistregel dat een persoon op grond van één en dezelfde beroepsbezigheid voor elke sector van de sociale zekerheid tot slechts één professioneel sociaal zekerheidsstelsel behoort.

De voorrang van de wettelijke bepaling die de rechtstreekse kwalificatie inhoudt, wordt in een bepaald geval overigens uitdrukkelijk door de wetgever bevestigd. Voor de toepassing van het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen wordt een beroepsbezigheid namelijk geacht krachtens een arbeidsovereenkomst te zijn uitgeoefend, wanneer de betrokken arbeid voor de toepassing van de sociale zekerheid der werknemers wordt vermoed het voorwerp van een arbeidsovereenkomst uit te maken ⁸⁸. Het onweerlegbaar karakter van dat «vermoeden» ⁸⁹ heeft tot gevolg dat met het oog op de toepassing van het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen niet mag worden aangetoond dat de betrokkene in concreto geen arbeidsovereenkomst heeft gesloten ⁹⁰.

De voorrang van de rechtstreekse op de onrechtstreekse wettelijke kwalificatie impliceert dat wettelijke vermoedens of andere hulpmiddelen voor het uitvoeren van de onrechtstreekse kwalificatie niet mogen worden gehanteerd ten aanzien van personen op wie een rechtstreekse-kwalificatieregel van toepassing is ⁹¹.

Wanneer de voorwaarden waaronder een bepaalde categorie personen op rechtstreekse wijze in een bepaald sociaal zekerheidssysteem zijn ondergebracht, niet zijn vervuld, dient de techniek van de onrechtstreekse kwalificatie daarentegen wel te worden toegepast ⁹².

B. Vormen van rechtstreekse kwalificatie

De rechtstreekse kwalificatie kan erop neerkomen dat personen die geen beroepsbezigheid uitoefenen, toch de toegang tot de professionele sociale zekerheidsstelsels verwerven ⁹³. Omgekeerd is het mogelijk dat personen die een

⁸¹ Cass., 13 mei 1985, *T.S.R.*, 1985, 443, noot DECLERCQ, H.

⁸² Cass., 10 november 1986, *J.T.T.*, 1987, 84; VAN REGENMORTEL, A., *l.c.*, 387.

⁸³ Zie DENIS, P., *Droit de la sécurité sociale*, Brussel, Larcier, 1986, 70; SIMOENS, D., «Deeltijdse leerplicht en sociale zekerheid», *J.T.T.*, 1985, 77; VERSTEGEN, R., *o.c.*, 30-31. Het valt bovendien op hoe gewillig de wetgever zich heeft betoond ten aanzien van de vertegenwoordigers van sommige categorieën personen (zie DE GRAEVE, M. en TORNEY, S., «De toepassing van de sociale zekerheidswetgeving op ziekenhuisgeneesheren», *J.T.T.*, 1976, 119; SIMOENS, D., «Knelpunten in het toepassingsgebied van de sociale zekerheidsregelingen voor werknemers», 119-140; VAN STEENBERGE, J., «Het stelsel van de maatschappelijke zekerheid voor werknemers», in *De ontwikkeling van de Belgische wetgeving van sociale zekerheid 1970-76*, Brussel, Larcier, 1977, 17 en 19).

⁸⁴ ELST, R., «Rechtspositie der leerlingen in ambachten en neringen t.o.v. de sociale zekerheid», 1033.

⁸⁵ Cass., 9 april 1979, *T.S.R.*, 1979, 240; Cass., 22 maart 1982, *R.W.*, 1982-83, 980, noot DECLERCQ, H.; Cass., 10 oktober 1988, *R.W.*, 1988-89, 775; Arbh. Bergen, 31 oktober 1979, *V.S.S.W.*, 1981, afl. 41, 9; Antwerpen, 14 maart 1984, *R.W.*, 1985-86, 738; Arbh. Antwerpen, 20 december 1989, *T.S.R.*, 1990, 143, noot DECLERCQ, H.; Luik, 28 maart 1990, *J.T.T.*, 630. Contra: Arbh. Antwerpen, 4 juli 1977, *R.W.*, 1977-78, 1372; Arbh. Luik, 8 februari 1989, *J.T.T.*, 1989, 177; Arbrb. Brussel, 10 augustus 1972, *T.S.R.*, 1973, 33; Arbrb. Brussel, 22 augustus 1973, *T.S.R.*, 1974, 204; Arbrb. Leuven, 24 november 1980, *J.T.T.*, 1981, 149.

⁸⁶ VAN STEENBERGE, J., «Het stelsel van de maatschappelijke zekerheid voor werknemers», 18, en «Toepassingsgebied en bijdrageregeling voor werknemers: de R.S.Z.-regeling», in *Recente ontwikkelingen van de sociale zekerheid 1975-1981*, VAN LANGENDONCK, J., (red.), Antwerpen, Kluwer, 1981, 12.

⁸⁷ Cass., 10 oktober 1983, *R.W.*, 1983-84, 2165; Cass., 10 april 1989, *R.W.*, 1989-90, 223; VERSTEGEN, R., *o.c.*, 33; contra: Arbh. Brussel, 5 mei 1980, *R.W.*, 1980-81, 2701. De rechtstreekse kwalificatie

geldt overigens uitsluitend met het oog op de toepassing van de sociale zekerheidswetgeving (Cass., 2 april 1990, *Soc. Kron.*, 1990, 339, met noot; SIMOENS, D., «De sociale zekerheid van de sportbeoefenaar», 96; VANDERMEERSCH, V., *l.c.*, 604).

⁸⁸ Art. 3, § 1, derde lid, Sociaal Statuut Zelfstandigen.

⁸⁹ Het gaat in vele gevallen veeleer om een juridische fictie.

⁹⁰ Cass., 27 februari 1984, *T.S.R.*, 1984, 248; Cass., 30 april 1984, *J.T.T.*, 1985, 86; Cass., 10 april 1989, *R.W.*, 1989-90, 223; Arbh. Gent, 26 mei 1988, *J.T.T.*, 1988, 339; Arbh. Luik, 1 februari 1989, A.R. 3353/88, onuitg.; Brussel, 24 april 1990, *Soc. Kron.*, 1990, 351.

⁹¹ Contra: Arbh. Antwerpen, 20 maart 1981, *J.T.T.*, 1981, 318; Arbrb. Luik, 30 oktober 1980, *J.T.T.*, 1981, 151, noot V.P.

⁹² Arbh. Antwerpen, 12 januari 1983, A.R. nr. 330/80, onuitg.; Arbh. Luik, 14 februari 1986, *Soc. Kron.*, 1987, 125; Arbrb. Brussel, 12 juni 1984, A.R. nr. 93806/82, onuitg., aangehaald door VAN GORTEM, W., «Sociale zekerheid - Bijdragen» in MERGITS, B., *o.c.*, 1.9, 9; Arbrb. Nijvel, 16 april 1985, *Rev. Reg. Dr.*, 1985, 236.

Op geneesheren die niet aan een ziekenhuis, maar aan een centrum voor medische consultatie verbonden zijn, is de rechtstreekse kwalificatie waarin artikel 1, § 3, R.S.Z.-Wet voorziet, niet van toepassing. Bijgevolg dient te worden nagegaan of zij hun arbeid krachtens een statuut, arbeids- of zelfstandigenovereenkomst verrichten.

⁹³ Zo geldt bijvoorbeeld de uitbreiding van de sociale zekerheidsregeling voor werknemers tot de leerjongens (art. 1, R.S.Z.-Wet) voor alle leerovereenkomsten die niet tot een arbeidsovereen-

beroepsbezigheid uitoefenen, worden geweerd uit de professionele stelsels⁹⁴. In vele gevallen worden personen die volgens de beginselen van de onrechtstreekse kwalificatie tot een bepaalde beroepscategorie behoren, in de sociale zekerheidsregeling voor een andere categorie ondergebracht. De rechtstreekse kwalificatie kan aan allerlei voorwaarden zijn gekoppeld⁹⁵.

Zo is aan de Koning de bevoegdheid verleend, onder de door hem te bepalen voorwaarden, het werknemersstelsel uit te breiden tot de personen die niet door een arbeidsovereenkomst zijn verbonden, maar onder soortgelijke voorwaarden als die van een arbeidsovereenkomst arbeid verrichten⁹⁶. «Soortgelijke voorwaarden als die van een arbeidsovereenkomst» betekenen dat degene die arbeid presteert, zich in een positie van economische afhankelijkheid ten opzichte van zijn opdrachtgever bevindt⁹⁷, al heeft bepaalde rechtspraak ten onrechte beslist dat de soortgelijke voorwaarden het bestaan van een arbeidsovereenkomst impliceren⁹⁸. De uitbreiding van het werknemersstelsel tot personen die voor de toepassing van het arbeidsrecht als zelfstandigen worden beschouwd, is niet onwettig. Anders zou de wettelijke opdracht aan de Koning zinloos zijn geweest⁹⁹. Uit de bewoordingen waarin de uitbreidingsbepalingen zijn geformuleerd, dient te worden afgeleid of voor de betrokken categorie personen in elk concreet geval afzonderlijk dient te worden nagegaan of zij onder soortgelijke voorwaarden als die van een arbeidsovereenkomst arbeid verrichten¹⁰⁰, dan wel of wie voldoet aan de bij koninklijk besluit bepaalde voorwaarden waarvan de toepassing van de rechtstreekse kwalificatie afhankelijk is, meteen wordt geacht zich in een positie van economische afhankelijkheid te bevinden¹⁰¹.

komt terug te brengen zijn (ELST, R., «Rechtspositie der leerlingen in ambachten en neringen t.o.v. de sociale zekerheid», 1033).

⁹⁴ Zie artikel 7, Sociaal Statuut Zelfstandigen.

⁹⁵ Zie bv. art. 1, § 3, R.S.Z.-Wet.

⁹⁶ Art. 2, § 1, R.S.Z.-Wet. Die bevoegdheid is bijvoorbeeld aangewend ten aanzien van personen die hun door een onderneming opgedragen vervoer van goederen verrichten door middel van voertuigen waarvan hetzij zij geen eigenaar zijn, hetzij de aankoop wordt gefinancierd of de financiering wordt gewaarborgd door de ondernemer (art. 3, 5°, K.B. 28 november 1969, *B.S.*, 5 december 1969).

⁹⁷ Arbh. Gent, 26 mei 1988, A.R. nr. 87/604, onuitg.; SIMOENS, D., «Knelpunten in het toepassingsgebied van de sociale zekerheidsregelingen voor werknemers», 122; VAN STEENBERGE, J., «Het stelsel van de maatschappelijke zekerheid voor werknemers», 18, en «Toepassingsgebied en bijdrageregeling voor werknemers: de R.S.Z.-regeling», 12.

⁹⁸ Zie bv. Arbh. Antwerpen, 4 juli 1977, *R.W.*, 1977-78, 1372.

⁹⁹ Arbh. Gent, 26 mei 1988, *J.T.T.*, 1988, 339.

¹⁰⁰ Zie art. 3, 4°, K.B. 28 november 1969, *B.S.*, 5 december 1969; bv. Cass., 10 maart 1980, A.R. nr. 2693. De arbeidsgerechten oordelen op grond van de hun voorgelegde feitelijke gegevens of thuiswerkers arbeid verrichten in soortgelijke voorwaarden als die van een arbeidsovereenkomst (Cass., 10 oktober 1983, *R.W.*, 1983-84, 2165).

¹⁰¹ Zie bv. Cass., 12 februari 1979, *Arr. Cass.*, 1979, 678; Cass., 27 februari 1984, *R.W.*, 1984-85, 473; Cass., 30 april 1984, *J.T.T.*, 1985, 86, met noot; Cass., 5 november 1984, *Soc. Kron.*, 1985, 11; Cass., 10 oktober 1988, *R.W.*, 1988-89, 775; Antwerpen, 14 maart 1984, *R.W.*, 1985-86, 738; Arbrb. Antwerpen, 11 december 1989, A.R. nrs. 172596, 181897 en 182803, onuitg.

De uitbreiding van het werknemersstelsel bij koninklijk besluit is in dat verband slechts wettig, voor zover zij beperkt blijft tot personen die zich onder soortgelijke voorwaarden als die van een arbeidsovereenkomst bevinden¹⁰². Dat is het geval voor personen die goederen vervoeren in voertuigen die niet henzelf, maar de opdrachtgevende onderneming toebehoren¹⁰³. Als de vervoerders werkelijke vennoten in de opdrachtgevende vennootschap zijn, bevinden zij zich mijns inziens niet in een positie van economische afhankelijkheid en moet bijgevolg de techniek van de onrechtstreekse kwalificatie worden toegepast¹⁰⁴. De omstandigheid dat de vennoten volledig autonoom hun werkwijze, tijdsindeling, plaats en prijs van het transport bepalen, is dan determinerend bij de bepaling van het toepasselijke sociale zekerheidsstelsel¹⁰⁵. Als de betrokkenen ondanks het bezit van enige aandelen bij gebrek aan affectio societatis niet als werkelijke vennoten kunnen worden beschouwd, vallen zij op grond van de rechtstreekse kwalificatie wel onder het werknemersstelsel¹⁰⁶.

De rechtstreekse kwalificatie blijft soms beperkt tot een aantal sectoren van de sociale zekerheid. Het kan zich dan voordoen dat de betrokken categorie personen voor de andere sectoren geen dekking genieten¹⁰⁷. De mogelijkheid bestaat echter eveneens dat de betrokkenen voor sommige sectoren onder het rechtstreeks aangewezen sociale zekerheidsstelsel en voor andere onder het onrechtstreeks aangewezen professionele stelsel ressorteren¹⁰⁸.

V. De kwalificatie door partijen

De sociale zekerheid behoort in onze maatschappij tot de fundamentele taken van de overheid die de zorg voor de sociale zekerheid verbonden acht aan haar verantwoordelijkheid voor het algemeen belang. Het privé-initiatief wordt als ontoereikend beschouwd. De wetgever acht een beroep op de nationale en de professionele solidariteit onontbeerlijk,

¹⁰² Arbrb. Leuven, 24 november 1980, *J.T.T.*, 1981, 149; Arbrb. Antwerpen, 3 juni 1985, A.R. nr. 117.030, onuitg.; DE CLERCQ, H., noot onder Arbh. Antwerpen, 20 december 1989, *T.S.R.*, 1990, 147; SIMOENS, D., «Knelpunten in het toepassingsgebied van de sociale zekerheidsregelingen voor werknemers», 123.

¹⁰³ Arbh. Gent, 26 mei 1988, *J.T.T.*, 1988, 339.

¹⁰⁴ Cf. DE CLERCQ, H., noot onder Arbh. Antwerpen, 20 december 1989, *T.S.R.*, 1990, 147; *contra*: PERSYN, C., «Toepassingsgebied en bijdrageregeling werknemers. Rechtspraak», in *Ontwikkelingen van de sociale zekerheid 1985-1990*, Leuven, gestencilde tekst, p. 22.

¹⁰⁵ Arbrb. Antwerpen, 3 juni 1985, A.R. nr. 117.030, onuitg.

¹⁰⁶ Arbh. Luik, 8 februari 1989, *J.T.T.*, 1989, 177; Arbrb. Antwerpen, 24 september 1984, *J.T.T.*, 1985, 263; Arbrb. Neufchâteau, 8 februari 1988, *J.T.T.*, 1988, 291.

¹⁰⁷ Zie bv. artt. 4 en 5 K.B. 28 november 1969 tot uitvoering van de R.S.Z.-Wet, *B.S.*, 5 december 1969.

¹⁰⁸ Voor de mate waarin contractueel overheidspersoneel onder het sociale zekerheidsstelsel voor ambtenaren en het statutair personeel onder het werknemersstelsel ressorteert, kan worden verwezen naar JANVIER, R., o.c., 1136p. Het dient te worden opgemerkt dat de mate waarin vastheid van betrekking wordt geboden, vanuit kwantitatief oogpunt, een groter belang heeft dan het onderscheid tussen contractuele en statutaire tewerkstelling en dat de voor een bepaalde tewerkstellende overheid bevoegde instelling in principe zowel ten aanzien van het contractueel als van het statutair personeel de bijdragen int (*Ibid.*, 77 en 395).

als het erom gaat de leden van de bevolking tegen de gevolgen van bepaalde sociale risico's te vrijwaren of hun een minimuminkomen te garanderen. De professionele sociale zekerheidsstelsels berusten op de techniek van de verplichte sociale verzekering. Het staat de uitgeoefenaars van een beroepsactiviteit niet vrij zich daaraan te onttrekken, ongeacht of zij de geboden bescherming nodig hebben of met andere middelen wensen te verwezenlijken. De professionele regelingen kennen niet alleen voordelen toe, maar leggen ook administratieve en financiële verplichtingen op en voorzien met het oog op de naleving ervan in administratieve en strafrechtelijke sancties. De professionele solidariteit en de verplichte sociale verzekeringen zijn in de vorm van categoriële structuren gegoten.

De wettelijke bepalingen die het toepassingsgebied van de onderscheiden professionele sociale zekerheidsstelsels afbakenen, raken de openbare orde ¹⁰⁹. Een lid van de beroepsbevolking mag dus niet kiezen onder welk stelsel hij zal ressorteren, en mag zich niet vrijwillig daarbij aansluiten ¹¹⁰. De kwalificatie door partijen moet wijken voor de rechtstreekse en de onrechtstreekse wettelijke kwalificatie ¹¹¹.

In de mate waarin het om de onrechtstreekse wettelijke kwalificatie gaat, dient de juridische hoedanigheid die een persoon zichzelf toekent of de juridische benaming die partijen in onderling overleg aan hun arbeidsverhouding geven of één van hen eenzijdig oplegt, steeds aan de werkelijkheid te worden getoetst, zelfs al hebben de partijen aan hun verhouding de kwalificatie van het vennootschapscontract toegekend ¹¹². Het omgekeerde zou erop neerkomen dat aan de betrokkenen een keuzerecht wordt toegekend. De werkelijke wil van de betrokkenen moet niet zozeer uit de gebruikte bewoordingen, maar veeleer uit de feitelijke uitvoe-

ring van de overeenkomst worden afgeleid ¹¹³. Dat met de realiteit rekening dient te worden gehouden, is een zo dwingende wettelijke rechtsregel, dat de civielrechtelijke regels die bepalen onder welke voorwaarden het bestaan van rechtshandelingen aan derden worden tegengeworpen, niet door of tegen de sociale-zekerheidsinstellingen kunnen worden ingeroepen ¹¹⁴.

Hetzelfde geldt, wanneer de betrokkene of de partijen zichzelf slechts op onrechtstreekse wijze kwalificeren door zich bijvoorbeeld in het handelsregister in te schrijven, zich bij een sociaal verzekeringsfonds voor zelfstandigen aan te sluiten of zich als werkgever bij de R.S.Z. in te schrijven ¹¹⁵.

Geen enkele rechtsregel dwingt partijen voor de duurste oplossing te kiezen in de mate waarin zij een vrijheid van keuze tussen niet-professionele arbeid, statutaire tewerkstelling en arbeid op grond van hetzij een arbeidscontract, hetzij een of andere zelfstandigenovereenkomst behouden. Zodra zij hun keuze hebben gemaakt, zijn zij evenwel gehouden de sociaal- en fiscaalrechtelijke gevolgen ervan te aanvaarden ¹¹⁶. Het gaat niet op de sociale en fiscale kostprijs van een gemaakte keuze door een eigenhandig toegekende kwalificatie te ontwijken. Zonder belang is de kwalificatie door partijen nochtans niet. De sociale zekerheidsinstellingen en de rechter houden rekening ermee, zolang niet wordt aangetoond dat ze in strijd met de werkelijkheid is ¹¹⁷, al volstaat daartoe het bewijs van een vergissing en dient een bedrieglijk oogmerk of kwade trouw niet te worden aangetoond ¹¹⁸.

VI. De gevolgen van een verkeerde kwalificatie

Wegens de specificiteit van de openbare sector en de grote diversiteit op het vlak van de administratieve organisatie van de sociale zekerheidsregeling(en) voor het overheids-personeel is een gedetailleerde studie ervan over de gevolgen van een verkeerde kwalificatie binnen het bestek van dit onderzoek niet mogelijk ¹¹⁹. Het gebrek aan jurisprudentie lijkt overigens erop te wijzen dat in de rechtspraak dat pro-

¹⁰⁹ Cass., 24 april 1989, *R.W.*, 1989-90, 1460, met noot.

¹¹⁰ Arbh. Luik, 22 juni 1977, *J.L.*, 1977, 18; Arbh. Luik, 7 oktober 1985, *J.L.*, 1986, 3; Arbrb. Kortrijk, 6 september 1977, *T.S.R.*, 1977, 387; Arbrb. Nijvel, 16 april 1985, *Rev. Rég. Dr.*, 1985, 236; De Cock, J., *l.c.*, 2386.

Wie jarenlang onder het verkeerde stelsel heeft geressorteed en zonder enig protest de daaruit voortvloeiende verplichtingen heeft aanvaard, kan geen aanspraak maken op het behoud van die verkeerde kwalificatie (Arbh. Luik, 27 oktober 1988, *Soc. Kron.*, 1990, 249). Aangezien de arbeidsrechtelijke kwalificatie slechts van dwingend recht is, kan andersluidende rechtspraak die zich over de toepassing van de Arbeidsovereenkomstenwet uitspreekt, niet naar de ons aanbelangende problematiek worden getransponeerd.

¹¹¹ Cass., 10 oktober 1983, *R.W.*, 1983-84, 2165; Arbh. Luik, 27 oktober 1988, *Soc. Kron.*, 1990, 249; Brussel, 24 april 1990, *Soc. Kron.*, 1990, 351; Arbrb. Neufchâteau, 8 februari 1988, *J.T.T.*, 1988, 291; SIMOENS, D., «Knelpunten in het toepassingsgebied van de sociale zekerheidsregelingen voor werknemers», 101; contra: Arbrb. Charleroi, 1 maart 1990, *T.S.R.*, 1990, 214.

¹¹² Arbrb. Doornik, 5 april 1985, *Soc. Kron.*, 1988, 311; Arbrb. Antwerpen, 15 oktober 1990, A.R. nrs. 190603, onuitg.; Arbrb. Antwerpen, 15 oktober 1990, A.R. nrs. 187642, 187821 en 193575, onuitg.; RIGAUX, M., «De sociaalrechtelijke problematiek van de eenpersoonvennootschap: een poging tot synthese», in *De eenpersoonvennootschap*, Antwerpen, Maklu, 1988, 242: «De meeste ontwijkingspogingen kunnen worden herleid tot een onderzoek naar de juistheid van de door partijen gebruikte kwalificatie. Soms wordt ook het vennootschapscontract als vluchtweg gebruikt.»

¹¹³ Arbh. Luik, 28 november 1985, *Soc. Kron.*, 1986, 152; Arbh. Luik, 14 februari 1986, *Soc. Kron.*, 1987, 125; JAMOULLE, M., *o.c.*, 396-397.

¹¹⁴ Een soortgelijke redenering heeft ertoe geleid dat de fiscus voor de vestiging van de belasting niet als een «derde» wordt beschouwd (zie CARDYN, C., «Le fisc est-il un tiers?», in *Liber Amicorum Jean Van Houtte*, Brussel, Elseviers, 1975, 129-132; TIBERGHIEN, A., *Inleiding tot het Belgisch fiscaal recht*, Antwerpen, Kluwer, 1986, 144-146).

¹¹⁵ Arbh. Antwerpen, 20 maart 1981, *J.T.T.*, 1981, 318; Arbh. Luik, 3 april 1984, *Soc. Kron.*, 1984, 407, met noot; Arbh. Brussel, 25 juni 1984, *R.A.B.*, 1985, 244; Arbh. Brussel, 10 juni 1988, *J.T.T.*, 1988, 444; Arbrb. Brussel, 24 maart 1977, A.R. nrs. 15280/73, 18496/73 en 75805/76, aangehaald door VAN GOETHEM, W., *l.c.*, 1.2, 5; contra: Arbh. Luik, 19 april 1988, *Soc. Kron.*, 1990, 398.

¹¹⁶ Hier kan worden verwezen naar de fiscaalrechtelijke Brepols-doctrine.

¹¹⁷ Arbrb. Brussel, 12 juni 1984, A.R. nr. 93806/82; SIMOENS, D., «Knelpunten in het toepassingsgebied van de sociale zekerheidsregelingen voor werknemers», 99.

¹¹⁸ Contra: DECLERCQ, H., noot onder Arbh. Antwerpen, 20 december 1989, *T.S.R.*, 1990, 146.

¹¹⁹ Voor een uitvalsbasis kan de lezer worden verwezen naar JANVIER, R., *o.c.*, 1136 p.

bleem niet bestaat of althans op een eigen wijze wordt benaderd.

A. De toekenning van de juiste kwalificatie

Zowel de instelling die ten onrechte de aansluiting bij een professioneel sociaal zekerheidsstelsel heeft aanvaard, als de instelling die, in voorkomend geval, de verplichting tot aansluiting bij een ander sociaal zekerheidsstelsel moet doen naleven, behoudt de bevoegdheid de onrechtmatige aansluiting voortaan te weigeren, respectievelijk de verplichte aansluiting af te dwingen.

Het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen legt de verplichting tot aansluiting op aan degene die de zelfstandige arbeidsprestaties verricht. In voorkomend geval wordt hij door het R.S.V.Z. in gebreke gesteld en zo nodig ambtshalve aangesloten¹²⁰. Alleen de betrokkene bezit de vereiste hoedanigheid en het vereiste belang om een vordering in te stellen tegen het sociaal verzekeringsfonds dat zijn aanvraag tot aansluiting op grond van een verkeerde kwalificatie zou weigeren.

In het werknemersstelsel rust de verplichting tot inschrijving uitsluitend op de werkgever¹²¹ die de R.S.Z. kan dagvaarden, ingeval zijn aanvraag wordt geweigerd. De R.S.Z. kan de werkgever tot naleving van die verplichting doen veroordelen. Bij gebrek aan de vereiste hoedanigheid kan de werknemer de R.S.Z. niet dagvaarden om voor recht te horen zeggen dat de weigerachtige werkgever wordt ingeschreven. De verplichting tot inschrijving betreft immers uitsluitend de verhouding tussen de werkgever en de R.S.Z.¹²². Een dergelijke vordering kan hij evenmin tegen de werkgever instellen¹²³.

Wanneer eensgezindheid tussen de R.S.Z. en de werkgever bestaat of de werkgever niet ertoe bereid is de R.S.Z. te dagvaarden, oordeelt recente rechtspraak terecht dat de werknemer de hoedanigheid en het belang bezit om de R.S.Z. te doen veroordelen tot erkenning van zijn subjectief recht om in de sociale zekerheidsregeling voor werknemers te worden opgenomen¹²⁴. De uitoefening van dat recht mag niet uitsluitend van het initiatief van derden afhankelijk zijn. De werknemer valt niet langer tussen wal en schip, al komt het nog steeds aan de R.S.Z. toe zijn houding te herzien en de werkgever in voorkomend geval tot naleving van zijn verplichtingen te doen veroordelen¹²⁵.

B. Gevolgen voor het verleden

Wanneer de verkeerde kwalificatie is rechtgezet, dient binnen de perken van de verjaringstermijnen de betaling van achterstallige bijdragen en de terugbetaling van onverschuldigd betaalde bijdragen en uitkeringen te worden gevorderd. De sociale zekerheidsinstellingen dienen in dat verband behoudens andersluidende wetsbepalingen ten minste dezelfde bescherming als privaatrechtelijke schuldeisers te genieten. Zij kunnen zich dan ook beroepen op de gemeenrechtelijke regels die bepalen onder welke voorwaarden het bestaan van rechtshandelingen aan derden kan worden tegengeworpen¹²⁶.

Het dient te worden opgemerkt dat het werknemers- en het zelfstandigenstelsel niet dezelfde verjaringstermijnen hanteren¹²⁷. De rechtzetting van een verkeerde kwalificatie kan derhalve tot gevolg hebben dat de betrokkene voor bepaalde tijdvakken onder geen enkel of meer dan één sociaal zekerheidsstelsel ressorteert. Wat de betaling van achterstallige bijdragen betreft, mag evenmin uit het oog worden verloren dat het werknemers- en het zelfstandigenstelsel de bijdragen niet op dezelfde basis berekenen¹²⁸.

De zelfstandige dient zijn bijdragen zelf te betalen en de ten onrechte als zodanig gekwalificeerde persoon dient onverschuldigd betaalde bijdragen van zijn sociaal verzekeringsfonds terug te vorderen.

In het werknemersstelsel dient de als werkgever beschouwde opdrachtgever onverschuldigd betaalde bijdragen van de R.S.Z. terug te vorderen¹²⁹. De terugvordering van onverschuldigde werkgevers- en werknemersbijdragen verjaart vanaf de betaling en niet vanaf het vonnis waarin de verkeerde kwalificatie wordt rechtgezet¹³⁰. Dat de «werkgever» ten onrechte bijdragen inhoudt en aan de R.S.Z. doorstort, heeft niet het ontstaan van een rechtsverhouding tussen de «werknemer» en de R.S.Z. tot gevolg¹³¹. Aan de hand van de overeenkomst tussen de opdrachtgever en de ten onrechte als werknemer gekwalificeerde zelfstandige en op grond van het toepasselijke contractenrecht dient te worden uitgemaakt of de betrokkene aanspraak kan maken op achterstallige vergoedingen en binnen welke termijn hij zijn rechten tegen de opdrachtgever nog kan doen gelden.

¹²⁰ Art. 10, Sociaal Statuut Zelfstandigen.

¹²¹ Art. 21, R.S.Z.-Wet.

¹²² Arbh. Brussel, 14 oktober 1980, *R.W.*, 1980-81, 1210; Arbh. Luik, 1 februari 1989, *Rev. Rég. Dr.*, 1989, 213; Arbrb. Bergen, 11 januari 1989, *J.T.T.*, 1989, 220; Arbrb. Gent, 18 september 1989, *R.W.*, 1989-90, 583; DUMONT, M., «Le droit d'action d'un travailleur à l'encontre de l'Office national de sécurité sociale» (noot onder Arbrb. Charleroi, 15 oktober 1987 en Arbh. Luik, 13 januari 1988), *Rev. Rég. Dr.*, 1988, 81; ELST, R., noot onder Arbh. Gent, 11 januari 1984, *B.T.S.Z.*, 1984, 173.

¹²³ Arbh. Brussel, 10 januari 1990, A.R. nr. 20519, onuitg.

¹²⁴ *Contra*: Arbh. Luik, 13 januari 1988, *Rev. Rég. Dr.*, 1988, 76, noot DUMONT, M.; Arbrb. Bergen, 11 januari 1989, *J.T.T.*, 1989, 220.

¹²⁵ Arbh. Gent, 16 juni 1986, onuitg., aangehaald door PERSYN, 27; Arbh. Bergen, 22 november 1989, *J.T.*, 1990, 661, noot; Arbrb. Charleroi, 15 oktober 1987, *Rev. Rég. Dr.*, 1988, 78, noot DUMONT, M.; Arbrb. Hasselt kort ged., 2 mei 1988, *J.T.T.*, 1988, 345, met noot;

Arbrb. Charleroi, 27 april 1989, *Soc. Kron.*, 1990, 27; DUMONT, M., *l.c.*, 81; PERSIN, C., *l.c.*, 27.

¹²⁶ De instellingen kunnen in dit geval, anders dan, in het kader van de kwalificatie, wel als «derden» worden beschouwd. Ook hier kan naar de fiscaalrechtelijke doctrine worden verwezen (zie CARDYN, C., *l.c.*, 129-132; TIBERGHIE, A., *o.c.*, 144-146). Merkwaardig genoeg heeft die problematiek weinig of geen inkt doen vloeien wat de toepassing van het sociaal zekerheidsrecht betreft.

¹²⁷ Vergelijk bv. art. 39, R.S.Z.-Wet en art. 16 Sociaal Statuut Zelfstandigen. Die verscheidenheid doet zich overigens ook voor tussen de verschillende uitkeringssectoren van een zelfde stelsel.

¹²⁸ Vergelijk art. 14 R.S.Z.-Wet en art. 11 Sociaal Statuut Zelfstandigen.

¹²⁹ Arbrb. Bergen, 11 januari 1989, *J.T.T.*, 1989, 220; Arbrb. Charleroi, 27 april 1989, *Soc. Kron.*, 1990, 27.

¹³⁰ Cass., 18 januari 1982, *Arr. Cass.*, 1981-82, 621.

¹³¹ Arbrb. Brussel, 25 oktober 1988, *R.A.B.*, 1988, 409; *contra*: Arbh. Brussel, 10 januari 1990, A.R. nr. 20519, onuitg.

De werknemer kan de R.S.Z. wel op de hoogte brengen¹³², maar kan tegen de werkgever geen vordering tot het betalen van de achterstallige sociale zekerheidsbijdragen instellen¹³³. De werkgever dient echter de schade te vergoeden¹³⁴, al komt het aan de werknemer toe zijn schade en de omvang ervan te bewijzen¹³⁵.

De R.S.Z. dient achterstallige bijdragen van de werkgever te vorderen. Bij gebrek aan een volledige en juiste aangifte is de R.S.Z. ertoe gemachtigd het bedrag van de verschuldigde bijdragen ambtshalve vast te stellen op grond van alle elementen in zijn bezit of van bij de werkgever genomen inlichtingen¹³⁶.

De werkgever mag de werknemersbijdrage die hij wegens een verkeerde kwalificatie niet heeft ingehouden, niet op de werknemer verhalen¹³⁷, zelfs al heeft hij zonder bedrieglijk oogmerk gehandeld¹³⁸. Tegenstrijdige bedingen schenden een wetsbepaling die de openbare orde raakt, en zijn derhalve nietig¹³⁹. Wanneer de werknemer betaling krijgt van loongedeelten die wegens de verkeerde kwalificatie nog niet waren betaald, mogen daarop R.S.Z.-bijdragen, berekend op basis van het nog verschuldigde, worden ingehouden¹⁴⁰.

De tardieve bijdragebetaling wordt zowel in het werknemers- als in het zelfstandigenstelsel met bijdrageopslagen of -verhogingen en interesten gesanctioneerd¹⁴¹. Een fout van de betrokkene is daarbij niet vereist¹⁴². De werkgever die zijn aangifte met de verantwoording van het bedrag van de verschuldigde bijdragen te laat indient, is aan de R.S.Z. bovendien een bijkomende vergoeding verschuldigd¹⁴³. Het R.S.V.Z. is expliciet gemachtigd van de bijdrageverhoging geheel of gedeeltelijk af te zien, ingeval de schuldenaar zich

te goeder trouw aan de werkingssfeer van het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen onttrokken kon achten wegens de bijzondere aard van de door hem uitgeoefende beroepsbezigheid¹⁴⁴. De R.S.Z. mag onder bepaalde voorwaarden de werkgever vrijstelling of vermindering van de bijdrageopslag, van de moratoire interest en van de bedoelde vergoeding verlenen¹⁴⁵. Dat het verzuim van bijdragebetaling op een verkeerde kwalificatie berust, betekent op zichzelf niet dat aan die voorwaarden is voldaan. Elk geval moet afzonderlijk worden beoordeeld, rekening houdende met alle gegevens van de zaak.

De werkgever, zijn aangestelden of lasthebbers die zich niet schikken naar de bepalingen van de R.S.Z.-Wet en haar uitvoeringsbesluiten, worden strafrechtelijk gesanctioneerd. De rechter die de straf uitspreekt, veroordeelt de betrokken werkgever ambtshalve tot betaling van achterstallige bijdragen, bijdrageopslagen en moratoire interesten en van een vergoeding gelijk aan het drievoud van de ontdoken bijdragen zonder dat het bedrag ervan minder dan 51.000 frank per tewerkgestelde persoon en per begonnen maand mag bedragen¹⁴⁶. In de omschrijving van het strafbare feit wordt geen gewag gemaakt van enig moreel bestanddeel. Het strafbare feit veronderstelt steeds dat de dader wetens en willens heeft gehandeld. Uit het gebrek aan aansluiting bij het werknemersstelsel als gevolg van een verkeerde kwalificatie kan de rechter het vermoeden afleiden dat het moreel bestanddeel voorhanden is. Het staat dan aan de beklagde een rechtvaardigingsgrond in te roepen¹⁴⁷. Goede trouw volstaat daartoe niet. Alleen de onoverwinnelijke dwaling of onwetendheid wordt als rechtvaardigingsgrond aanvaard. De feitenrechter oordeelt op in cassatie onaantastbare wijze of de verkeerde kwalificatie in de gegeven omstandigheden het gevolg is van een onoverwinnelijke dwaling¹⁴⁸. Zo niet, dan kan de beklagde nog wijzen op het bestaan van verzachtende omstandigheden¹⁴⁹.

Wanneer één of meer personen met bedrieglijk oogmerk bij het sociale zekerheidsstelsel der werknemers worden aangesloten, veroordeelt de rechter ambtshalve de werkgever, zijn aangestelden of lasthebbers tot betaling aan de R.S.Z. van een vergoeding die gelijk is aan het drievoudige van de bedrieglijk aangegeven bijdragen¹⁵⁰.

VII. De bewijsvoering

De eiser draagt de bewijslast, maar wie een verweermiddel inroept, dient aan te tonen dat het gegrond is¹⁵¹. De burger of sociale zekerheidsinstelling die zich voor de toepas-

¹³² Arbh. Brussel, 14 oktober 1980, *R.W.*, 1980-81, 1210.

¹³³ Arbh. Brussel, 14 oktober 1980, *R.W.*, 1980-81, 1210; Arbh. Brussel, 19 maart 1982, A.R. nr. 10840; Arbh. Gent, 11 januari 1984, *J.T.T.*, 1984, 294, met noot; Arbrb. Brussel, 13 februari 1986, *Soc. Kron.*, 1986, 136.

¹³⁴ Art. 26 R.S.Z.-Wet; Arbh. Luik, Luik, 22 september 1983, *T.S.R.*, 1984, 89; Arbh. Gent, 11 januari 1984, *J.T.T.*, 1984, 294, met noot; Arbrb. Brussel, 20 november 1985 en 17 september 1986, *Soc. Kron.*, 1987, 16.

¹³⁵ Arbh. Brussel, 14 oktober 1980, *R.W.*, 1980-81, 1210. Arbh. Gent, 11 januari 1984, *J.T.T.*, 1984, 294, met noot.

¹³⁶ Artt. 22-22bis R.S.Z.-Wet; Cass., 6 juni 1973, *T.S.R.*, 1973, 120, noot A.T.

¹³⁷ Art. 26 R.S.Z.-Wet. Die bepaling vindt evenwel geen toepassing, wanneer de werknemer het loon van een derde ontvangt en met het oog op de storting aan de R.S.Z. aan de werkgever dient te overhandigen (Cass., 18 mei 1987, *R.W.*, 1987-88, 543). Behoudens andersluidend beding is de werkgever als belastingsschuldige daarentegen wel gerechtigd van de werknemer de terugbetaling van een niet-ingehouden bedrijfsvoorheffing te eisen, ook al heeft hij de verschuldigde voorheffing zelf nog niet gekweten. Art. 181 W.I.B. raakt immers de openbare orde niet (Cass., 20 mei 1985, *R.W.*, 1985-86, 1245; Cass., 12 september 1988, *J.T.T.*, 1988, 423).

¹³⁸ Cass., 20 mei 1985, *R.W.*, 1985-86, 1245; *contra* maar vernietigd: Arbh. Brussel, 8 mei 1984, *J.T.T.*, 1984, noot CUYPERS, D.

¹³⁹ Cass., 18 mei 1987, *R.W.*, 1987-88, 543; Cass., 12 september 1988, *J.T.T.*, 1988, 423; Arbh. Luik, 6 april 1982, *J.T.T.*, 1983, 60; Arbh. Luik, 19 september 1984, *J.T.T.*, 1985, 12.

¹⁴⁰ Arbh. Luik, 27 september 1979, *J.T.T.*, 1980, 15.

¹⁴¹ Art. 28 R.S.Z.-Wet; art. 15, Sociaal Statuut Zelfstandigen.

¹⁴² Arbh. Brussel, 2 maart 1978, *Inlichtingenblad van de Vereniging der Sociale Secretariaten voor Werkgevers*, 12 februari 1979, 18.

¹⁴³ Art. 29 R.S.Z.-Wet.

¹⁴⁴ Art. 48 K.B. 19 december 1967, *B.S.*, 28 december 1967.

¹⁴⁵ Art. 28, § 2, R.S.Z.-Wet.

¹⁴⁶ Art. 35, R.S.Z.-Wet.

¹⁴⁷ Cass., 12 mei 1987, *R.W.*, 1987-88, 538, concl. DU JARDIN, J.

¹⁴⁸ Zie bv. Cass., 29 september 1954, *Arr. Cass.*, 1955, 5; Cass., 11 januari 1960, *Arr. Cass.*, 1960, 416; Cass., 29 januari 1962, *Pas.*, 1962, I, 627.

¹⁴⁹ Art. 38 R.S.Z.-Wet.

¹⁵⁰ Art. 35 R.S.Z.-Wet.

¹⁵¹ Art. 1315 B.W.; Arbh. Brussel, 5 mei 1980, *R.W.*, 1980-81, 2701; Arbh. Brussel, 26 november 1981, A.R. nr. 9190, onuitg.; Arbh. Gent, 9 november 1982, A.R. nr. 80/501, onuitg.; Arbh. Brussel, 18 november 1983, *T.S.R.*, 1984, 275; Arbrb. Nijvel, 1 september 1980, *T.S.R.*, 1981, 180.

sing van de sociale zekerheidswetten op het bestaan of de ontstentenis van een beroepsactiviteit, een statutaire tewerkstelling, een arbeidscontract of een zelfstandigenovereenkomst beroept, dient daarvan het bewijs te leveren ¹⁵². Hetzelfde geldt, wanneer wordt gesteld of ontkend dat de voorwaarden waaronder een rechtstreekse wettelijke kwalificatie plaatsvindt, zijn vervuld ¹⁵³. Soms keren wettelijke vermoedens de bewijslast om ¹⁵⁴ of maken zij ieder tegenbewijs onmogelijk.

VIII. Slotbeschouwingen

Wanneer de wetgever voor de handhaving van onderscheiden, tegelijk verplichte en categoriële sociale verzekeringen opteert, kan hij de leden van de beroepsbevolking en belanghebbende derden logischerwijze geen keuzevrijheid bieden.

Daartegenover staat dat de criteria die in het kader van de onrechtstreekse wettelijke kwalificatie worden gehanteerd, enerzijds de burger in grensgevallen met enige rechtsonzekerheid confronteren, maar anderzijds een moeilijk controleerbare veinzing en bijgevolg een zekere, zij het ongeoorloofde, keuzevrijheid mogelijk maken. Het beroep op hulpmiddelen om de toepassing van de onrechtstreekse wettelijke kwalificatie te vergemakkelijken vangt niet alle moeilijkheden op. De techniek van de rechtstreekse wettelijke kwalificatie kan in probleemgevallen tot aanvaardbare oplossingen leiden. De wetgever lijkt zich ten opzichte van bepaalde beroepsgroepen evenwel zeer gewillig te tonen en biedt de betrokkenen de collectief uitgeoefende keuzevrijheid die aan anderen als individu wordt ontzegd. De gevallen van rechtstreekse kwalificatie zijn legio en vertonen een duidelijk gebrek aan interne cohesie. De verjaringstermijnen voor de vorderingen tot betaling van achterstallige bijdragen en tot terugbetaling van onverschuldigde bijdragen dienen op elkaar te worden afgestemd.

Uit recente wetsbepalingen kan worden afgeleid dat de wetgever voet bij stuk wil houden. Het R.S.V.Z. houdt voortaan nader toezicht op en geeft zijn uitdrukkelijke goedkeuring aan de aansluiting van een beroep bij het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen. Indien uit de aansluitingsverklaring blijkt dat de betrokkene op grond van zijn beroepsactiviteit voorheen onder het werknemersstelsel res-

sorteerde, stuurt het R.S.V.Z. bovendien een afschrift ervan aan de R.S.Z. Ingeval de R.S.Z. voor het einde van de tweede maand volgend op de datum van verzending een betwisting ter kennis van het R.S.V.Z. brengt, plegen beide instellingen overleg. Op grond van de gegevens in de verklaring of op grond van het overleg wordt de aansluiting in voorkomend geval door het R.S.V.Z. met ingang van haar uitwerking vernietigd ¹⁵⁵.

Anderzijds sanctioneert de wetgever voor het eerst de bij een verkeerde kwalificatie betrokken werknemers ¹⁵⁶. De sanctie bestaat in de hoofdelijke aansprakelijkheid voor de betaling van het werknemersaandeel in de sociale zekerheidsbijdragen, bijdrageopslagen en moratoire interesten die volgens de bewoordingen van de tekst betrekking hebben op de uitgeoefende activiteiten vanaf de onrechtmatige toetreding tot het sociaal zekerheidsstatuut der zelfstandigen. De wettekst laat in het midden of de normaal geldende verjaringstermijn voor het invorderen van achterstallige bijdragen blijft gelden of niet.

De sanctie wordt toegepast op personen die handelen met het oog op het ontsnappen aan het werknemersstelsel. Aangezien goede trouw wordt vermoed, levert de aansluiting bij het zelfstandigenstelsel mijns inziens niet ipso facto het vereiste bewijs van kwade trouw. Het mag uiterst verwonderlijk heten dat de sanctie alleen wordt toegepast op werkende vennoten van coöperatieve vennootschappen, voor zover zij bovendien niet behoren tot een categorie die bij koninklijk besluit aan de toepassing ervan is onttrokken ¹⁵⁷.

De hoofdelijkheids sanctie die pas op een bij koninklijk besluit te bepalen datum in werking zal treden, lijkt niet op een algemene visie te berusten. De vraag rijst of de wetgever met het oog op het voeren van een gedegen wetgevingspolitiek niet veeleer aan een onderzoek naar de effectieve naleving en afdwingbaarheid van het huidige systeem toe is. Een ontkennend antwoord zou immers wijzen op de noodzaak de verplichte categoriële structuren geheel of gedeeltelijk af te schaffen en koren op de molen vormen van wie thans reeds om andere redenen de harmonisering van de professionele sociale zekerheidssystemen voorstaat.

Guido VAN LIMBERGHEN
Docent V.U.B.

¹⁵² Cass., 25 januari 1982, *T.S.R.*, 1983, 85; Cass., 23 februari 1987, *J.T.T.*, 1987, 253; Arbh. Antwerpen, 19 november 1980, *T.S.R.*, 1983, 95; Arbh. Brussel, 15 december 1980, *R.W.*, 1980-81, 2704; Arbh. Antwerpen, 22 november 1981, *R.W.*, 1981-82, 1355; Arbh. Gent, 16 januari 1984, *J.T.T.*, 1984, 378, met noot.

¹⁵³ Arbrb. Hasselt, 2 januari 1981, A.R. nr. 79/258, onuitg.

¹⁵⁴ Arbh. Luik, 14 oktober 1976, *J.L.*, 1976-77, 82; Arbrb. Namen, 8 mei 1974, *J.T.T.*, 1975, 124.

¹⁵⁵ K.B. 25 januari 1991 tot wijziging van het koninklijk besluit van 19 december 1967 houdende algemeen reglement in uitvoering van het koninklijk besluit nr. 38 van 27 juli 1967 houdende inrichting van het sociaal statuut der zelfstandigen, *B.S.*, 26 april 1991.

¹⁵⁶ Art. 30quater R.S.Z.-Wet.

¹⁵⁷ Bedoeld zijn de categorieën tot wie de R.S.Z.-Wet is uitgebreid, zoals de taxichauffeurs en de vervoerders (*Parl. St., Senaat*, 1990-91, 1151/1, 8).

DE MAGISTRATENTOGA: EVOLUERENDE EVALUATIE VAN EEN KOSTUUM

De toga, de naar aloude costumen in gebruik zijnde rechterskledij bleef, naar het Franse voorbeeld, ook na de Belgische omwenteling als vanzelfsprekend het ambtskleed van de magistraat, en het dragen ervan door de bedienaren des rechts werd gedurende 130 jaar zelden ernstig ter discussie gesteld. De zestiger jaren van deze eeuw echter, met de toen opborrelende ingesteldheid om een aantal gevestigde waarden als vermolmd te gaan contesteren, brachten met zich mee dat ook het kostuum van de magistraat als een bourgeoisisch relik werd afgedaan. Een onopgeloste vraag daarbij is, of de toen voor het eerst sedert 1832 uitgevaardigde uniforme regeling¹ in dat verband prikkelend heeft gewerkt. In ieder geval had het in 1970 installeren van de arbeidsgerechten tot gevolg dat, ruimer dan voorheen ooit het geval was, de zogenaamde «lekenrechters» bij de rechtsbedeling werden betrokken en de contestatie toen in volle openheid losbarstte. Sedertdien zijn er weer haast twintig jaar verstreken en al blijven de tegengestelde opvattingen bestaan, er is blijkbaar weer een periode van bezinning, zo niet van berusting aangebroken. Voorstanders van het gebruik stellen dat het dragen van een toga niet alleen een uitdrukking is van de waardigheid van het ambt maar ook en vooral van het gelijkheidsaspect en daardoor de neutraliteit van de rechtsbedeling kan beklemtonen door het «bemanteren» van alle mogelijke distinctieven. De tegenstanders vragen zich allicht nog steeds af of het rechtsbedelingsapparaat nu werkelijk nog behoefte heeft aan een dergelijke archaïsche vermomming².

Om een betere kijk te krijgen op achtergrond en betekenis van de actuele toga leek het me aangewezen om voor de onderscheiden rechtsmachten, een korte historische studie te maken van de ontwikkeling van het voor de magistratuur opgelegde ambtskleed vanaf de eerste, voor de Belgische magistraten in dat verband van toepassing zijnde wetten en besluiten tot op heden, waaruit blijkt dat bepaalde in dat opzicht bestaande voorschriften, hoewel *de jure van toepassing, in de loop van de jaren de facto ten dele in onbruik raakten of het zoveelste bewijs dat het gebruik sterker is dan welke wettelijke regeling ook...*

1. De rechtbanken van eerste aanleg, de hoven van beroep en het Hof van Cassatie

Het dragen van de ambtskledij voor de leden van de rechterlijke orde vond zijn rechtsbasis in de Franse Grondwet van 5 fructidor van het jaar III³. Een circulaire van 24 prairial jaar IV⁴ herinnerde de rechters aan deze verplichting⁵.

Voormelde grondwet was ook van kracht op het Belgisch grondgebied. Alle wetgevingende bepalingen van de Franse overheid hadden vanaf 16 frimaire jaar V⁶ voor de «Belgische» departementen bindende kracht zo ze in het *Bulletin des lois* waren gepubliceerd. Dit gold echter ook voor enkele voordien uitgevaardigde besluiten⁷.

Te vermelden dat het dragen van de toga niet alleen gebeurde bij de uitoefening van het ambt maar ook daarbuiten in het openbaar, zelfs onverschillig waar. Zoals de geestelijken konden immers de magistraten hun kledij ook in privé-kleding blijven dragen⁸.

Op 2 nivôse van het jaar XI (23 december 1802) werd een consulsbesluit uitgevaardigd dat de kledij regelde van «les membres des tribunaux, des gens de loi et des avoués»⁹. Die kledij bestond op historische basis uit het sleepkleed (simarre) en het bovenkleed of tabberd (toge). Voor de leden van de hoven van beroep en van de «criminele rechtbanken» alsmede voor de commissarissen van de regering en hun substituten bij dat gerecht (openbaar ministerie), een zwarte tabberd en een zwart sleepkleed voor de gewone zittingen en een rode tabberd en een zwart sleepkleed voor de «grandes audiences» en de «cérémonies publiques» (art. 2). Voor de leden van de rechtbanken van eerste aanleg en de commissarissen van de regering bij dat gerecht de zwarte tabberd en het zwarte sleepkleed (art. 4).

Bij koninklijk besluit van 4 oktober 1832 werd, voor het eerst na de Belgische omwenteling, de kwestie van de ambtskledij voor de hoven en rechtbanken geregeld¹⁰. Deze regeling bleef dezelfde als die vastgelegd in voornoemd consulsbesluit, d.w.z. een tweestukskledij, nl. een zwart sleepkleed en een zwarte tabberd samen met «den zwartzijden hangenden gordel met zwartzijden franjes» en ten slotte «den nedervallende halsdoek van wit en geplooyd batist» voor de «gewoone zittingen». De «tabberd in roode wol» moest gedragen worden «in de zittingen der vereenigde kamers en op de pronkdagen» en dit voor de Hoven van Cassatie zowel als voor de hoven van beroep en voor de hoven van assisen. Wel werd nadien bepaald dat «de opslaegen en den kraeg» van de zwarte tabberd voor leden van het Hof van Cassatie in rode wol zou zijn en voor leden van het hof

⁵ Zie WARLOMONT, R., *Le magistrat, son statut et sa fonction*, Larcier, Brussel, 1950, nr. 915.

⁶ 6 december 1796. De annexatie van de Belgische provincies gebeurde bij besluit van de Conventie van 1 oktober 1795.

⁷ Enkel in zoverre ze een bijzondere publikatie kenden.

⁸ Zie WARLOMONT, R., *o.c.*, p. 927. Zie echter verder ook besluit van 2 nivôse jaar XI, art. 9.

⁹ Zie *Pasin.*, 1836, pp. 349-350. Deze regeling bleef eigenlijk van kracht tot bij de uitvaardiging van het Gerechtelijk Wetboek (16 oktober 1967, *B.S.*, 30 oktober 1967).

¹⁰ «Besluit nopens de kleding der leden van de hoven en regtbanken», 4 oktober 1832, *Bulletin officiel*, 1832, nr. 713.

¹ K.B. van 22 juli 1970, *B.S.*, 12 augustus 1970, p. 8313.

² Zie dagblad *Le Soir* van 6 november 1973.

³ 26 aug. 1794. Zie *Pasin.*, 7, p. 19. Voor preciezere informatie betreffende de republikeinse kalender, zie recent VAN DE VOORDE, H., e.a., *Bastille, Boerenkrijg en Tricolore*, Davidsfonds, Leuven, 1989, p. 272 e.v.

⁴ 16 juni 1795

van beroep in zwarte wol¹¹. Hoe dit samen te rijmen viel met de bepaling dat «de opslagen en den kraeg van den zwartwollen tabberd altijd in zwarte zijde zijn» (art. 2 van het zelfde besluit) is niet uit te maken.

In de wet op de gerechtelijke organisatie van 18 juni 1869¹² werd in art. 173 bepaald dat de klederdracht van de leden van de rechterlijke orde in de uitoefening van hun functies en in de openbare plechtigheden, «bij K.B. wordt geregeld». De bovengenoemde koninklijke besluiten van 1832 en het keizerlijk decreet van 6 oktober 1809 bleven echter van toepassing¹³.

In de loop van de jaren, en dit door het feit dat over een zeer lange periode de wetgever, noch de uitvoerende macht op dat terrein tussenbeide kwam, komen we voor de eigenaardige situatie te staan dat het dragen van de ambtskledij zich niet richtte naar de bestaande voorschriften, maar dat deze voorschriften door desuetudo minstens ten dele anders werden toegepast, en de (veel) latere voorschriften zich dan maar (min of meer) gingen aanpassen aan de bestaande toestand. Zo heeft de tweestukskledij van 1832 geleidelijk (en zonder voorschrift) ontwikkeld tot een eendelige toga¹⁴. Bovendien is bv. voor de leden van het hof van beroep het dragen als zittingskledij op de gewone zittingen van «den zwartzijden hangenden gordel met zwartzijden franjes» geruisloos in onbruik geraakt en zijn anderzijds voor alle leden van de rechterlijke orde het rond schouderkussen (chapeiron) met daaraan de schouderversieringen (épitoge et chausse) reeds vroeg in gebruik geraakt¹⁵.

In art. 353 van het Gerechtelijk Wetboek van 16 oktober 1967 werd voorgeschreven dat de kledij die de magistraten van de rechterlijke orde bij het uitoefenen van hun ambt en op openbare plechtigheden dragen, «bepaald wordt door de Koning». Dit gaf ditmaal, na haast 140 jaar, wel aanleiding tot het uitvaardigen van het koninklijk besluit van 22 juli 1970 betreffende de ambtskledij van de magistraten en de griffiers van de rechterlijke orde¹⁶, dat tot op heden van toepassing is.

Met dit K.B. werd verder voor het eerst de eenvormigheid tot stand gebracht tussen de verscheiden kledijen van de rechtbanken van het niveau van de eerste aanleg, terwijl bv. voordien de rechters in de rechtbank van koophandel, zoals hierna wordt aangetoond, (reglementair) een afwijkende

toga droegen¹⁷. In genoemd K.B. wordt voor de rechtbanken en hun parketten voorzien in het dragen van «een toga van zwarte stof met wijde mouwen, met opslagen, kraag en mouwrand van zwarte zijde en een geplisseerde hangende bef van wit batist». Voor de doctors en licentiaten in de rechten werden de schouderstukken in de voorschriften opgenomen: «een stuk van dezelfde kleur als de toga in het midden gefronselde en aan beide uiteinden met wit bont geboorde stof, die op de borst en de rug neerhangt».

Voor de hoven van beroep en hun parketten geldt voor de «gewone zittingen» dezelfde uitrusting.

De witbonten belegging van de ceremonietoga's geldt in de hoven van beroep en cassatie enkel voor de opslagen van de eerste voorzitter en de procureur-generaal (art. 2, § 2, tweede lid, en art. 3, § 2, tweede lid, van voornoemd K.B.).

2. De rechtbanken van koophandel

Bij keizerlijk decreet van 6 oktober 1809 werd het dragen van de toga ook verplicht voor de leden van de rechtbank van koophandel, nl. een toga van zwarte zijde met fluwelen versierselen¹⁸. Nadien werd de regeling voorgeschreven door bovengenoemde wetten van 4 oktober 1832 en van 18 juni 1969 van toepassing geacht voor de rechtbanken van koophandel.

De organisatie van die rechtbanken was echter zo dat, tot aan de gerechtelijke hervorming van 1967, het voorzitterschap van zowel de rechtbank als van de onderscheiden kamers toevertrouwd was aan niet-professionele magistraten. Dit leidde er toe dat de rechtbank van koophandel te Leuven, bijeengekomen in voltallige vergadering, op 7 oktober 1893 niet beter vond om te besluiten voortaan niet meer in toga zitting te houden. Die beslissing leidde echter binnen de kortste keren tot vernietiging ervan door het Hof van Cassatie bij arrest van 20 november 1893, op gelijkkluidende conclusie van de procureur-generaal¹⁹. Geoordeeld werd dat een besluit van een rechtbank dat het niet-dragen van het ambtskleed zou voorschrijven, moest worden vernietigd²⁰.

Tussen 1832 en 1970 verscheen betreffende het dragen van de toga voor alle gerechten slechts een enkel K.B. en wel voor de rechtbanken van koophandel, nl. het K.B. van 22 januari 1939, waarvan art. 2 enkel art. 8 van bovengenoemd keizerlijk decreet verving waar het de kledij van de rechters in de rechtbanken van koophandel betrof. Gesproken werd van het dragen van een toga van zwarte zijde met fluwelen opslagen en, «den lossen gordel van zwarte zijde met soortgelijke franjes en de hangende bef van wit batist en geplisseerd». Vanaf 1970 gelden, ook voor de rechtban-

¹¹ «Besluit aengaende het gewaad van de leden der hoven en regtbanken van eersten aanleg» van 14 oktober 1832, art. 1, *Bulletin officiel*, 1832, nr. 780.

¹² Nederlandse tekst na 23 jaar gepubliceerd in *B.S.*, nl. op 13 maart 1892.

¹³ Zie voor dit laatste bevestiging door het cassatiearrest van 20 nov. 1893, hierna besproken.

¹⁴ In bepaalde religieuze orden is die tweestukskledij, trouwens op dezelfde historische basis, nog steeds van toepassing. De (later ingevoerde) «opslagen» zijn de restanten van de vroegere «revers» van de toga.

¹⁵ Of werden ze ingevolge vroegere, al of niet formele, kledijvoorschriften behouden, hetgeen op de schilderijen van de magistraten van omstreeks 1840 reeds te merken is. Het dragen ervan was voordien door een koninklijk besluit niet voorgeschreven. Zie WARLOMONT, R., *o.c.*, nr. 929.

¹⁶ *B.S.*, 12 aug. 1970, p. 8313.

¹⁷ Voor hen werd bij K.B. van 20 januari 1939 een regeling uitgewerkt. Zie *infra*.

¹⁸ Zie *Pasin.*, 14, p. 406.

¹⁹ Dit op grond van het voorschrift van art. 80 van de wet van 27 ventôse jaar 8 (18 maart 1800) betreffende de organisatie van de rechtbanken, waardoor tegen machtsoverschrijding van de rechters kon worden opgetreden.

²⁰ Historisch en blijkbaar uniek voorbeeld: Cass., 20 november 1893. *Jurisprudence de Belgique*, Cour de Cassation, 1894, p. 45 en volgende. Bij analogie mag aangenomen worden dat dit ook geldt voor een beslissing die een andere dan de wettelijk voorgeschreven kledij oplegt.

ken van Koophandel, de voorschriften van genoemd K.B. van 22 juli 1970.

3. De vrederechten en de politierechtbanken

De kledij van de vrederechters (die oorspronkelijk en trouwens in bepaalde kantons nog altijd, de functie van politierechter uitoefenden) was steeds georiënteerd naar die van hun ambtgenoten in de rechtbank van eerste aanleg. Dit was reeds vastgelegd in artikel 5 van het geciteerde consulsbesluit van 2 nivôse van het jaar XI (23 december 1802) en werd nadien bevestigd in art. 1, § 3, eerste lid, van het bovenvermelde K.B. van 4 oktober 1832.

Mogelijk meenden sommige vrederechters aanvankelijk dat ze zich, als landelijke rechtsbedelers, door het dragen van de toga te ver distantiëerden van de rechtzoekenden en geraakte daardoor in hun midden het dragen van het nochtans uitdrukkelijk voorgeschreven ambtskleed, na enkele jaren op grote schaal in onbruik, zo het op sommige plaatsen al ooit in gebruik geweest was. Reeds in 1845 vond de minister van Justitie het dan ook nodig de vrederechters te herinneren aan de waardigheid van hun ambt, waarvoor het dragen van de ambtskledij naar zijn inzicht als een vereiste gold²¹. Blijkbaar bezaten vele rechters niet eens het voorgeschreven kostuum, want ze kregen van de minister zowat drie maanden de tijd om zich in regel te stellen. En de procureurs-generaal werden ermee belast nadien over het al of niet naleven van de gegeven instructies verslag uit te brengen.

Vanaf 1970 gelden ook voor die gerechten de voorschriften van genoemd K.B. van 22 juli 1970.

4. De arbeidsrechtbanken en arbeidshoven

Door bovengenoemde wet van 16 oktober 1967 werden vanaf 1 november 1970 ook de arbeidsrechtbanken en arbeidshoven geïnstalleerd. Naast «professionele» magistraten werd, in navolging van de in de werkrechtshoven en de commissies voor sociale zekerheid bestaande traditie, en naar het voorbeeld van de rechtbank van koophandel, ook gedacht aan het invoeren van «niet professionele» magistraten, rechters in sociale zaken genoemd, die benoemd zouden worden op voordracht van de vertegenwoordigende organisaties van werknemers, werkgevers en zelfstandigen. Nieuw daarbij was dat die samenstelling ook doorgetrokken werd voor de rechtscolleges in hoger beroep, waarvoor de naam van «arbeidshoven»²² werd ingevoerd.

Hoe dan ook moeten de rechters in die colleges beschouwd worden als gelijkwaardige magistraten en zijn op hen de voorschriften van het Gerechtelijk Wetboek van toepassing net als voor de professionele magistraten, op enkele uitzonderingen na. Zo is hun ambt per definitie tijdelijk en kunnen ze in bepaalde gevallen als ontslagnemend worden beschouwd en worden vervangen (art. 408 Ger. W.) en mo-

gen ze niet de titel van «rechter» voeren, terwijl ze anderszits niet aan dezelfde regels inzake onverenigbaarheid onderworpen zijn (art. 300, tweede lid, Ger. W.), noch kunnen ze op dezelfde regels inzake voorrang van rechtsmacht aanspraak maken²³.

Logisch gevolg is dat ook het bovenvermeld K.B. van 22 juli 1970 betreffende de ambtskledij op hen van toepassing is²⁴.

Die voor de hand liggende logische consequentie van art. 353 Ger. W. werd vanaf het functioneren van de arbeidsgerechten niettemin heftig gecontesteerd, vooral in (Luikse) vakbondskringen, waar de toga werd voorgesteld als «symbole de la Justice bourgeoise»²⁵.

Die stellingname vond later voedsel in een arrest van het Arbeidshof te Brussel (afdeling Antwerpen) van 22 juni 1972 dat moest beslissen over een opgeworpen middel van nietigheid van een vonnis (mede) gewezen door een rechter in sociale zaken die niet in toga had gezeten. Het hof besliste, aan de hand van de voorbereiding van de wet van 1967, dat de rechters en raadsheren in sociale zaken niet tot de rechterlijke orde behoorden en derhalve het K.B. van 22 juli 1970 op hen niet van toepassing was. Hoewel de motivering van dat arrest in hoge mate betwistbaar was, werd er geen cassatieberoep tegen ingesteld en werd het aldus door de contesteerdere tot autoriteitsjurisprudentie verheven.

Aangezien nu in november 1973 de eerste lichte van rechters en raadsheren in sociale zaken moest worden vervangen, wilden de (vooral socialistische) vakbonden hun zienswijze inzake het verplicht dragen van de toga doordrukken en ze gebruikten daartoe als chantagemiddel de weigering kandidatenlijsten voor de te begeven posten voor te dragen, een actie waardoor de goede werking van de arbeidsgerechten in het gedrang dreigde te komen. Helaas was er in die omstandigheden niet de nodige politieke moed om de confrontatie niet uit de weg te gaan²⁶. In extremis zou een «tijdelijk» akkoord tot stand gekomen zijn tussen de verantwoordelijke ministers en de vakbonden, bevestigd door een ministeriële circulaire, waardoor het dragen van de toga als «facultatief» werd bestempeld²⁷. Later, stelde men, zou de kwestie geregeld worden bij koninklijk besluit. Hoe dan ook, er werd voorbijgegaan aan de hamvraag of de rechters in sociale zaken nu al of niet als volwaardige magistraten beschouwd moesten worden, hetgeen in de pers geïrriteerde

²³ Art. 479 e.v. Sv.

²⁴ De houding van de minister van Arbeid, L. Major, was oorspronkelijk zeer duidelijk. Op de vraag of het voor de rechter in sociale zaken belang heeft de toga te dragen dan wel of het democratischer is dit niet te doen, antwoordde hij: «Ik geloof dat het verkieslijk is hem te dragen, zo is er gelijkheid voor iedereen.» En verder nog uitdrukkelijker wat betreft de aanwezigheid op de zitting van rechters die geen toga dragen: «De voorzitter mag in rechte vaststellen dat de rechter die de toga niet draagt, afwezig is, ook al is hij fysiek aanwezig» (*Parl. Hand., Kamer*, 13 januari 1971, p. 15).

²⁵ Zie o.a. *La Meuse*, van 3 november 1973.

²⁶ Het dient in aanmerking te worden genomen dat de twee bevoegde ministers beiden tot de S.P. (toenmalig B.S.P.) behoorden en vooral de minister van Arbeid, als kwadratuur van de vakbondsmen, zich in een lastig parket bevond.

²⁷ Ijverige opsporingen in de archieven van de Vlaamse arbeidshoven brachten er ons echter niet toe die circulaire terug te vinden, hoewel er in de pers op verscheidene plaatsen over gesproken werd.

²¹ Circulaire van minister van Justitie Baron J. d'Anethan van 14 juni 1845 (*Circulaires du ministère de La Justice*, 1842-1846, nr. 1629, p. 421).

²² Een wat eigenaardige benaming die blijkbaar paste in de terminologie die de toenmalige minister van arbeid L. Major voor de arbeidsgerechten had bedacht.

reacties uitlokte ²⁸. Met de jaren kwam er echter, zoals dit met heel wat fenomenen van die aard het geval was, sleet op de contestatiebeweging en werd het dragen van de toga in de arbeidsgerechten nagenoeg algemeen aanvaard en toegepast en wordt er nog steeds op het beloofde (trouwens volkomen nodeloze) koninklijk besluit gewacht.

5. De militaire gerechten

Ten slotte misschien, ingevolge de recente uitvaardiging van enkele «toga-besluiten», wat uitgebreider aandacht voor de militaire gerechten.

Voor die gerechten bepaalde art. 133 van de wet op de strafrechtspleging voor het leger van 15 juni 1899 ²⁹ dat de wetsbepalingen betreffende de ambten van de rechterlijke macht van toepassing waren op de magistraten en ambtenaren der krijgsgerechten door de gelijkstelling van de krijgsraden met de rechtbanken van eerste aanleg en die van het krijgshof met de hoven van beroep, behalve de vermelde uitzonderingen ³⁰. Voor de magistraten bij het Militair Gerechtshof werden bij koninklijk besluit van 10 juli 1899 de kostuums bepaald van de leden van de militaire magistratuur ³¹.

Zeventig jaar nadien, bij wet van 2 juli 1969 werd, in het kader van de algehele gerechtelijke hervorming, een wet uitgevaardigd «tot wijziging van de wetten van 15 juni 1899 houdende titel II van het Wetboek van Strafrechtspleging voor het Leger» ³². Hierbij werd door art. 12 een art. 133bis ingevoerd, waarin bepaald werd dat «de rang en het uniform van de militaire magistraten en griffiers door een K.B. zal worden geregeld». Dit leidde tot het koninklijk besluit van 12 augustus 1971 ³³, waardoor het uniform van de militaire magistraten werd vastgesteld. Bepaald werd (art. 2) dat de leden van het militair gerecht hetzelfde uniform dragen als de officieren van de landmacht met overeenstemmende graad. Blijkbaar waren hier onder «leden van het militair gerecht» eveneens bedoeld de eerste voorzitter van het militair gerechtshof, de auditeur-generaal en zijn advocaten-generaal.

Dit laatste koninklijk besluit werd opgeheven door art. 1 van het K.B. van 11 september 1989 ³⁴, dat voor de eerste voorzitter van het Militair Gerechtshof en de auditeur-generaal ter zitting van de militaire gerechten het dragen van de toga voorschreef zoals bepaald door het koninklijk besluit van 22 juli 1970 ³⁵. Terwijl in de zeventiger jaren in de arbeidsgerechten (een deel van) de niet-professionele rechters zich wilden distantiëren van de professionele rechters om in de ogen van de publieke opinie niet beladen te worden met het odium van een klassejustitie, deed zich hier het fenomeen voor van de professionelen die zich wilden distantiëren

van «das Militär», om een gelijksoortig odium te ontlopen.

In een K.B. van 17 juli 1990 ³⁶ werd in art. 1, tweede lid, verwijzend naar bovenvermeld art. 133 van het Wetboek van Strafrechtspleging voor het Leger, de lijn nog verder doorgetrokken: «De magistraten en griffiers, leden van de militaire rechtbanken, dragen op de terechtzittingen alsmede op de openbare plechtigheden waaraan de andere leden van de rechterlijke orde in ambtskleidij deelnemen, de ambtskleidij die voor deze laatsten is bepaald, behalve wanneer de omstandigheden dit verhinderen.»

Het voorschrift van het dragen van het ambtskleed geldt voor alle leden van de rechterlijke orde, ook voor de «burgerlijke» magistraten van de krijgsraad en het Militair Gerechtshof ³⁷. Wat meer bepaald het Militair Gerechtshof betreft, werd de president steeds beschouwd als een «burgerlijk» magistraat ³⁸. Niettemin droeg hij blijkbaar een militair uniform ³⁹, reden waarom genoemd koninklijk besluit van 1989 er nodig was om het dragen van de toga voor te schrijven. Tevens werd door art. 2 van hetzelfde besluit, het jaar voordien uitgevaardigde K.B. van 14 september 1989 ⁴⁰ opgeheven. Voor de voorzitters en de advocaten-generaal gold dit, ook na het K.B. van 1989, nog steeds niet, wat, vooral voor eerstgenoemden, allicht aanleiding moet hebben gegeven tot enige verwarring.

Dit K.B. kende wellicht daarom geen lang leven: het werd opgeheven door het genoemde K.B. van 19 juli 1990, van toepassing vanaf 9 september 1990 voor (al) de magistraten en de griffiers leden van de militaire rechtbanken ⁴¹.

Daarbij is het niet zonder belang de vraag te stellen of (met uitzondering van de griffiers) alle leden van het militair gerechtshof als magistraten beschouwd dienen te worden dan wel alleen de eerste voorzitter (en de voorzitters) en de auditeur-generaal en zijn plaatsvervangers. De wettekst spreekt van «leden» van het militair gerechtshof en ook de rechtsleer ging van oudsher het probleem uit de weg en sprak enkel van burgerlijke leden (de voorzitter, eventueel de eerste voorzitter) en militaire leden ⁴².

De vraag is of het niet in de bedoeling ligt (naar het voorbeeld van het arbeidshof) alle leden van het Militair Hof (met uitzondering natuurlijk van de griffiers) als «magistraten» aan te merken, zoals blijkt uit het voorontwerp van Wetboek van Militair Strafprocesrecht, waarin men in art. 55 naast de eerste voorzitter en de kamervoorzitters spreekt van «burgerlijke raadsheren en militaire raadsheren», maar verder wel weer het onderscheid maakt tussen militaire magistraten en militaire raadsheren (art. 56). ⁴³

Hoewel slechts in het (opgeheven) K.B. van 11 september 1989 uitdrukkelijk verwezen werd naar het K.B. van 22 juli 1970, is het indiscutabel dat de genoemde magistraten op

²⁸ Zie o.a. *La Meuse*, van 3 november 1973.

²⁹ B.S., 30 juni 1899.

³⁰ Zie ook, *Pand. B.*, «Organisation judiciaire», nr. 375.

³¹ Zie *Pand. B.*, «Ministère public», 533 en 534.

³² Wet 2 juli 1969, B.S., 30 aug. 1969, p. 8111.

³³ B.S., 20 augustus 1971.

³⁴ B.S., 14 september 1989, p. 15.744.

³⁵ Dus als voor de magistraten van het hof van beroep, aangezien het Militair Gerechtshof hiermee gelijkgesteld was met toepassing van bovenvermeld art. 133.

³⁶ B.S., 29 aug. 1990.

³⁷ Zie WARLOMONT, R., o.c., nr. 924.

³⁸ Zie *Pand. B.*, «Organisation judiciaire», nr. 355.

³⁹ Zie K.B. van 12 augustus 1971.

⁴⁰ Bedoeld werd 11 september 1989, rechtgezet in B.S., van 27 september 1990.

⁴¹ Het M.B. ter uitvoering daarvan is voor zover bekend nog niet genomen.

⁴² *Pand. B.*, «Organisation judiciaire», nr. 355.

⁴³ Voorontwerp van Wetboek van Militair Strafprocesrecht van 15 juni 1982.

de terechtzittingen het ambtskleed dragen dat voor de andere leden van de rechterlijke orde op die terechtzittingen wordt gedragen zoals door het K.B. van 22 juli 1970 is voorgeschreven.

Een daaraan vastzittend probleem was of de magistraten ter zitting de «ceremoniekledij» moesten dragen, zoals dit traditioneel gebeurde, dan wel de «gewone» kledij. Daar het Militaire Gerechtshof met de hoven van beroep wordt gelijkgesteld, geldt dan ook voor de daarin zittende magistraten dat voor de gewone zittingen de niet-ceremoniële kledij wordt gedragen met name voor het hof «de toga van zwarte stof» en niet de «toga van rode stof». Voor de krijgsraden is, in die optiek, voor de burgerlijke rechters het dragen van de tricolore sjerp niet toegelaten ⁴⁴.

Er is wel een koninklijk besluit van 3 september 1973 tot vaststelling van het huishoudelijk reglement van het Militair Gerechtshof ⁴⁵. In zijn art. 12 bepaalt dit huishoudelijk reglement dat de burgerlijke magistraten die in het Militair Gerechtshof zitting nemen, er de toga dragen «die voor de plechtige terechtzittingen is voorgeschreven», dit onder voorbehoud van een afwijkende beslissing van de eerste voorzitter. Het moet echter worden aangenomen dat dit K.B. impliciet is opgeheven door het (latere) K.B. van 17 juli 1990, dat niet alleen slaat op «de burgerlijke magistraten die in het Militair Gerechtshof zitting nemen» maar zonder onderscheid op «(al) de magistraten en griffiers leden van de militaire rechtbanken» dus ook op die van de krijgsraden ⁴⁶.

⁴⁴ Nl. de «met rode franjes voorziene zijden gordel met de vaderlandse kleuren», die voor hen immers de ceremoniekledij uitmaakt (K.B. 22 juli 1970, art. 3, § 2).

⁴⁵ Zie B.S., 21 september 1973, p. 10.663.

⁴⁶ Dit standpunt werd ook vertolkt door J. SACE in de *Revue de droit pénal*, 1990, 183.

Besluit

Als conclusie kan gesteld worden dat het dragen van de toga, na een contestatiedieptepunt in de zestiger jaren, zijn plaats als onbetwistbaar ambtskleed van de rechterlijke orde haast geruisloos blijkt te hebben herwonnen en meer nog, door zijn recente invoering en kort nadien veralgemening in de militaire gerechten, haast moeiteloos zelfs nieuw terrein heeft veroverd.

Naar mijn oordeel zijn het, paradoxaal genoeg, juist de arbeidsgerechten geweest die, ondanks de aanvankelijk op gang gebrachte openlijke contestatie, nadien het gebruik ervan hebben doen aanvaarden. Door het installeren immers van die rechtscolleges, werd opeens een nieuwe lichting van honderden «dragers» ingevoerd, die nu niet alleen niet tot de gesloten kring van de beroepsrechters behoorden, maar, en dat ook in tegenstelling tot de rechters in zaken van koop-handel, in groten getale zo niet in meerderheid, een democratischer volksgroep vertegenwoordigden. Het waren die rechters die ten dele ongewild, maar eigenlijk ook een beetje gewild, die kledij hebben «ontburgerlijkt» en een ruimere klasse van de bevolking ermee vertrouwd hebben doen geraken. Zij droegen er in ieder geval toe bij de symbolische betekenis van dat kostuum als statuskledij van een kaste te doen afnemen en het langzamerhand te doen accepteren als wat het in feite historisch steeds geweest is: het uniform van de rechterlijke macht in haar onderscheiden gedaanten ⁴⁷.

S. GILLIAMS

Ondervoorzitter Arbeidsrechtbank Antwerpen

⁴⁷ In die zin ook minister van Arbeid en Tewerkstelling L. Major in 1971 toen hij stelde: «La toge est effectivement une tenue de travail» (*Parl. Hand., Kamer*, 13 januari 1971, p. 15).

RECHTSPRAAK

BENELUX-GERECHTSHOF

De M. t/ B.M.B.
Zaak A 90/3

27 MEI 1991

Voorzitter: de h. Hess

Openbaar ministerie: de h. Lenaerts

Verzekering – Motorrijtuigen – Uitsluiting – Deelname aan wedstrijd

Art. 4, § 2, van de Gemeenschappelijke Bepalingen moet aldus worden begrepen dat van de verplichte verzekering alleen kan worden uitgesloten de schade veroorzaakt door motorrijtuigen gedurende de eigenlijke deelname aan snelheids-, regelmatigheids- of behendigheidsritten of -wedstrijden.

Van de verplichte verzekering kan niet worden uitgesloten de schade veroorzaakt door het deelnemen van de betrokken voertuigen aan het verkeer vóór en met het oog op dergelijke ritten of wedstrijden of, nadien, ter afsluiting daarvan.

Conclusie van plaatsvervangend advocaat-generaal H. Lenaerts

Onderwerp van de vraag

In zijn arrest van 1 maart 1991 stelt het Belgische Hof van Cassatie de volgende vragen van uitleg: «1. Moet artikel 4, § 2, van de Gemeenschappelijke Bepalingen behorende bij de Benelux-Overeenkomst betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen, voor zoveel nodig mede in verband met artikel 3 van die Overeenkomst, aldus worden begrepen dat (a) uit de verplichte verzekering kan worden uitgesloten alleen de schade veroorzaakt door motorrijtuigen terwijl die aan een snelheid-, regelmatigheids- of behendigheidsrit of -wedstrijd deelnemen, dan wel aldus dat (b) mede van de verplichte verzekering kan worden uitgesloten de schade veroorzaakt door deelneming van de betrokken motorrijtuigen aan het verkeer vóór

en met het oog op zodanige rit of wedstrijd, en nadien, ter afsluiting daarvan? 2. Ingeval het antwoord luidt als onder 1 (b), naar welke maatstaf wordt dan de grens van de schade die kan worden uitgesloten vastgesteld?»

Uiteenzetting van de zaak

Hugues De M. nam deel aan een motorwedstrijd en veroorzaakte een ongeval toen hij van het rennerskwartier naar de start reed langs een weg die aan de toeschouwers was voorbehouden. Deze weg lag «binnen de betalende omheining maar buiten de door de renners gebruikte piste».

Volgens het bestreden arrest, op 20 maart 1989 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen, was de Belgische Motorrijdersbond niet verplicht de aansprakelijkheid van De M. voor dit ongeval te laten dekken door de bijzondere verzekering die hij als organisator van de motorwedstrijd had gesloten ter uitvoering van artikel 20 van de Belgische WAM-wet van 1 juli 1956. Het hof van beroep grondt deze beslissing op de overweging dat «de schade niet voortvloeit uit het deelnemen door (De M.) aan de snelheidswedstrijd, doch wel uit het feit dat hij buiten deze wedstrijd reed op een weg waarop hij niet mocht rijden; dat hieraan geen afbreuk gedaan wordt door het feit dat hij zulks deed om zich naar de startplaats van de wedstrijd te begeven teneinde eraan deel te nemen».

De M. betoogt dat de bijzondere verzekering bedoeld in artikel 20 van de WAM-wet «niet alleen de schadegevallen dient te dekken overkomen tijdens deze ritten of wedstrijden, doch tevens, onder meer, de risico's verbonden aan de verplaatsingen der rijders, voorafgaand aan en met het oog op deze ritten of wedstrijden, of daaropvolgend, ter afsluiting van de ritten of wedstrijden».

Het Hof van Cassatie stelt vast dat «de omvang van de bijzondere dekking, verlengd door artikel 20 van de wet, ten minste gelijk is aan de omvang van de schade die krachtens artikel 4, § 2, uit de algemeen verplichte verzekering kan worden uitgesloten» en «dat artikel 4, § 2, van de genoemde wet overeenstemt met artikel 4, § 2, van de Gemeenschappelijke Bepalingen behorende bij de Benelux-Overeenkomst betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen». Daarom is een vraag van uitlegging van artikel 4, § 2, noodzakelijk om over het cassatieberoep uitspraak te doen.

Toepasselijke bepalingen

Artikel 4, § 2, van de Gemeenschappelijke Bepalingen luidt:

«Van de verzekering kan worden uitgesloten de schade, die voortvloeit uit het deelnemen van het motorrijtuig aan snelheids-, regelmatigheids- of behendigheidsritten en -wedstrijden, waartoe van overheidswege verlof is verleend».

Lid 1 van artikel 3 van de Benelux-Overeenkomst, waarvan de vraag melding maakt, bepaalt:

«Teneinde te voorkomen dat de benadeelden schade lijden ten gevolge van een uitsluiting van de verzekering, zoals deze wordt toegestaan door § 2 van artikel 4 van de bij deze Overeenkomst behorende Gemeenschappelijke bepalingen, verbinden de Verdragsluitende Partijen zich de bevoegdheid tot het organiseren van snelheids-, regelmatigheids- of behendigheidsritten of -wedstrijden voor motorrijtuigen afhankelijk te stellen van een vergunning van overheidswege.

Zodanige vergunning kan slechts worden verleend, indien een verzekering, welke aan de bij deze Overeenkomst behorende Gemeenschappelijke bepalingen beantwoordt, de burgerrechtelijke aansprakelijkheid dekt van de organisatoren en van de personen bedoeld in artikel 3 van de genoemde bepalingen.»

Artikel 20 van de Belgische WAM-wet is ter uitvoering van deze bepaling genomen.

Bespreking van de vraag

Terecht merkt de Motorrijdersbond in zijn memorie op dat artikel 4, § 2, van de Gemeenschappelijke Bepalingen de uitsluiting van de verzekering beperkt tot de schade die voortvloeit uit het *deelnemen* van het motorrijtuig aan de genoemde ritten en wedstrijden. Het deelnemen omvat niet wat vóór of na de georganiseerde rit of wedstrijd gebeurt. De renner die naar die startplaats rijdt, het parcours tijdens de wedstrijd verlaat of na de aankomst terugkeert naar het rennerskwartier of elders, neemt niet deel aan de rit of wedstrijd.

Deze uitlegging wordt bevestigd door de verantwoording die de Gemeenschappelijke Toelichting van de uitsluiting geeft. «Snelheids-, regelmatigheids- en behendigheidsritten en -wedstrijden scheppen een risico dat onmogelijk kan worden beschouwd als te zijn gedekt door een op de gebruikelijke voorwaarden afgesloten aansprakelijkheidsverzekering»¹.

Het spreekt vanzelf dat dit uitzonderlijk risico alleen verbonden is aan de snelheids-, regelmatigheids- en behendigheidsritten en -wedstrijden zelf. Tijdens deze ritten en wedstrijden nemen de renners bewust een aantal elementaire veiligheidsmaatregelen niet in acht en dienen zij de meeste voorschriften die de verkeersveiligheid normaal waarborgen, niet na te leven. De verantwoordelijkheid voor de veiligheid, inzonderheid van de toeschouwers, rust dan hoofdzakelijk op de organisatoren.

Om die reden verplicht artikel 3 van de Benelux-Overeenkomst de organisatoren een bijzondere verzekering aan te gaan. Lid 2 van dit artikel voorziet daarbij evenwel in de mogelijkheid dat ieder der Verdragsluitende Partijen in haar wetgeving bepaalt «dat de schaden toegebracht aan bestuurders en andere inzittenden van motorrijtuigen die deelnemen aan de ritten of wedstrijden (...), alsook de schaden toegebracht aan die motorrijtuigen van deze verzekering worden uitgesloten».

Ook hier luidt de verantwoording van de Gemeenschappelijke Toelichting: «De buitengewone risico's die aan dergelijke ritten zijn verbonden en door de deelnemers vrijwillig worden aangegaan, kunnen namelijk aanleiding geven tot prohibitieve verzekeringspremies en herverzekering uitermate bemoeilijken»².

Buiten de ritten en wedstrijden zijn de deelnemers verplicht de verkeerswetgeving na te leven, dienen zij zich te gedragen zoals alle bestuurders van motorrijtuigen die aan het verkeer deelnemen. Aan de rijbewegingen die zij vóór

¹ Gemeenschappelijke Toelichting bij artikel 4 van de Gemeenschappelijke Bepalingen, *Benelux-Basisteksten*, deel 4/II, *Verzekering motorrijtuigen*, blz. 40.

² Gemeenschappelijke Toelichting bij artikel 3 van de Benelux-Overeenkomst, *op.cit.*, blz. 28.

en na de wedstrijd uitvoeren, zijn geen speciale risico's verbonden; vóór en na moeten de renners alle veiligheidsvoorschriften naleven die de verkeerswetgeving voorschrijft, en moeten zij tegenover allen die zich op of rond het parcours bevinden de voorzichtigheid in acht nemen die van iedere weggebruiker wordt vereist.

Daaruit volgt uiteraard dat vóór en na de rit of wedstrijd ook dezelfde aansprakelijkheidsregels gelden als in het normale verkeer. Aangezien aan het verkeer buiten de rit of de wedstrijd geen bijzondere risico's verbonden zijn is er ook geen reden om de gewone verzekering uit te sluiten en de aansprakelijkheid door een bijzondere verzekering te laten dekken.

In zijn memorie merkt De M. op dat «geen onderscheid dient te worden gemaakt tussen risico's verbonden aan de wedstrijd *stricto sensu* dan wel aan een oefenrit of testrit (die even risicovol is)». De vraag of zodanige ritten onder artikel 4, § 2, van de Gemeenschappelijke Bepalingen vallen, is hier niet aan de orde. Opgemerkt moge worden dat artikel 4, § 2, evenals overigens artikel 3, lid 1, van de Benelux-Overeenkomst, niet alleen over «wedstrijden», maar ook over «ritten» spreekt. In zoverre oefen- en testritten snelheids-, regelmatigheids- of behendigheidsritten zijn, gaat het zeker niet om «deelneming aan het verkeer (...) vóór en met het oog op zodanige ritten, en nadien, ter afsluiting daarvan». Op de aangehaalde opmerking van De M. dient in deze zaak derhalve niet nader te worden ingegaan.

Besluit

Ik meen dat de eerste vraag als volgt dient te worden beantwoord: met toepassing van artikel 4, § 2, van de Gemeenschappelijke Bepalingen kan van de verzekering alleen worden uitgesloten de schade veroorzaakt door motorrijtuigen terwijl die aan een snelheids-, regelmatigheids- of behendigheidsrit of -wedstrijd deelnemen, en niet de schade veroorzaakt door deelneming van de betrokken motorrijtuigen aan het verkeer vóór en met het oog op zodanige rit of wedstrijd, en nadien, ter afsluiting daarvan.

De tweede vraag behoeft dan geen antwoord meer.

Arrest

1. Gezien het arrest van het Hof van Cassatie van België van 1 maart 1990 (...)

Ten aanzien van de feiten

2. Overwegende dat de feiten waarvan te dezen moet worden uitgegaan, kunnen worden omschreven als volgt:

Op 15 augustus 1982 werd te Balen door de B.M.B. een motorwedstrijd georganiseerd, waaraan Hugues De M. deelnam.

Om zich vanuit het rennerspark naar de startplaats van de wedstrijd te begeven, bereed De M. met zijn motor het gedeelte van een weg dat binnen de omheining voor de betalende toeschouwers maar buiten het parcours van de wedstrijd was gelegen. Op dat weggedeelte reed hij Clemence V. aan.

Na de seponering van het strafdossier, heeft Clemence V. Hugues De M. en zijn ouders, Etienne de M. en Liliane C., als wettige vertegenwoordigers van hun zoon, gedagvaard tot schadevergoeding. Die gedaagden hebben op hun beurt tegen de B.M.B., organisator van de wedstrijd, een vordering

tot tussenkomst en vrijwaring ingeleid. Later heeft ook het N.V.S.M., gesubrogeerd in de rechten van V., Hugues De M. en zijn ouders gedagvaard, en ten slotte dagvaardden de laatstbedoelden nog de N.V. R., verzekeraar van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van de B.M.B. ter zake van snelheidswedstrijden. De rechtbank van Eerste Aanleg te Turnhout heeft, op 13 februari 1986, de vordering van Clemence V. en de N.V.S.M. gegrond verklaard jegens Hugues De M. alsmede diens vordering tegen de N.V. R.; de vordering van Hugues De M. tegen de B.M.B. heeft zij afgewezen.

Op het hoger beroep van Hugues De M. en de N.V. R., heeft het Hof van Beroep te Antwerpen, bij arrest van 20 maart 1989, het beroepen vonnis bekrachtigd, behalve wat betreft de uitspraak ten aanzien van de N.V. R. De vordering van Hugues De M. tegen die vennootschap heeft het hof van beroep ongegrond verklaard.

Tegen de beslissing die zijn vordering tot tussenkomst en vrijwaring tegen de B.M.B. ongegrond heeft verklaard, heeft Hugues De M. cassatieberoep ingesteld;

Ten aanzien van het verloop van het geding

3. Overwegende dat het Hof van Cassatie de navolgende vragen heeft gesteld betreffende de uitleg van artikel 4, § 2, van de Gemeenschappelijke Bepalingen:

«1. Moet artikel 4, § 2, van de Gemeenschappelijke Bepalingen behorende bij de Benelux-Overeenkomst betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen, voor zoveel nodig mede in verband met artikel 3 van die Overeenkomst, aldus worden begrepen dat (a) uit de verplichte verzekering kan worden uitgesloten alleen de schade veroorzaakt door motorrijtuigen terwijl die aan een snelheids-, regelmatigheids- of behendigheidsrit of -wedstrijd deelnemen, dan wel aldus dat (b) mede van de verplichte verzekering kan worden uitgesloten de schade veroorzaakt door deelneming van de betrokken motorrijtuigen aan het verkeer vóór en met het oog op zodanige rit of wedstrijd, en nadien, ter afsluiting daarvan?

2. Ingeval het antwoord luidt als onder 1 (b), naar welke maatstaf wordt dan de grens van de schade die kan worden uitgesloten vastgesteld?»;

...

Ten aanzien van het recht

Ten aanzien van de eerste vraag

7. Overwegende dat de Gemeenschappelijke Bepalingen voor alles de bescherming van benadeelden beogen;

8. dat dienovereenkomstig, naar zowel de tekst als de toelichting op artikel 3 van de Gemeenschappelijke Bepalingen duidelijk doet uitkomen, de omvang van de voorgeschreven verzekering in beginsel zo ruim mogelijk dient te zijn;

9. dat daarbij aansluit dat in artikel 4, zoals in de Gemeenschappelijke Toelichting uitdrukkelijk wordt gezegd, een limitatieve opsomming wordt gegeven van de risico's die van de verzekering mogen worden uitgesloten;

10. dat artikel 4, dat afbreuk kan doen aan de bescherming van bepaalde verkeersslachtoffers, dan ook restrictief moet worden uitgelegd;

11. Overwegende dat, ingevolge artikel 4, § 2, van de Gemeenschappelijke Bepalingen, als risico van de verzekering kan worden uitgesloten «de schade, die voortvloeit uit het deelnemen van het motorrijtuig aan snelheids-, regelmatig-

heids- of behendigheidsritten en -wedstrijden, waartoe van overheidswege verlof is verleend»;

12. dat de Gemeenschappelijke Toelichting, met betrekking tot de tweede paragraaf van artikel 4 van de Gemeenschappelijke Bepalingen, erop wijst dat de mogelijkheid tot uitsluiting van de verplichte verzekering van de schade welke voortvloeit uit het deelnemen van het motorrijtuig aan de in die paragraaf genoemde ritten of wedstrijden is verantwoord doordat snelheids-, regelmatigheids- en behendigheidsritten en -wedstrijden een risico scheppen dat onmogelijk kan worden beschouwd als te zijn gedekt door een op de gebruikelijke voorwaarde afgesloten aansprakelijkheidsverzekering, en het organiseren van dergelijke ritten en wedstrijden, volgens artikel 3, lid 1, van de Benelux-Overeenkomst, onderworpen is aan een toestemming die door het bevoegde gezag slechts kan worden verleend indien wordt aangetoond dat een verzekering gesloten is die aan bijzondere voorwaarden voldoet;

13. Overwegende dat de verzekering als bedoeld in artikel 3, lid 1, tweede alinea, van de Benelux-Overeenkomst, zoals volgt uit de onder 12 aangehaalde passage uit de Gemeenschappelijke Toelichting, moet dekken het bijzondere risico verbonden aan de deelname van motorrijtuigen aan de in lid 1 van genoemd artikel bedoelde ritten of wedstrijden;

14. dat er geen grond bestaat voor een uitlegging van genoemd artikel 3, lid 1, tweede alinea, volgens welke de daar bedoelde verzekering mee moet dekken de aansprakelijkheid waartoe de motorrijtuigen, die aan de bedoelde ritten of wedstrijden gaan deelnemen of hebben deelgenomen, buiten deelname aan die ritten of wedstrijden in het verkeer aanleiding kunnen geven;

15. dat immers het risico dat die motorrijtuigen buiten deelname aan de bedoelde ritten en wedstrijden schade berokkenen niet van zo bijzondere aard is dat het niet kan worden beschouwd als te zijn gedekt onder een op de gebruikelijke voorwaarden afgesloten verzekering;

16. dat, nu de in artikel 3, lid 1, tweede alinea, van de Benelux-Overeenkomst bedoelde verzekering slechts behoeft te dekken het risico verbonden aan deelname aan de bedoelde ritten en wedstrijden zelf, het in strijd met de hiervoor onder 7 en 8 bedoelde strekking van de in artikel 3, § 1, van de Gemeenschappelijke Bepalingen bedoelde verzekering zou zijn, de in artikel 4, § 2 van die bepalingen toegelaten uitsluiting ook geoorloofd te achten voor verkeersrisico's buiten de eigenlijke deelname aan meergenoemde ritten en wedstrijden;

17. Overwegende dat uit het voorgaande volgt dat op de door het Hof van Cassatie gestelde vraag moet worden geantwoord dat artikel 4, § 2, van de Gemeenschappelijke Bepalingen aldus moet worden begrepen dat van de verplichte verzekering alleen kan worden uitgesloten de schade veroorzaakt door motorrijtuigen gedurende de eigenlijke deelname aan een snelheids-, regelmatigheids- of behendigheidsrit of -wedstrijd;

Ten aanzien van de tweede vraag

18. Overwegende dat, wegens het antwoord dat op de eerste vraag moet worden gegeven, de tweede vraag niet behoeft te worden beantwoord;

...

Verklaart voor recht:

a) Artikel 4, § 2, van de Gemeenschappelijke Bepalingen moet aldus worden begrepen dat van de verplichte verzekering alleen kan worden uitgesloten de schade veroorzaakt door motorrijtuigen gedurende de eigenlijke deelname aan snelheids-, regelmatigheids- of behendigheidsritten of -wedstrijden;

b) Van de verplichte verzekering kan niet worden uitgesloten de schade veroorzaakt door het deelnemen van de betrokken voertuigen aan het verkeer vóór en met het oog op dergelijke ritten of wedstrijden of, nadien, ter afsluiting daarvan.

ARBITRAGEHOF

18 APRIL 1991

Voorzitter: mevr. Pétry

Rapporteurs: de hh. François en Boel

Advocaten: mrs. Tulcinsky en Verdussen loco Lambert

Grondwet – Grondrechten – Gelijkheid – 1. Wet – Overgangsmaatregel – 2. Dienstplicht – Art. 118, § 2, Dienstplichtwet

1. De artt. 6 en 6bis Gw. vereisen niet dat een overgangsbepaling tot doel heeft een vroegere situatie ongewijzigd te handhaven.

2. Art. 118, § 2, Dienstplichtwet, ingevoegd door art. 34 W. 16 juni 1987, schendt de artt. 6 en 6bis Gw. niet.

M.

Arrest nr. 8/91

I. Onderwerp

Bij arrest van 5 februari 1990 (*Arr. Cass.*, 1989-90, nr. 344) heeft het Hof van Cassatie (3e kamer), op voorziening door de heer Y. M. tegen een beslissing van de Hoge Militieraad die hem het uitstel en de vrijlating die hij vroeg, weigerde, een beslissing gewezen tot opschorting van de uitspraak tot het Arbitragehof uitspraak zal hebben gedaan over de volgende prejudiciële vraag:

«Doet artikel 118, § 2, van de op 30 april 1962 gecoördineerde dienstplichtwetten, zoals het bij artikel 34 van de wet van 16 juni 1987 in die wetten is ingevoegd en op 1 januari 1987 in werking is getreden, in zoverre het bepaalt dat artikel 12, § 1, 1°, van voornoemde wetten, in de redactie die eraan gegeven was bij de wet van 1 december 1976, enkel geldt voor de ingeschrevene die met de lichting 1987 ten minste één uitstel verkregen heeft op grond van artikel 10, § 4, 5°, van voornoemde wetten, in de redactie die eraan gegeven was bij de wet van 1 december 1976, terwijl artikel 12, § 1, 1°, die voorwaarde niet stelt, een discriminatie ontstaan tussen de ingeschrevenen die op 1 januari 1987 werkelijk en gewoonlijk buiten Europa verblijf hielden en is het aldus in strijd met artikel 6 van de Grondwet?»

II. De feiten en de voorgaande rechtspleging

De heer Y.M. is geboren op 10 augustus 1963 en heeft van 12 juli 1982 tot 2 september 1988 in Israël verbleven, waar hij studies heeft gedaan. Tot zijn inlijving bij de lichting van

1988 heeft hij uitstel genoten op grond dat hij studies deed (oud artikel 10, § 1, 6°, en § 2, 1°, van de gecoördineerde dienstplichtwetten, dat die mogelijkheid tot uitstel beperkte tot de leeftijd van 25 jaar), en niet op grond dat hij daadwerkelijk en gewoonlijk buiten Europa verbleef (oud artikel 10, § 4, 5°, van de voormelde wetten).

Op 29 maart 1988 heeft hij een aanvraag tot vrijlating ingediend op morele grond, als ingeschrevene die wegens zijn leeftijd geen recht meer heeft op de eerste vijf uitstellen en die, na de leeftijd van 18 jaar, gedurende ten minste vijf jaar zijn werkelijke en gewone verblijfplaats buiten Europa heeft gehad.

De Militieraad heeft vastgesteld dat die aanvraag gegrond was op het oude artikel 12, § 1, 1°, van de gecoördineerde wetten (dat het recht op vrijlating toekende aan de ingeschrevene die zich in die situatie bevond) en artikel 118, § 2, van dezelfde wetten dat, als overgangsmaatregel, aan de ingeschrevene die, met de lichting 1987, ten minste één uitstel verkregen heeft op grond van oud artikel 10, § 4, 5°, van die wetten (werkelijke en gewone verblijfplaats buiten Europa), de mogelijkheid biedt op basis hiervan zoveel uitstellen te verkrijgen als nodig is om in aanmerking te komen voor de vrijlating.

De Militieraad was de mening toegedaan dat de betrokkene, aangezien hij met de lichting 1987 geen uitstel had gekregen op basis van het voormelde oude artikel 10, § 4, 5°, niet voldeed aan de voorwaarden voor de toepassing van de bij artikel 118, § 2, voorgescreven overgangsmaatregel; de Raad heeft de aanvraag verworpen en zijn beslissing is door de Hoge Militieraad bevestigd.

Tegen die laatste beslissing heeft de betrokkene zich in Cassatie voorzien en onder meer gesteld dat artikel 118, § 2, van de gecoördineerde wetten, gewijzigd door de wet van 16 juni 1987, aan de leeftijdsvoorwaarde en aan de voorwaarde van werkelijke en gewone verblijfplaats buiten Europa gedurende vijf jaar, als bedoeld in het oude artikel 12, § 1, 1°, een bijkomende voorwaarde heeft toegevoegd voor het toekennen van de vrijlating op morele grond, namelijk ten minste één uitstel hebben verkregen op basis van oud artikel 10, § 4, 5°, van de dienstplichtwetten; hij is van oordeel dat voormeld artikel 118, § 2, aldus, met terugwerkende kracht tot 1 januari 1987, een discriminatie invoert onder de ingeschrevenen die zich op die datum in een zelfde situatie bevonden. Derhalve verzoekt hij het Hof van Cassatie aan het Arbitragehof een vraag te stellen betreffende de overeenstemming van artikel 118, § 2, van de gecoördineerde wetten met artikel 6 van de Grondwet.

Na te hebben beslist dat de Hoge Militieraad voormeld artikel 118, § 2, correct had toegepast, heeft het Hof van Cassatie vastgesteld dat de staving van het middel aanleiding gaf tot een prejudiciële vraag die zij onder de hierboven vermelde vorm heeft gesteld.

...

IV. In rechte

...

B.1. De overgangsbepaling, vermeld in artikel 118, § 2, van de gecoördineerde dienstplichtwetten, gewijzigd door de wet van 16 juni 1987, luidt als volgt:

«Art. 118 (...)

§ 2. De ingeschrevene die met de lichting 1987 ten minste één uitstel verkregen heeft op grond van artikel 10, § 4, 5°,

van de dienstplichtwetten, gecoördineerd op 30 april 1962, in de redactie die eraan gegeven was bij de wet van 1 december 1976, kan op basis hiervan zoveel uitstellen verkrijgen als nodig is om in aanmerking te komen voor de vrijlating, bepaald in artikel 12, § 1, 1°, van de genoemde wetten, in de redactie die eraan gegeven was bij de wet van 1 december 1976.»

B.2. In hun redactie in de wet van 1 december 1976, bepaalden de artikelen 10, § 4, 5°, en 12, § 1, 1°, van dezelfde wet:

«Art. 10 (...)

§ 4. Hij (de leeftijd tot dewelke een uitstel kan worden toegekend) wordt op 30 jaar gebracht: (...) 5° voor ingeschrevenen die werkelijk en gewoonlijk verblijf houden buiten Europa.»

«Art. 12. § 1. Van dienst in vredestand kan worden vrijgelaten en wordt, wat de duur van de militaire verplichtingen betreft, behandeld zoals de dienstplichtigen van de lopende lichting:

1° de ingeschrevene die wegens zijn leeftijd geen recht meer heeft op de eerste vijf uitstellen en die, na de leeftijd van 18 jaar, gedurende ten minste vijf jaar zijn werkelijke en gewone verblijfplaats buiten Europa heeft.»

B.3. Artikel 10, § 2, 1°, van dezelfde wetten bepaalde:

«Art. 10 (...)

§ 2. Hebben recht om uitstel te bekomen, zoals bepaald in § 1, met dien verstande evenwel dat de leeftijd van 23 jaar, die het jaartal van de laatste lichting bepaalt, op 25 jaar wordt gebracht:

1° de ingeschrevenen die regelmatig de volledige dagcursussen volgen, hetzij aan één van de vier universiteiten of aan een daarmee gelijkgestelde onderwijsinrichting, hetzij aan een andere door het Rijk georganiseerde, erkende of gesubsidieerde Belgische hogere onderwijsinrichting, waarvan de studiecycclus ten minste drie jaren omvat, hetzij aan een gelijkwaardige buitenlandse universiteit of hogere onderwijsinrichting.»

B.4. Voor de inwerkingtreding van de wet van 16 juni 1987,

– kon de ingeschrevene die zijn werkelijke en gewone verblijfplaats buiten Europa had, krachtens het oude artikel 10, § 4, 5°, van de gecoördineerde wetten een uitstel krijgen tot de leeftijd van 30 jaar;

– kon de ingeschrevene van meer dan 23 jaar oud die, na de leeftijd van 18 jaar, zijn werkelijke en gewone verblijfplaats gedurende minstens vijf jaar buiten Europa had, krachtens het oude artikel 12, § 1, 1°, van de gecoördineerde wetten vrijlating op zogenaamde «morele grond» krijgen.

De mogelijkheid tot vrijlating als bepaald in het oude artikel 12, § 1, 1°, werd met ingang van 1 januari 1987 afgeschaft. Bij wege van overgangsregeling staat de bepaling die in de prejudiciële vraag aan de orde is, toe dat de ingeschrevenen die met de lichting 1987 ten minste één uitstel hebben gekregen wegens werkelijke en gewone verblijfplaats buiten Europa, een vrijlating genieten (of het aantal uitstellen dat ertoe leidt) wanneer zij gedurende ten minste vijf jaar zulk een verblijfplaats hebben gehad.

B.5. Aangezien de bij voormeld artikel 12, § 1, 1°, beoogde vrijlating volgens de bewoordingen van die bepaling niet afhankelijk was van uitstellen verkregen op grond van de werkelijke en gewone verblijfplaats buiten Europa, was het mogelijk dat ingeschrevenen met verblijfplaats in het buiten-

land maar die om studieredenen uitstel hadden gekregen, het bewijs konden leveren dat zij gedurende vijf jaar en onder de bij oud artikel 12, § 1, 1°, beoogde voorwaarden hun werkelijke en gewone verblijfplaats buiten Europa hadden; het was derhalve mogelijk dat zij krachtens die bepaling een vrijlating op morele grond kregen; artikel 118, § 2, van de gecoördineerde dienstplichtwetten blijkt derhalve een voorwaarde te hebben toegevoegd voor het toekennen van de bij het oude artikel 12, § 1, 1°, beoogde vrijlating; die bijkomende voorwaarde brengt een verschil in behandeling tot stand onder de ingeschrevenen die gedurende vijf jaar hun werkelijke en gewone verblijfplaats buiten Europa hadden, naargelang zij op die grond of om studieredenen uitstel hebben gekregen.

B.6. De grondwettelijke regels van de gelijkheid der Belgen voor de wet en van de niet-discriminatie sluiten niet uit dat een verschil in behandeling tussen bepaalde categorieën van personen zou worden ingesteld, voor zover voor het criterium van onderscheid een objectieve en redelijke verantwoording bestaat. Het bestaan van een dergelijke verantwoording moet worden beoordeeld met betrekking tot het doel en de gevolgen van de ter beoordeling staande norm; het gelijkheidsbeginsel is geschonden wanneer vaststaat dat de aangewende middelen redelijkerwijze niet evenredig zijn met het beoogde doel.

B.7. De artikelen 6 en 6bis van de Grondwet vereisen niet dat een overgangsbepaling tot doel zou hebben een vroegere situatie ongewijzigd te handhaven; elke wetswijziging zou onmogelijk worden, mocht worden aangenomen dat een nieuwe bepaling de voormelde grondwetsbepalingen zou schenden om de enkele reden dat zij de toepassingsvoorwaarden van de vroegere bepaling zou beperken.

Door, voor de eventuele toekenning van de vrijlating enkel die ingeschrevenen in aanmerking te nemen die een uitstel hadden gevraagd en bekomen wegens werkelijk en gewoon verblijf buiten Europa, heeft de wetgever een maatregel genomen die niet onevenredig lijkt met het doel dat hij nastreeft. Immers, aangezien sommigen die hun werkelijke en gewone verblijfplaats buiten Europa hadden, nu eens om die reden zelf, dan weer omwille van hun studies een uitstel konden bekomen, lijkt de voorwaarde die bestaat in de voorafgaande toekenning van uitstel wegens werkelijk en gewoonlijk verblijf buiten Europa, pertinent; de wetgever heeft kunnen vermoeden dat de betrokkenen die om die reden uitstel hadden gevraagd in plaats van zich te beroepen op de studies, de bedoeling hadden zich buiten Europa te vestigen.

Om die redenen zegt het Hof voor recht: artikel 118, § 2, van de op 30 april 1962 gecoördineerde dienstplichtwetten, in die wetten ingevoegd door artikel 34 van de wet van 16 juni 1987, schendt de artikelen 6 en 6bis van de Grondwet niet.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 19 APRIL 1991

Voorzitter-rapporteur: de h. Caenepeel

Openbaar ministerie: de h. D'Hoore

Advocaten: mrs. Nelissen Grade en De Gryse

Bevoegdheid en aanleg – Rechterlijke macht – Fout van de administratieve overheid – Kort geding

De rechterlijke macht is weliswaar bevoegd om een door de administratieve overheid bij de uitoefening van haar discretionaire bevoegdheid begane aantasting van een subjectief recht zowel te voorkomen als te vergoeden, maar zij vermog niet aan het bestuur zijn beoordelingsbevoegdheid te ontnemen en zich aldus in de plaats van het bestuur te stellen. Ook de rechter in kort geding vermog dit niet.

Gemeente Zwevegem t/ R.

Conclusie van advocaat-generaal G. D'Hoore

Verweerder, die onderwijzer is in de gemeenteschool te Zwevegem, dagvaardde eiseres in kort geding.

Hij betoogde dat hij het slachtoffer was van «een georganiseerde hetze» en verweet eiseres eenzijdig beslist te hebben hem niet langer als klastitularis aan te stellen maar hem een nieuwe dienstaanwijzing te hebben opgedrongen waardoor hij verplicht werd in niet minder dan vijf scholen van de gemeente les te geven.

Verweerder stelde dat die regeling voor hem onaanvaardbaar was en vorderde terug aangesteld te worden als klastitularis.

In eerste aanleg verklaarde de voorzitter in kort geding zich onbevoegd op grond dat toewijzing van de vordering zou betekenen dat de rechter zich in de plaats gaat stellen van de bestuurlijke overheid wat een inbreuk zou zijn op het grondwettelijk principe van de scheiding der machten.

In hoger beroep oordeelde de appelrechter – na zich bij tussenarrest bevoegd te hebben verklaard om van de vordering kennis te nemen – dat er niet voldoende decisieve elementen voorhanden bleken te zijn om verweerder verder te laten fungeren als ambulante leerkracht in een voor hem ten opzichte van andere collega's ondergeschikte en frustrerende positie. Het eindarrest beveelt mitsdien dat verweerder opnieuw «als lesgevende leerkracht-titularis zal worden aangesteld in een van de gemeentescholen van Groot-Zwevegem» en dat elke tegen verweerder gedurende een bepaalde periode genomen ordemaatregel of tuchtmaatregel ter bekrachtiging zal moeten worden voorgelegd aan de rechter in kort geding.

In het tweede middel komt eiseres op tegen het tussenarrest in zoverre het hof van beroep zich daarbij bevoegd verklaart en tegen het eindarrest in zoverre haar daarbij de evenvermelde bevelen worden gegeven. Eiseres voert aan dat het tot de discretionaire beoordelingsbevoegdheid van de gemeentelijke overheid behoort de leerkrachten die vast benoemd zijn als onderwijzer in het gemeentelijk lager onderwijs, met taken te belasten, dat de rechterlijke macht geen bevel mag geven waarbij het bestuur verplicht wordt een discretionaire bevoegdheid op een wel bepaalde wijze uit te oefenen, en dat de aangevochten bevelen strijdig zijn met die discretionaire beoordelingsbevoegdheid van de gemeentelijke overheid.

Nu in het middel de grondwettelijke en wettelijke bepalingen zijn aangewezen die de uitoefening van de rechterlijke macht en de uitvoerende macht regelen en de onderlinge verhouding van de onderscheiden organen waaraan de uitoefening van die machten is toegewezen uit de voormelde

bepalingen voortvloeit of afgeleid kan worden, wil het me voorkomen dat het middel ontvankelijk is, ook al wordt het beginsel van de scheiding der machten als dusdanig niet ingeroepen.

Artikel 584, eerste lid, van het Gerechtelijk Wetboek bepaalt dat de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg, in gevallen die hij spoedeisend acht, bij voorraad uitspraak doet in alle zaken, behalve die welke de wet aan de rechterlijke macht onttrekt.

Aldus wordt aan de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg rechtsprekend in kort geding rechtsmacht toegekend in alle geschillen die overeenkomstig de artikelen 92 en 93 van de Grondwet tot de kennisneming van de rechtbanken van de rechterlijke orde behoren.

Sedert de inwerkingtreding van het Gerechtelijk Wetboek kende het kort geding in het algemeen en het kort geding tegen de overheid in het bijzonder een belangrijke ontwikkeling, waartoe de rechtspraak van het hof in aanzienlijke mate heeft bijgedragen.

In zijn arrest van 26 juni 1980 oordeelde het Hof dat «de hoven en rechtbanken zich niet mengen in de in de uitoefening van de bij de wet aan de administratieve overheid voorbehouden machten, wanneer ze om de benadeelde partij volledig in haar rechten te herstellen, de herstelling in natura van de schade bevelen en aan de overheid maatregelen opleggen om een einde te maken aan de schadeverwekkende onwettelijkheid»³.

In zijn arresten van 21 oktober 1982, 21 maart 1985 en 20 september 1990 paste het Hof het in voormeld arrest gehuldigde beginsel toe op de rechter in kort geding; het oordeelde dat de rechter in kort geding aan de bestuursoverheid maatregelen kan opleggen ter voorkoming of tot stopzetting van een ogenschijnlijk foutieve aantasting van een subjectief recht waarvan de bescherming ressorteert onder de bevoegdheid van de rechterlijke macht⁴.

Ook de bescherming van een politiek recht en van een rechtmatig belang komt daarvoor in aanmerking⁵.

Aldus kan de rechter in kort geding ertoe worden genoopt niet alleen bewarende maatregelen te bevelen, maar ook een bevel te geven dat de vorm van een verbod of gebod aanneemt, ook ten aanzien van de administratieve overheid.

Door op de voormelde wijzen op te treden schendt de rechter het principe van de scheiding der machten niet. De bevoegdheid om te bevelen is immers inherent aan de jurisdictionele functie zoals die door de artikelen 92 en 93 van de Grondwet aan de rechterlijke macht is toegewezen.

Die bevoegdheid heeft evenwel ook beperkingen.

In zijn voormeld arrest van 26 juni 1980 herinnert het Hof aan de vereisten die ieder rechter bij zijn uitspraak over een vordering tot herstel in natura, in acht hoort te nemen: zulk herstel moet mogelijk zijn en het mag geen rechtsmisbruik uitmaken.

Ten opzichte van de administratieve overheid gelden bovendien bijzondere beperkingen die voortvloeien uit haar specifieke aard en functie.

Een ervan is het gevolg van de discretionaire macht die de overheid uitoefent met het oog op het algemeen of collectief belang waarvoor zij moet zorgen en waarvan de behartiging haar is toevertrouwd en voorbehouden.

In het kader van de toepassing van artikel 107 van de Grondwet geldt als regel dat de rechterlijke macht zich het onderzoek moet ontfangen naar de doelmatigheid of de opportuniteit van de door de administratieve overheden binnen de perken van hun bevoegdheid genomen beslissingen. In talrijke arresten besliste het Hof dat de rechterlijke macht niet vermag te beoordelen of een gemeenteverordening al dan niet gepast is en dat het aan de rechter niet staat de gepastheid van een koninklijk besluit te beoordelen⁶.

In zijn conclusie bij het arrest van het Hof van 23 maart 1984 maakt procureur-generaal Krings het onderscheid tussen de gevallen waarin de administratie een gebonden bevoegdheid heeft en de gevallen waarin zij een discretionaire beoordelingsmacht bezit, en hij voegt daaraan het volgende commentaar toe. «Weliswaar bestaat de grens van die soevereine beoordeling in de vaststelling dat de administratie geen subjectieve rechten mag krenken, maar dit belet toch niet dat zij zelve zal te oordelen hebben hoe zij haar macht uitoefent. Te dien aanzien heeft de rechter dan ook geen bevel te geven»⁷.

Eerste advocaat-generaal Velu maakte in zijn conclusie bij het arrest van het Hof van 10 april 1987 hetzelfde onderscheid en omschreef de discretionaire macht van de overheid als volgt: «Men zegt van een overheid dat zij een discretionaire macht uitoefent wanneer zij over een beoordelingsruimte beschikt voor de beslissing die zij ten opzichte van bepaalde feitelijke omstandigheden moet nemen: zij kan uit verscheidene juridisch gefundeerde oplossingen diegene kiezen welke haar het meest geschikt lijkt te zijn; die rechtsregel laat haar vrij oordelen over de opportuïteitsvereisten van het algemeen belang»⁸.

Ook de rechtsleer maakt hetzelfde onderscheid en verbindt eraan dezelfde rechtsgevolgen⁹.

Te dezen ontkent de appelrechter niet dat het de gemeentelijke overheid is die, als inrichtende macht en bij toepassing van de gemeentelijke autonomie, de leerkrachten van haar scholen benoemt en dat het haar volkomen vrij staat de leeropdrachten waarmede de betrokkenen worden belast te bepalen en uiteraard ook te wijzigen.

Dienstaanwijzingen en mutaties zijn over het algemeen geen administratieve rechtshandelingen die de rechtstoestand van de personeelsleden aantasten, doch gewoon handelingen van inwendig bestuur die de organisatie en de werking van de administratie betreffen en waarvan de opportuniteit en de doelmatigheid onder de vrije beoordelingsmacht van de administratieve overheid vallen.

⁶ Cass., 23 jan. 1975, *A.C.*, 1975, 576; 19 sept. 1979 en 21 mei 1980, *ib.*, 1979-80, nrs. 40 en 593; 18 jan. 1977, *ib.*, 1977, 553.

⁷ *A.C.*, 1983-84, nr. 423, blz. 961.

⁸ *A.C.*, 1986-87, nr. 477, blz. 1067 en noot 67.

⁹ Zie noot 67 bij de voormelde conclusie van eerste advocaat-generaal VELU en A. MAST, A. ALLEN en J. DUJARDIN, *Précis de droit administratif belge*, Story, 1989, blz. 574 tot 577, en de er vermelde bibliografie; B. JADOT, *Les pouvoirs du juge judiciaire à l'égard de l'administration: le pouvoir d'injonction et la réparation en nature. La responsabilité des pouvoirs publics*, Bruylant, Brussel, 1991.

³ *A.C.*, 1979-80, nr. 686.

⁴ *A.C.*, 1982-83, 277; *ib.*, 1984-85, nr. 445; *ib.*, 1990-91, nr. 33.

⁵ Art. 93 Grondwet; zie de conclusie van advocaat-generaal J. Velu voor Cass., 26 juni 1980, *Pas.*, 1980, I, 1356, noot 67.

De appelrechter kon weliswaar, krachtens zijn marginaal toetsingsrecht, oordelen dat de door verweerder gehelkede toestand grievend was, en hij kon diens gevolge eiseres bevelen die toestand te verhelpen, maar dan nog diende hij het aan eiseres over te laten om zelf uit te maken hoe zij dit zou doen.

Door dit zelf te doen en zich zodoende in de plaats te stellen van de gemeenteverheer heeft de appelrechter, m.i., de discretionaire macht van die administratieve overheid miskend.

Het hoeft voorts geen betoog dat de appelrechter elke orde- of tuchtmaatregel t.a.v. verweerder niet wettig aan de bekrachtiging van de rechter in kort geding kon onderwerpen.

Conclusie: vernietiging van het eindarrest.

Arrest

Gelet op de bestreden arresten, op 20 december 1988 en 26 september 1989 door het Hof van Beroep te Gent gewezen;

Over het tweede middel: schending van de artikelen 1382, 1383 van het Burgerlijk Wetboek, 584, 1039 van het Gerechtelijk Wetboek, 25, 29, 30, 31, 92, 93, 107, 108 van de Grondwet, 75, 84, 85, 85bis, 90, 99 van de Gemeentewet van 30 maart 1836, 36, 40, 41, 117, 118, 123, 133, 145, 146, 149, 150, 151 van de Nieuwe Gemeentewet, gecodificeerd bij koninklijk besluit van 24 juni 1988, bekrachtigd bij artikel 1 van de wet van 26 mei 1989,

doordat het bestreden arrest van 20 december 1988 het hof van beroep bevoegd verklaart om van de vordering kennis te nemen, op grond van de in het eerste middel aangehaalde overwegingen, en het bestreden arrest van 26 september 1989 «beveelt dat vanaf maandag 9 oktober 1989 – deze datum wordt gesteld ter respectering van de goede gang van zaken in de onderwijsinstellingen en met het oog op de noodzaak van de herplanning – (verweerder) als lesgevende leerkracht-titularis zal worden aangesteld in een van de gemeentescholen van Groot-Zwevegem» en «dat, ter vrijwaring van (verweerders) rechten, elke binnen de periode verstrijkend eind juni 1992 tegen (verweerder) genomen ordemaatregel of tuchtmaatregel ter bekrachtiging zal worden voorgelegd aan de kortgedingrechter ten verzoeken van de Inrichtende Macht», op grond van de in het eerste middel eveneens aangehaalde overwegingen;

...

Overwegende dat het arrest van 20 december 1988 constateert: 1. dat verweerder «bij dagvaarding in kort geding van 6 oktober 1987 (vorderde) dat (eiseres) ertoe gehouden is hem te laten fungeren als titularis van de tweede-graadsklas in de gemeenteschool te Zwevegem-Sint-Denijs, op straffe van een dwangsom van 100.000 frank per dag»; 2. dat verweerder voor het hof van beroep zijn vordering als volgt herformuleerde: «het stopzetten door (eiseres) van de willekeurige manier van optreden tegenover hem en de aanwijzing van (verweerder) als klastitularis in één van de gemeentescholen van Groot-Zwevegem, op straffe van de oorspronkelijke gevraagde dwangsom»;

Overwegende dat het hof van beroep, na te hebben vastgesteld dat het «de gemeentelijke overheid is die, als inrichtende macht en bij toepassing van de gemeentelijke auto-

nomie, de leerkrachten van haar scholen benoemt en volkomen vrij is de leeropdrachten waarmee de betrokkenen worden belast te bepalen en uiteraard ook te wijzigen» mits «die vrijheid op redelijke gronden, en niet arbitrair, wordt uitgeoefend», in zijn arrest van 20 december 1988 zich bevoegd verklaart om van de vordering van verweerder kennis te nemen; dat het in zijn arrest van 26 september 1989 vaststelt «dat er, in de huidige stand van zaken, geen voldoende decisieve elementen voorhanden zijn – noch van medische aard, noch van sociaal-psychologische aard, noch van onderwijskundige aard – om (verweerder) verder te laten fungeren als ambulante leerkracht in een voor hem ten opzichte van andere collega's ondergeschikte en frustrerende positie», en beveelt: 1. «dat vanaf maandag 9 oktober 1989 (verweerder) als lesgevende leerkracht-titularis zal worden aangesteld in een van de gemeentescholen van Groot-Zwevegem» en 2. «dat, ter vrijwaring van (verweerders) rechten, elke binnen de periode verstrijkend eind juni 1992 tegen (verweerder) genomen ordemaatregel of tuchtmaatregel ter bekrachtiging zal worden voorgelegd aan de kortgedingrechter ten verzoeken van de Inrichtende Macht»;

Overwegende dat de administratieve overheid die op grond van haar discretionaire bevoegdheid een beslissing neemt, beschikt over een beoordelingsvrijheid die haar de mogelijkheid biedt zelf te oordelen over de wijze waarop zij haar bevoegdheid uitoefent en de haar meest geschikt lijkende oplossing te kiezen binnen de door de wet gestelde grenzen;

Dat de rechterlijke macht weliswaar bevoegd is om een door de administratie bij de uitoefening van die discretionaire bevoegdheid begane onrechtmatig geachte aantasting van een subjectief recht zowel te voorkomen als te vergoeden, maar niet vermag aan het bestuur zijn beoordelingsvrijheid te ontnemen en zich aldus in de plaats van het bestuur te stellen; dat ook de rechter in kort geding dit niet vermag;

Overwegende dat de appelrechter, door op grond van in het arrest van 26 september 1989 vermelde belangenafweging aan eiseres bevel te geven verweerder opnieuw in een van de scholen van de gemeente als «klastitularis» aan te stellen, zich in de plaats stelt van eiseres en haar discretionaire bevoegdheid miskent;

Dat voorts de rechterlijke macht geen bevoegdheid heeft om de door de administratieve overheid genomen ordemaatregel of tuchtstraf aan haar bekrachtiging te onderwerpen;

Dat het middel gegrond is;

...

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 4 JUNI 1991

Voorzitter-rapporteur: de h. D'Haenens

Openbaar ministerie: de h. du Jardin

Advocaat: mr. Lust

Wegverkeer – Plaats op de openbare weg – Linkerrijstrook van de rijbaan

Uit de enkele omstandigheid dat een bestuurder de linkerrijstrook van de rijbaan volgt, ontstaat geen vermoeden van schuld

met betrekking tot overtreding van art. 9.3 Wegverkeersreglement.

Die rijwijze levert slechts een overtreding van art. 9.3 op indien bewezen is dat de bestuurder in de gegeven omstandigheden de linkerrijstrook niet mocht berijden en hij zodoende een fout beging.

De W. e.a. t/V.

Gelet op het bestreden arrest, op 5 december 1989 door het Hof van Beroep te Gent gewezen;

I. Op de voorziening van eiser tegen de beslissing op de tegen hem ingestelde strafvordering:

...

III. Op de voorzieningen van beide eisers tegen de beslissing op de civielrechtelijke vordering van verweerder tegen hen:

Over het middel: schending van de artikelen 9.3 van het Wegverkeersreglement, 71 van het Strafwetboek, het algemeen rechtsbeginsel betreffende de verdeling van de bewijslast in strafzaken en de artikelen 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het arrest eiser uitsluitend aansprakelijk acht voor het ongeval en hem in solidum met de eiseres veroordeelt tot algehele schadeloosstelling en in alle kosten van het hoger beroep op grond van de volgende overwegingen: «Het ander verweer van beklaagde, dat Jacques V. artikel 9.3 van het Wegverkeersreglement overtrad, kan ook niet worden aangenomen. Het is immers niet omdat Jacques V. op de linkerrijstrook reed dat bewezen is dat hij artikel 9.3 van het Wegverkeersreglement overtrad nu er tal van situaties zijn waarin het Jacques V. toegelaten was de linkerrijstrook te volgen, en niet is bewezen dat hij zich niet in een van deze situaties bevond. (...)»;

terwijl, eerste onderdeel, artikel 1 van de Wegverkeerswet, dat aan de Koning de bevoegdheid geeft om de algemene reglementen betreffende de politie over het verkeer op de wegen vast te stellen, de veiligheid van het wegverkeer tot doel heeft; uit dit doel volgt dat de in de regelen van het Wegverkeersreglement, o.m. artikel 9.3, voorgeschreven verplichtingen specifieke of resultaatsverplichtingen zijn; uit de wettelijke omschrijving van de regelen van het verkeersreglement, o.m. artikel 9.3 ervan, blijkt dat zij geen bijzonder opzet vereisen; daaruit volgt dat de wet aan de materiële handeling die het misdrijf uitmaakt — in casu het feit dat de verweerder V. volgens de vaststellingen van het arrest op de linkerrijstrook reed — het vermoeden van schuld verbindt, onverschillig of de handeling uit nalatigheid dan wel uit opzet voortkomt, en behoudens het geval van overmacht; derhalve de weggebruiker die beweert dat hij zich met goed recht ontslagen mocht achten van een door het Wegverkeersreglement opgelegde resultaatsverplichting, daarvan het bewijs moet leveren; het arrest derhalve door, na te hebben gesteld dat «er tal van situaties zijn waarin het Jacques V. toegelaten was de linker rijstrook te volgen» en vervolgens beslist dat «niet is bewezen dat hij zich niet in een van deze situaties bevond», alle in het middel aangehaalde wetsbepalingen en algemeen rechtsbeginsel heeft geschonden, behoudens artikel 1382/83 B.W.;

...

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat uit de loutere omstandigheid dat een bestuurder, zoals te dezen verweerder, de linkerrijstrook van de rijbaan volgt, geen vermoeden van schuld ontstaat met betrekking tot overtreding door die bestuurder van artikel 9.3 van het Wegverkeersreglement;

Overwegende dat die rijwijze slechts een overtreding van artikel 9.3 van het Wegverkeersreglement oplevert, indien het bewezen is dat het aan de bestuurder, in de gegeven omstandigheden, niet toegelaten was de linkerrijstrook te berijden en hij zodoende een fout heeft begaan;

Overwegende dat de appelrechters met de in het middel weergegeven motivering te kennen geven dat zij niet bewezen achten dat verweerder door, in de gegeven omstandigheden, op de linkerrijstrook te rijden een fout beging en derhalve oordelen dat niet bewezen is dat hij de hem door de eisers verweten overtreding van artikel 9.3 van het Wegverkeersreglement heeft gepleegd;

Dat zij aldus de beslissing dat de eisers alleen aansprakelijk zijn voor de schade die verweerder door de aanrijding heeft geleden, naar recht verantwoorden;

...

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

14e KAMER — 9 MAART 1989

Voorzitter-rapporteur: de h. Anne de Molina

Raadsheren: de hh. Winnen en Van Herck

Openbaar ministerie: de h. Ruys (subst. proc. gen.)

Advocaten: mrs. Gysens en Vergauwen

Deelneming (strafbare) — Aanbod of voorstel tot het plegen van misdaden — Wet van 7 juli 1875

Mondelinge voorstellen gepaard met of ondergeschikt aan giften of beloften volstaan om het in de wet van 7 juli 1875 strafbaar gestelde te realiseren. Niet vereist is dat het aanbod of voorstel schriftelijk wordt bevestigd of dat het wordt aanvaard, als het maar rechtstreeks aan de geadresseerde is gedaan en aan deze is onderworpen.

De uitdrukking «rechtstreeks» dient in de gewone betekenis te worden begrepen. Het onderscheid met onrechtstreekse voorstellen is een feitenkwestie.

G. en C.

I. Wat betreft de rechtstreekse aanzetting, gepaard met giften en beloften

Overwegende dat beklaagde bij conclusie ten onrechte beweert dat de feiten zoals ze door hem werden gepleegd, niet strafbaar zouden zijn overeenkomstig de wet van 7 juli 1875 omdat om strafbaar te zijn luidens deze wet men zichzelf moet voorstellen om zelf de misdaad te plegen, minstens eraan deel te nemen, het eventuele aanbod niet rechtstreeks werd gedaan en subsidiair schikte orde dient te worden vermeld dat er politionele uitlokking is geweest;

Overwegende dat uit de ontleding van de feitelijke gegevens van de zaak voldoende naar recht blijkt dat de voorwaarden gesteld door artikel 1 van de wet van 7 juli 1875

in de persoon van beide beklaagden verenigd zijn; dat immers vaststaat:

- dat beide beklaagden mondelinge en concrete voorstellen deden aan een zekere Yves F. om tegen een vergoeding van 350.000 frank, waaronder 50.000 frank als voorschot, de genaamde Tony L. het leven te benemen door hem bij terugkomst van zijn werk omver te rijden;

- dat tweede beklagde in opdracht van de eerste beklagde en met haar medeweten herhaalde contacten belegde met deze F. en hem verschillende malen vergezelde bij het zoeken naar een kandidaat-huurmoordenaar, o.a. in Antwerpen en in Duitsland;

- deze onderhandelingen en voorstellen geconcretiseerd werden in een geschrift opgesteld na contacten met F. door tweede beklagde en door eerste beklagde ondertekend;

Overwegende dat mondelinge voorstellen gepaard met of ondergeschikt aan giften of beloften volstaan om de strafbaarheid van vermelde wet te realiseren; dat niet eens vereist wordt dat het schriftelijk wordt bevestigd; dat evenmin vereist wordt dat het aanbod of voorstel wordt aanvaard eens het rechtstreeks aan de geadresseerde werd gedaan en aan deze onderworpen werd (Schuind, *Traité de droit criminel*, deel I, blz. 158A; M. De Swaef, «Het voorstel om bepaalde misdrijven te plegen», noot sub arrest Hof van Assisen Oost-Vlaanderen van 28 november 1985, *R.W.*, 1985-86, 2863);

Overwegende dat de uitdrukking «rechtstreeks» in haar gewone betekenis dient te worden begrepen en dat het onderscheid met onrechtstreekse voorstellen een feitelijke kwestie is; dat er in casu steeds door beide beklaagden rechtstreekse contacten met de genaamde Yves F. zijn geweest om van hem te verkrijgen dat het nodige zou worden gedaan om Tony L. te vermoorden; dat er in de zin van de wet wel degelijk sprake is van een rechtstreekse aanzetting bedoeld als zijnde gericht op de verwezenlijking van een bepaald objectief dat niet werd bereikt (A.P.R., tw. Strafbare deelneming, nr. 218);

Overwegende dat beklagde aldus verkeerdelijk stelt dat er geen rechtstreekse aanzetting is geweest omdat hij niet voorgesteld heeft zelf het misdrijf te plegen; dat beklagde op die wijze een voorwaarde toevoegt die door de wet niet wordt gesteld en niet kan worden afgeleid uit de duidelijke bewoordingen ervan;

Overwegende immers dat de wet van 7 juli 1875 strafbaar stelt het aanbod of het voorstel een misdaad te plegen alsmede het aanvaarden van een dergelijk aanbod of voorstel; dat als mandaat nopens de uitvoering van een criminele overeenkomst aanbieder, aanvaarder en zelfs uitvoerder verschillende personen kunnen zijn waarvan de afzonderlijke strafbaarheid onderling niet wordt beïnvloed (M. De Swaef, *op. cit.*; *R.P.D.B.*, v°, «Infractions et répression en général», nr. 508);

Overwegende dat de feiten zoals ze uit het strafdossier te voorschijn komen en blijken uit de verschillende ondervragingen van de beklaagden, van F. en nog andere personen van ver of van dicht bij de gebeurtenissen betrokken de beweringen van de beklagde C. tegenspreken als zouden er geen rechtstreeks gedane voorstellen zijn geweest verbonden of ondergeschikt aan welomschreven beloften die op een gegeven ogenblik schriftelijk werden bevestigd;

Overwegende dat bedoelde schriftelijke bevestiging past in het kader van de context van de verschillende besprekingen die tussen alle personen, bij dit geval betrokken, gevoerd zijn;

...

NOOT – Over het aanzetten tot het plegen van misdrijven

1. In het besproken arrest worden de beklaagden gestraft op grond van de wet van 7 juli 1875 tot bestraffing van het aanbod of het voorstel om bepaalde misdaden te plegen (*B.S.*, 9 juli 1875). Overeenkomstig artikel 1, eerste lid van deze wet is in principe iedereen strafbaar die rechtsreeks aanbiedt of voorstelt een met de doodstraf of met dwangarbeid strafbare misdaad te plegen of eraan deel te nemen. In essentie gaat het met andere woorden om de strafbaarstelling van een criminele overeenkomst (Beltjens, G., *Les codes belges annotés. Le Code pénal*, art. 111, 75; De Swaef, M., «Het voorstel om bepaalde misdaden te plegen», *R.W.*, 1985-86, 2863; Rigaux, M. en Trousse, P.E., *Les crimes et les délits*, I, 113). Dit misdrijf kan beschouwd worden als een misdrijf tegen de openbare veiligheid (*Les Nouvelles, Droit pénal*, II, nr. 100).

2. De historische oorsprong van deze weinig frequent toegepaste wet is te vinden in het voorstel, geuit door de genaamde Duchesne en gericht aan de aartsbisschop van Parijs, om de prins van Bismarck, kanselier van het Duitse Rijk, te vermoorden (Nypels, J.S.G., *Législation criminelle de la Belgique*, IV, 154; Nypels, J., *Le Code pénal belge interprété*, 3e ed., I, 476, nr. 1; cf. met betrekking tot het oude gewoonterecht de interessante uiteenzetting in *B.J.*, 1875, 943). Bij nader onderzoek van de bestaande strafbepalingen bleek dat dergelijke handelwijzen onder geen enkele strafbaarstelling ressorteerden. De raadkamer diende dan ook tot de buitenvervolginstelling te besluiten (*Rk. Luik*, 20 mei 1875, *B.J.*, 1875, 713). De wetgever wenste bijgevolg de lacune tussen de poging enerzijds en de strafbare gedragingen omschreven in artikel 66 Sw. anderzijds op te vullen (Luxemburg, 17 november 1900, *Pas.*, 1901, IV, 127). De wetgever hechtte trouwens groot belang aan de invoering van deze wet (cf. memorie van toelichting, *Gedr. St., Kamer*, 1874-75, nr. 195, 213; *Hand., Kamer*, 1874-75, 8 juni 1875, 1001; *Hand., Senaat*, 1874-75, 25 mei 1875, 105).

3. Door de invoering van deze wet maakte de wetgever het dus mogelijk om bepaalde praktijken strafbaar te stellen, die normalerwijze niet onder toepassing van de gewone regels van het Strafwetboek zouden kunnen vallen (Fransen, H., V° «Aanzetten tot het plegen van misdrijven», in *Postal-Memorialis, Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten*). Men kan dus spreken van een misdrijf sui generis (Dupont, L. en Verstraeten, R., *Handboek Belgisch Strafrecht*, 317, nr. 569).

De principes inzake poging en deelneming worden in de wet van 7 juli 1875 als het ware gedeeltelijk terzijde geschoven (Luxemburg, 17 november 1900, *o.c., l.c.*; De Nauw, A., *Strafbaarheid van voorbereidingshandelingen*, Preadvies voor de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland, 1982, 62-63; *Les Nouvelles, Droit pénal*, 1.2, nr. 4118; Vanhoudt, C.J. en Calewaert, W., *Belgisch Strafrecht*, II, 667, nrs. 1246 e.v.). De in artikel 1 van genoemde wet vermelde gedragingen zijn op zichzelf strafbaar. Er is met andere woorden geen begin van uitvoering vereist.

Het misdrijf zal dus voltooid zijn en de daders ervan strafbaar zodra de misdadige bedoelingen zich op min of meer ernstige wijze manifesteren (Luxemburg, 17 november 1900, *o.c.*, *l.c.*; *Les Nouvelles*, *o.c.*, I,2, nr. 4119), ongeacht of het misdrijf gerealiseerd werd, hoe het gerealiseerd werd en zelfs of het de facto moeilijk of onmogelijk effectief te realiseren zou zijn (Nypels, J.S.G., *Le Code pénal belge interprété*, I, 478, nr. 4 en voetnoot 2). Swennen stelt dat men zich bij het aanzetten tot het plegen van misdrijven op de vage grens bevindt tussen enerzijds de niet-strafbare voorbereidingshandelingen en anderzijds het strafbare begin van uitvoering van de misdadige intenties (Swennen, R., «Les délits de mise en danger et le droit pénal positif belge», *Ann. Fac. Droit Liège*, 1968, 584 en 585). Doucet schrijft deswege dat, «puisque la complicité punissable repose sur l'accomplissement d'un acte principal, un acte accessoire non suivi d'effet ne peut donc donner lieu à sanction par application de la théorie de la complicité. (...) C'est pour éviter une si scandaleuse impunité qu'il convient d'élever au rang de délit spécial (...) l'instigation à commettre un crime. (...) Le législateur belge, le 7 juillet 1875, a, dans cet esprit, incriminé l'instigation non suivie d'effet à commettre un crime punissable». Doucet spreekt ter zake dan ook van «délits accessoires de nature préparatoire» (Doucet, J.-P., *La protection pénale de la personne humaine*, 21; cf. ook de discussies tijdens de parlementaire voorbereiding, onder andere *Hand.*, *Kamer*, 1874-75, 22 juni 1875, 1059 e.v.).

Naast de afwijking van de gewone regels van de poging moet daarenboven ook gewezen worden op het onderscheid tussen artikel 66 Sw. enerzijds en de wet van 7 juli 1875 anderzijds (cf. onder andere Constant, J., *Manuel de droit pénal*, I, 418, nr. 278; cf. tevens Rigaux, M. en Trousse, P.E., *o.c.*, I, 438).

Wordt de misdaad effectief gepleegd, dan zullen de bepalingen inzake de strafbare deelneming toepasbaar zijn (Fransen, H., *o.c.*, A30/3). Ook de principes inzake samenloop en toepassing van de zwaarste straf zullen dan moeten worden toegepast.

4. Voor de toepassing van de wet van 1875 dienen een aantal voorwaarden vervuld te zijn.

Er moet allereerst sprake zijn van een aanbod of een voorstel. Impliciet wordt dus steeds de aanwezigheid van een aanbieder enerzijds en van een geadresseerde anderzijds verondersteld (*Les Nouvelles*, *o.c.*, I,2, nr. 4120).

Onder het begrip aanbod of voorstel dient verstaan te worden de provocatie, uitlokking, aanzetting, suggereren van het misdrijf (*Les Nouvelles*, *o.c.*, I,2, nr. 4121; Rigaux, M. en Trousse, P.E., *o.c.*, I, 436). Volgens de *Pandectes belges* (V° «Offre en matière pénale», nr. 7) dient de term aanbod als een subjectief begrip en de term voorstel als een objectief begrip geïnterpreteerd te worden.

De rechtspraak en de rechtsleer geven geen nadere interpretatie van die begrippen. Het lijkt echter aanvaardbaar een interpretatie te hanteren die analoog is met die van toepassing bij het soortgelijke artikel 123bis Sw. Volgens Constant (*Manuel de droit pénal*, II,1, 73, nr. 121) houdt het aanbod een persoonlijke deelneming van de aanbieder aan de uitvoering van het misdrijf in, terwijl daarentegen bij een voorstel diegene die het voorstel uit, de uitvoering ervan volledig overlaat aan diegene tot wie het gericht is, en die het naar eigen goeddunken zal uitvoeren.

Twee gevallen zijn dienaangaande mogelijk. Ofwel worden het aanbod of het voorstel mondeling geuit, ofwel schriftelijk.

5. Het eerste geval omvat een mondeling aanbod of voorstel. Overeenkomstig het derde lid van artikel 1 van de wet van 7 juli 1875 moeten het aanbod of het voorstel hetzij gepaard gaan met, hetzij ondergeschikt zijn aan giften of beloften. De beperking die inzake het mondeling aanbod of voorstel in de wet ingebouwd werd, werd volgens de memorie van toelichting (*Gedr. St.*, *Kamer*, 1874-75, nr. 195, 214) onder meer ingegeven door problemen die men voorzag in verband met de bewijsmogelijkheden van een louter mondeling aanbod.

Ook de verslaggever van de kamercommissie Thonissen wijst op het gevaar van eenvoudige mondelinge voorstellen zonder onderscheid strafbaar te stellen. Woorden kunnen immers gemakkelijk verkeerd begrepen worden, verdraaid, enz. (verslag kamercommissie, *Gedr. St.*, *Kamer*, 1874-75, nr. 207, 218). Indien echter giften of beloften het aanbod vergezellen, zal er bezwaarlijk nog enig misverstand kunnen worden ingeroepen nopens de misdadige bedoelingen van de aanbieder (verslag kamercommissie, *o.c.*, 219; cf. ook verslag senaatscommissie van d'Anethan, *Gedr. St.*, *Senaat*, 1874-75, nr. 115, 26). Montesquieu schreef trouwens reeds in zijn *De l'Esprit des lois* (boek III, hoofdstuk XII): «Les paroles ne forment pas un corps de délit, elles ne restent que dans l'idée.»

Deze giften of beloften vormen effectief een constituerend bestanddeel van het misdrijf, en niet enkel een verzwarende omstandigheid (Beltjens, G., *o.c.*, 89, nr. 42; Nypels, J.S.G., *Le Code pénal belge interprété*, I, 478, nr. 4; Nypels, J.S.G., *Législation*, IV, 171; *Pand. B.*, V° «Offre en matière pénale», nr. 4; cf. in andere zin, wat betreft artikel 123bis Sw., Cass., 6 december 1948, *Pas.*, 1949, I, 697).

Daaruit volgt dat de enkele mondelinge vraag aan een derde persoon om iemand te vermoorden niet strafbaar gesteld is. Ook Thonissen (verslag kamercommissie, *o.c.*, 219) benadrukt dat noch diegene die voorstelt, noch diegene die aanvaardt inzake een mondeling aanbod, strafbaar zijn. Niettemin zal diegene die een dergelijk mondeling aanbod afwijst, maar voorstelt om het misdrijf toch te plegen, maar dan tegen beloning, wel strafbaar zijn.

Terloops zij opgemerkt dat in het kamerdebat erop gewezen werd dat het opnemen van een vereiste van giften of beloften wel enige problemen zou kunnen stellen ingeval het gaat om religieus geïnspireerde aanslagen. Volksvertegenwoordiger Bara stelde ter zake (*Hand.*, *Kamer*, 1874-75, 23 juni 1875, 1067): «Voilà un ultramontain qui veut tuer un prince protestant; est-ce que vous croyez qu'il a pour cela besoin d'argent? Il y a le Ciel qui le récompensera! Voilà un protestant ou un libre-penseur qui veut tuer le pape; est-ce qu'il a besoin d'argent pour cela?»

6. Dat vereiste wordt niet gesteld ingeval het gaat om een schriftelijk aanbod. Een schriftelijke vraag tot het vermoorden van een bepaalde persoon kan bijgevolg wel strafbaar zijn, zelfs zonder dat er enige belofte aan de kandidaat-moordenaar is gedaan. Het is voor de toepassing van de strafwet irrelevant of het geschrift ondertekend dan wel anoniem is (memorie van toelichting, *Gedr. St.*, *Kamer*, 1874-75, nr. 195, 214).

7. Het aanbod of voorstel dient betrekking te hebben op het plegen van een misdaad of het deelnemen aan een dergelijk misdrijf.

8. Daarenboven moet het aanbod of het voorstel rechtstreeks plaatsvinden. Met andere woorden het aanbod moet betrekking hebben op een specifieke misdaad.

Er dient opgemerkt te worden dat het door artikel 1 verleende «rechtstreekse» karakter van het aanbod of het voorstel aanleiding gegeven heeft tot enige discussie tijdens de parlementaire voorbereiding. Noch de oorspronkelijke tekst van het wetsontwerp (*Gedr. St., Kamer, 1874-75, nr. 195, 214*), noch de tekst zoals aangenomen door de kamercommissie (*Gedr. St., Kamer, 1874-75, nr. 207, 219*) vermeldde het woord «rechtstreeks». Het is slechts tijdens de debatten in de Kamer van Volksvertegenwoordigers dat het voorstel geopperd werd om deze toevoeging in de wet in te lassen, teneinde op ondubbelzinnige wijze te specificeren dat enkel het werkelijk voorstel tot het effectief plegen van een misdaad strafbaar gesteld zou worden, en niet de vage uitlatingen die iemand zich enkel zou laten ontsnappen, meegesleept door gevoelens van haat, woede of verontwaardiging (Beltjens, G., o.c., 88, nr. 41; Nypels, J.S.G., *Législation*, IV, 176; *Pand. B.*, V° «Offre en matière pénale», nr. 12). Volgens de minister van Justitie was deze toevoeging weliswaar overbodig, maar waren er verder ook geen bezwaren tegen deze voorgestelde precisering (Nypels, J.S.G., *Législation*, IV, 203).

Nypels en Servais zijn dienaangaande de mening toegedaan dat door de toevoeging de precisie van de tekst aangetaast wordt, en dat de bedoeling van de wetgever voldoende duidelijk bleek uit het vereiste van aanbod of voorstel om een misdrijf te plegen (Nypels, J.S.G., *Le Code pénal belge interprété*, I, 477, nr. 3; cf. in dezelfde zin *Les Nouvelles*, o.c., I.2, nr. 4124).

Het aanbod dient tevens diegene tot wie het gericht is, te bereiken (*Les Nouvelles*, o.c., I.2, nr. 4120). Dit is een constituerend bestanddeel (Luxemburg, 17 november 1990, o.c., l.c.). Aldus zou een schriftelijk aanbod of voorstel dat de geadresseerde niet bereikt heeft, niet strafbaar zijn (Cass., 6 december 1948, *Pas.*, 1948, I, 697; *Les Nouvelles*, o.c., nr. 4120).

Allicht kan aangenomen worden, naar analogie met artikel 123bis Sw.; dat het voorstel ook kan gebeuren via een vertegenwoordiger van de geadresseerde (cf. Cass., 3 januari 1949, onuitg., gecit. in Constant, J., *Manuel de droit pénal*, 4e ed., II.1, 73, nr. 121).

9. Ten slotte dient de misdaad met betrekking waartoe een aanbod tot plegen bestaat, strafbaar te zijn ofwel met de doodstraf ofwel met dwangarbeid. Uitsluitend deze misdrijven komen voor de strafbaarstelling in aanmerking (Fransen, H., o.c., A30/4), maar anderzijds dan ook wel alle mogelijke misdrijven die in deze categorie ondergebracht worden (Nypels, J.S.G., *Le Code pénal belge interprété*, I, 478, nr. 4; *Les Nouvelles*, o.c., nr. 4123). Aldus besliste het Hof van Cassatie in een arrest van 24 november 1904 dat er geen aanleiding is om de toepassing van de wet van 7 juli 1875 te beperken tot uitsluitend politieke misdrijven, en dat integendeel alle misdrijven strafbaar met de doodstraf of met dwangarbeid door voormelde wet omvat worden (*Pas.*, 1905, I, 42).

Misdaden die bestraft worden met opsluiting, vallen echter niet onder de toepassingsfeer van de wet van 1875 (Luik,

28 maart 1896, *Pas.*, 1896, II, 281; *Pand. B.*, V° «Offre en matière pénale», nr. 7). Er kan opgemerkt worden dat de wet van 7 juli 1875 op dit punt een meer beperkte toepassingsfeer heeft dan artikel 123bis Sw. (cf. Constant, J., *Manuel de droit pénal*, 4e ed., II.1, 72, nr. 120). Overigens blijkt uit de parlementaire voorbereiding dat niet iedereen het ermee eens was dat misdrijven strafbaar met opsluiting buiten het toepassingsgebied van de wet vielen. Hierbij werd onder meer gewezen op het verschillende criterium dat gehanteerd werd ten opzichte van bijvoorbeeld artikel 330 Sw. betreffende de bedreigingen (*Hand., Kamer, 1874-75, 22 juni 1875, 1049*).

10. Het is voor de toepassing van de strafwet irrelevant of het gaat om diegene die het aanbod of het voorstel uit, dan wel om diegene die het aanneemt. Beiden zijn op dezelfde basis en met dezelfde straffen strafbaar (*Contra*: Ass. Oost-Vlaanderen, 28 november 1985, *R.W.*, 1985-86, 2862, met scherpe kritiek van M. De Swaef). De ene incriminatie bestaat daarbij autonoom van de andere, met andere woorden de aanbieder is strafbaar ongeacht of diegene tot wie het voorstel gericht werd, dit aangenomen heeft (cf. Nypels, J.S.G., *Législation*, IV, 187; Nypels, J.S.G., *Le Code pénal belge interprété*, I, 478, nr. 5).

Indien het voorstel aangenomen wordt, zullen beide partijen strafbaar zijn (*Les Nouvelles*, o.c., I.2, nr. 4122). Of en wanneer er sprake is van aanvaarding van het voorstel is een feitenkwestie, die in concreto zal beoordeeld dienen te worden. Er is geen specifieke formulering vereist. Zodra de geadresseerde er op een of andere onmiskenbare wijze op is ingegaan, kan gesproken worden van aanvaarding (Rigaux, M. en Trousse, P.E., o.c., I, 437; *Les Nouvelles*, o.c., I.2, nr. 4122). De minister van Justitie benadrukte tijdens het debat in de Kamer dat diegene die schijnbaar het aanbod aanvaardt, doch zulks niet ernstig meent, niet strafbaar is (*Hand., Kamer, 1874-75, 22 juni 1875, 1060*).

Swennen (o.c., 584, voetnoot 23) citeert zelfs een geval waar diegene die een opdracht tot ontvoering en moord had aangenomen en die wel de ontvoering had uitgevoerd, maar zich daarna was gaan aangeven bij de politie, gestraft werd op basis van de wet van 7 juli 1875.

11. Het is volgens de tekst van de wet hoegenaamd niet vereist dat de dader zichzelf heeft voorgesteld om het misdrijf te plegen. Het voorstellen en vragen aan iemand anders of deze laatste het misdrijf wil plegen, is voldoende om strafbaar te zijn. In het besproken arrest heeft het hof dan ook terecht deze stelling aangenomen, die trouwens reeds vroeger expliciet door de rechtspraak was aanvaard (Luxemburg, 17 november 1900, o.c., l.c.).

De twee situaties zijn dus beide even strafbaar, namelijk het zichzelf aanbieden aan een derde om het misdrijf te plegen of het aanbieden aan een derde dat deze laatste het misdrijf zou plegen.

12. Voor het bewijs van het misdrijf van aanzetting tot het plegen van misdrijven zijn geen specifieke regels in de wet opgenomen (Beltjens, G., o.c., 89, nr. 43bis). De algemeen geldende regels zijn derhalve van toepassing (Luik, 28 maart 1896, *Pas.*, 1896, II, 281; *Pand. B.*, V° «Offre en matière pénale», nr. 7).

23. Indien het schriftelijk aanbod verstuurd werd in België, doch ontvangen werd in het buitenland, zal het misdrijf niettemin toch geacht worden op Belgisch grondgebied te

zijn gepleegd (Nypels, J.S.G., *Le Code pénal belge interprété*, I, 478, nr. 5).

Het Hof te Luxemburg preciseerde dienaangaande dat het hoofdbestanddeel van het misdrijf van aanzetting het formuleren en verzenden (in geval van een schriftelijk voorstel), is, en dat het precies deze praktijken zijn die de wetgever strafbaar wilde maken. Aldus zullen de nationale rechtbanken bevoegd zijn, zelfs indien het geschreven voorstel in het buitenland zou aankomen (Luxemburg, 17 november 1900, *o.c.*, *l.c.*). Het lijkt ons dat dit ook het geval zou kunnen zijn bij een mondeling telefonisch aanbod.

14. Het misdrijf van aanzetting tot het plegen van misdrijven is vatbaar voor uitlevering. Ingevolge artikel 2 van de wet van 7 juli 1875 werd aan artikel 1 van de wet van 15 maart 1874 op de uitleveringen een bepaling in die zin toegevoegd. Limelette merkt op dat in artikel 2 van de wet van 7 juli 1875 in algemene termen gesproken werd van aanzetting tot het plegen van een misdaad. Als dusdanig gesteld zouden alle misdrijven strafbaar gesteld met een criminele straf hieronder ressorteren (Limelette, L., *Code pénal appliqué*, 64). Er kan echter aangenomen worden dat artikel 2 geen afbreuk doet aan de vereisten gesteld in artikel 1 (Limlette, L., *o.c.*, *l.c.*). Wat betreft de wet van 15 maart 1874 op de uitleveringen, is dit probleem inmiddels achterhaald ingevolge de wijziging van voormelde wet door de wet van 31 juli 1985, waardoor artikel 2 geen opsomming van misdrijven meer bevat, maar in algemene termen opgesteld werd. Doch bijvoorbeeld in de overeenkomst betreffende uitlevering en wederzijdse rechtshulp in strafzaken tussen België en de BRD van 17 januari 1958 (wet van 19 juni 1959, *B.S.*, 19 juni 1959), artikel 2, 6°, kan vastgesteld worden dat inderdaad in algemene termen sprake is van misdaden zonder onderscheid naar de straf, zodat de bovenvermelde stelling nog toepassing zou kunnen vinden.

15. De straffen gesteld door de wet van 7 juli 1875 gaan van drie maanden tot drie jaar gevangenisstraf en een geldboete van 50 tot 500 fr. Artikel 85 Sw. is van toepassing (ter vergelijking: in het Ancien Régime waren ingevolge artikel 259 van de Ordonnance de Blois dergelijke feiten van aanzetting, zelfs indien er geen gevolg aan gekomen was, strafbaar met de doodstraf; cf. De Nauw, A., *o.c.*, 59).

16. Een aantal andere strafbepalingen sluiten nauw aan bij de wet van 1875. Aldus kan gewezen worden op de artikelen 111, 123bis en 125 van het Strafwetboek en op de wet van 25 maart 1891 (cf. dienaangaande onder andere Constant, J., *Manuel de droit pénal*, 7e ed., I, 418, nr. 278; Doucet, J.-P., *o.c.*, 148; Fransen, H., *o.c.*, A30/1; *Les Nouvelles, Droit pénal*, I.2, nrs. 4106 e.v.; *Les Nouvelles, Droit pénal*, *o.c.*, II, nrs. 90 e.v., 102 e.v. en 218 e.v.; *Pand. B.*, V° *cit.*; nrs. 5, 6 en 10 e.v.; *R.P.D.B.*, V° «Infractions et répression en général», nrs. 521 e.v.; Schuind, G., *Traité pratique de droit criminel*, I, 160; Vanhoudt, C.J. en Calewaert, W., *o.c.*, II, 669, nr. 1249).

17. Bij wijze van slot moge gewezen worden op het geval dat in 1875, net op het ogenblik van de bespreking van het wetsontwerp, aanhangig was voor het Hof van Assisen te Henegouwen, waar het ging om een man die zich tot elke prijs wou ontdoen van zijn schoonvader. Hij had daartoe, het zij toegegeven, het vrij originele idee gehad een aankondiging aan te plakken op de muur van het kerkhof, teneinde twee mannen van goede wil te vinden om de opdracht te klaren. Bij gebrek aan reactie op zijn aankondiging was hij voor

alle zekerheid nog even van deur tot deur bij een aantal mogelijke kandidaten gaan aankloppen. De minister van Justitie wees erop dat dergelijke feiten alleen reeds de nieuwe wet rechtvaardigden (*Hand., Kamer*, 1874-75, 22 juni 1875, 1059). Nu de wet bestaat, zij men ervoor gewaarschuwd geen dergelijke aankondigingen meer aan te plakken.

Dirk Merckx

HOF VAN BEROEP TE GENT

14e KAMER – 11 DECEMBER 1990

Voorzitter: de h. Top

Advocaten: mrs. Ronse en Weymiens

Burgerlijke rechtspleging – Beslag onder derden – Onbeschikbaarheid – Tweede beslag

Het beslag heeft tot gevolg dat de beslagen schuldvordering onbeschikbaar wordt. Van dat ogenblik af kunnen de beslagen schuldenaar en de derde-beslagene geen handelingen meer verrichten waardoor de rechten van de beslaglegger worden beknót.

Bij opeenvolgende beslagen op dezelfde schuldvordering kan de tweede beslaglegger zich op dezelfde onbeschikbaarheid beroepen als de eerste beslaglegger.

P.V.B.A. M. t/ P. en W.

De oorsprong van het geschil kan als volgt worden samengevat.

De echtgenoten Van R.-V. zijn schuldenaars van appellante krachtens een verstekvonnis de dato 3 september 1987, dat hen veroordeelt tot betaling van 456.076 frank, met bepaalde interesten en kosten. Dit vonnis is hun betekend op 23 november 1987 en is in kracht van gewijsde gegaan.

Bij notariële akte de dato 7 juli 1987 verkochten voornoemde echtgenoten aan geïntimeerden een drietal onroerende goederen, onder meer een gemeubelde villa te De Haan/Wenduine voor de totale prijs van 34 miljoen frank, waarvan 32.500.000 frank reeds betaald. Bedongen werd dat het saldo van 1.500.000 frank zal worden betaald «uiterlijk bij het verlaten van de villa door de verkopers te dezen».

In dezelfde akte werd gestipuleerd dat de verkopers de villa zullen verlaten op 15 september 1987, op straffe van betaling van een schadevergoeding van 10.000 frank per dag vanaf 16 september 1987.

In een onderhandse akte de dato 14 oktober 1987 werd overeengekomen dat de verkopers nog mochten blijven tot uiterlijk 31 oktober 1987, tegen betaling van een bezettingsvergoeding van 40.000 frank voor de periode 1 tot 31 oktober 1987.

Bij een niet gedagtekende, maar volgens geïntimeerden op 19 januari 1988 geregistreerde overeenkomst (op de overgelegde kopie is die datum onleesbaar), hebben geïntimeerden ten slotte de villa aan de verkopers verhuurd met ingang van 1 november 1987, voor onbepaalde duur, tegen een maandelijks huurprijs van 35.000 frank en het verstrekken van een bankwaarborg van 210.000 frank (zes maanden huur).

Op 7 juni 1988 liet appellante krachtens voornoemd vonnis uitvoerend derdenbeslag leggen in handen van geïntimeerden ten laste van voornoemde echtgenoten Van R.-V. om betaling te krijgen van 456.076 frank, met bepaalde interesten en kosten. Op 9 juni 1988 werd het beslag aan de beslagene aangezegd.

Op 13 juni 1988 verklaarden geïntimeerden nog een schuld te hebben jegens de beslagene van 1.500.000 frank, als saldo wegens de hierboven vermelde aankoop de dato 7 juli 1987 en zij meldten tevens dat in hun handen ten laste van dezelfde beslagene reeds twee uitvoerende beslagen waren gelegd, namelijk op 20 augustus 1987 door het Westvlaams Beroepskrediet (802.514 frank) en op 17 mei 1988 door de R.S.Z. (561.818 frank).

Toen appellante, na het verstrijken van de verzettermijn van vijftien dagen en bij ontstentenis van enig verzet vanwege de beslagene, bij geïntimeerden aandrang op afgifte van de gelden overeenkomstig hun verklaring van derde-beslagene de dato 13 juni 1988, werd dit geweigerd onder voorwendsel dat hun schuld niet opeisbaar was.

Beweerd werd en wordt dat de clausele in de notariële akte de dato 7 juli 1987, namelijk dat het saldo betaald zal worden uiterlijk bij het verlaten van de villa door de verkopers, nog steeds van toepassing is.

Bij dagvaarding de dato 15 juli 1988 vorderde appellante de afgifte van het bedrag van 1.500.000 frank, met de gerechtelijke interesten, in handen van gerechtsdeurwaarder V. te Brugge, met het oog op de evenredige verdeling van dit bedrag onder de schuldeisers. Deze eis werd bij conclusie de dato 21 oktober 1988 uitgebreid tot de schuldenaarverklaring van geïntimeerde, wegens onnauwkeurige verklaring en collusie, en bijgevolg tot betaling aan appellante zelf van 456.077 frank, met de gerechtelijke interesten op 369.068 frank en allerlei kosten.

De eerste rechter oordeelde dat de schuld van de geïntimeerden jegens de beslagene nog steeds niet opeisbaar is en dat de verklaring van geïntimeerden als derde-beslagene weliswaar onvolledig was in de zin dat de verbintenis er een was onder tijdsbepaling (wat niet verklaard werd), maar dat collusie niet afdoende is bewezen.

Thans vordert appellante primair de persoonlijke schuldenaarverklaring van geïntimeerden overeenkomstig artikel 1456 Ger. W. en subsidiair de afgifte van het bedrag van het beslag overeenkomstig artikel 1543 Ger. W.

I. Nopens de gevorderde schuldenaarverklaring

Wanneer in geval van een uitvoerend derdenbeslag de schuldenaarverklaring wordt gevorderd op grond van de onnauwkeurigheid van de verklaring van de derde-beslagene en van collusie van dezelfde met de beslagene, dan vraagt men in feite toepassing van artikel 1542 Ger.W.

De verwijzing van appellante naar artikel 1456 Ger.W., dat betrekking heeft op het bewarend derdenbeslag, berust dus op een materiële vergissing. Aangenomen mag worden dat zij de toepassing nastreeft van artikel 1542 Ger.W., dat overigens voor de bedoelde sanctie dezelfde vereisten stelt als artikel 1456 Ger.W.

De verklaring van geïntimeerden de dato 13 juni 1988 was tijdig en mag ook als voldoende nauwkeurig en volledig worden beschouwd, daar het niet-vermelden van gegevens over de al of niet opeisbaarheid van hun schuld het gevolg kan zijn van een rechtmatige twijfel hieromtrent.

In elk geval is niet uit te sluiten dat zij daarover toen anders dachten en de stelling van de niet-opeisbaarheid slechts nadien hebben ontdekt. Het is overigens de derde-beslagene toegelaten de opeisbaarheid van zijn schuld te betwisten naar aanleiding van de vordering tot afgifte. Alleen indien die betwisting gegrond wordt bevonden, kan men stellen dat de aanvankelijke verklaring onvolledig was en de beslagleggende schuldeiser dus in dwaling heeft gebracht, zodat dan aanleiding kan bestaan tot het opleggen van een sanctie, minstens tot een veroordeling in de kosten van de rechtspleging.

Het is dus onontbeerlijk eerst na te gaan of de ingeroepen niet-opeisbaarheid bewezen is, minstens aan appellante kan worden tegengeworpen. Dit houdt verband met de vordering tot afgifte.

II. Nopens de gevorderde afgifte

De vraag of de schuld van de derde-beslagene waarvan de beslaglegger voor zich zelf betaling wil krijgen, al dan niet opeisbaar is, raakt in beginsel alleen de rechtsverhouding tussen de derde-beslagene en de beslagene.

Luidens artikel 1542, tweede lid, Ger.W. moet zulk een betwisting gebracht worden door de bevoegde feitenrechter.

Dit is echter niet noodzakelijk wanneer, zoals hier het geval is, de ingeroepen niet-opeisbaarheid het gevolg is van handelingen verricht door de beslagene, nadat reeds een schuldeiser beslag heeft gelegd.

Het is immers gebleken dat op 20 augustus 1987, datum van het uitvoerend derdenbeslag van het Westvlaams Beroepskrediet, het saldo van de door geïntimeerden verschuldigde koopprijs opeisbaar zou worden op 15 september 1987, datum waarop de verkopers de verkochte villa moesten verlaten.

Zelfs indien het verder verblijf van de beslagene in de villa, eerst als bezetters zonder recht noch titel en vervolgens als huurders, ingevolge het op 8 januari 1988 geregistreerd huurcontract, volgens de bedoeling van de partijen tevens tot gevolg had dat hierdoor een nieuw uitstel van betaling van onbepaalde duur werd verleend, dan kan een dergelijk uitstel niet worden tegengeworpen aan de partij die reeds beslag had gelegd.

De onbeschikbaarheid, ingevolge het beslag, van de schuldvordering van de beslagene jegens de derde-beslagene heeft immers tot gevolg dat de beslagene niet alleen geen betaling meer kan ontvangen, maar ook betreffende die schuldvordering geen nieuwe overeenkomsten kan sluiten die de rechten van de beslaglegger beknotten, zoals het verlenen van uitstel (Van Compennolle, J., *R.C.J.B.*, 1987, 488, nr. 81; Leurquin, Ch., *Etudes sur la saisie-arêt*, 1891, p. 228, nr. 301).

Appellante, die nadien beslag legde op een ogenblik dat het eerste beslag de dato 20 augustus 1987 nog steeds bestond, kan zich op dezelfde onbeschikbaarheid beroepen als de eerste beslaglegster. Dit geldt ook voor de R.S.Z. die nog vóór appellante op dezelfde schuldvordering beslag legde op 17 mei 1988.

Het is evident dat geïntimeerden met alle beslagen rekening moeten houden en vanaf het eerste beslag niets mogen ondernemen waardoor de rechten van de schuldeisers worden benadeeld, zoals het verkrijgen van een onbepaald uitstel van betaling door het sluiten van een nieuwe overeenkomst met de beslagene.

Voorts is het irrelevant dat noch de eerste beslagleggende partij noch de tweede beslagleggende partij de verdere tenuitvoerlegging van het beslag vervolgen, nu bij meervoudige beslagen de afgifte van de gelden gevorderd kan worden door de meest gereede beslagleggende partij, mits geen betaling voor zich zelf gevorderd wordt maar afgifte met het oog op de, in zo'n geval, verplichtte evenredige verdeling.

Daaruit volgt dat geïntimeerden, evenmin als tegen de eerste beslagleggende partij, aan appellante de niet opeisbaarheid van de schuld na 15 september 1987 kunnen tegenwerpen en derhalve ten onrechte de afgifte weigeren van het bedrag van het beslag, niettegenstaande aan alle voorwaarden van artikel 1543 Ger.W. is voldaan.

Het af te geven bedrag van het beslag wordt bepaald door de oorzaken van de diverse beslagen die ter zake zijn gelegd, met als maximum het bedrag dat geïntimeerden verklaard hebben aan de beslagenen verschuldigd te zijn, namelijk 1.500.000 frank.

De bedragen waarvoor in handen van geïntimeerden uitvoerend beslag werd gelegd op 20 augustus 1987, 17 mei 1988 en 13 juni 1988, beslagen die nog steeds blijken te bestaan, overtreffen ruimschoots het bedrag van 1.500.000 frank, zodat de vordering van appellante, in zover ze de toepassing beoogt van artikel 1543 Ger.W., volledig gegrond voorkomt.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE BRUGGE

1e KAMER – 6 SEPTEMBER 1989

Voorzitter: de h. Van Dorpe

Advocaten: mrs. Soete, Batsleer, Lammens en Legau

Koop – Verborgen gebreken – Keuze tussen ontbinding en prijsvermindering – Verwerking van het recht op ontbinding

De koper van een auto die tijdig de vordering tot vrijwaring wegens verborgen gebreken heeft ingesteld, doch na het ontdekken van de gebreken en tot op de dag van de uitspraak met de gebrekkige wagen is blijven rijden, verwerkt zijn recht op ontbinding van de koopovereenkomst en kan enkel aanspraak maken op prijsvermindering.

V. t/ N.V. G. en N.V. S.

II. Ten gronde

A. Vordering en verweer

Eiser vordert de ontbinding lastens verweerster van een koop-verkoopovereenkomst dd. 30 juli 1987 m.b.t. een auto Bertone X 1/9. Tevens vordert hij de veroordeling van verweerster tot het betalen van 530.000 frank (koopsom) en van 50.000 frank (schadevergoeding), te vermeerderen met de gerechtelijke rente en de gedingskosten.

In op 21 december 1988 nagelegde conclusies vordert eiser in ondergeschikte orde de solidaire veroordeling van verweerster en van verweerster in tussenkomst tot het betalen van 196.500 frank schadevergoeding, te vermeerderen met de verwijlrente vanaf 27 juli 1987, de gerechtelijke rente en de gedingskosten. Ook vraagt hij voorbehoud m.b.t. het opvorderen en/of recupereren van de B.T.W.

De vordering van eiser is gestoeld op de artikelen 1116 B.W. (bedrog), 1604 B.W. (niet-conformiteit van de levering) en 1641 - 1649 B.W. (vrijwaringsplicht voor verborgen gebreken).

Verweerster stelt dat de hoofdvordering ongegrond is, de gevorderde prijsvermindering overdreven en vordert, *bij tussenvordering*, dat verweerster in tussenkomst haar integraal zou vrijwaren.

Verweerster in tussenkomst betwist de gegrondheid van zowel de hoofdvordering als van de tussenvordering.

B. Beoordeling

De feiten

1. Eiser kocht einde juni 1987 bij de N.V. G. een nieuw autovoertuig van het merk Bertone, type X 1/9, bouwjaar 1987, tegen een prijs van 530.000 frank. Het betrof een wagen die door de Benelux-invoerder, N.V. S., op 17 juli 1987 aan voornoemde garage, haar dealer, was geleverd en gefactureerd. Eiser ondertekende daarenboven op 11 augustus 1987 een door N.V. S. uitgegeven waarborgdocument.

2. Daar reeds kort na de ingebruikneming abnormale roestvorming optrad, stelde eiser S. op 14 oktober 1987 aangetekend in gebreke.

S. onderzocht het voertuig op 18 december 1987 (het had toen 4.973 km afgelegd) en er werden tussen partijen daarnaast onderhandelingen gevoerd die uiteindelijk niet tot enig resultaat leidden daar eiser op 27 januari 1988 de minnelijke ontbinding van de koop voorstelde en hierop niet werd ingegaan.

3. Eiser vorderde op 4 februari 1988 in kort geding de aanstelling van een deskundige en dagvaardde op diezelfde datum ten gronde tot ontbinding van de koopovereenkomst. In beide procedures kwam S. vrijwillig tussen.

De gerechtelijke deskundige onderzocht op 20 mei 1988 het autovoertuig (op de teller stond toen reeds 12.046 km) en kwam op 9 september 1988 tot de hiernavolgende conclusies: «1. De wagen Bertone X 1/9 geleverd door G. aan de heer Van E. vertoont op vele plaatsen roestvorming in de holle ruimten en verfbeschadigingen aan de buitenkant. 2. Voor een nieuwe wagen die pas tien maanden geleverd werd, is dit volledig abnormaal. 3. Onderzoek wijst uit dat de wagen niet nieuw was bij de levering maar reeds 19 maanden eerder de fabriek verliet en 21 maanden vroeger gefabriceerd werd. Er is dus absoluut geen sprake van een nieuwe wagen, trouwens G. kreeg van de invoerder S. een gevoelige korting wegens stockage. 4. De wagen was niet nieuw zoals de heer Van E. mocht veronderstellen en de vermelding «bouwjaar 1987» is volledig misleidend. 5. Onder de huidige ouderdom is de roestvorming volledig normaal en *onomkeerbaar*. Men kan ze niet meer stoppen, enkel vertragen. 6. Gezien de ouderdom van de wagen die zeker niet strookt met het begrip «nieuw» – de roestvorming is daar het beste bewijs van – zijn er slechts twee mogelijkheden: a) G. neemt de wagen terug en betaalt de totale som min een vergoeding van 3 frank per doorlopen kilometer; b) S. rekent de prijs aan, rekening houdend met de waardevermindering tussen fabricatie en levering en betaalt 148.400 frank terug.»

4. Op verzoek van de rechtbank deelde eiseres op 7 juni 1989 de laatste kilometerstand van de wagen mee: 11.300 km. S. merkt terecht op dat zulks volkomen onwaarschijnlijk is aangezien uit het expertiseverslag blijkt dat op 20 mei 1988 de kilometerstand reeds 12.046 km bedroeg.

Het recht,

De hoofdvordering van eiser tegen verweerster

1. De vordering van eiser, gebaseerd op bedrog van verweerster moet als ongegrond worden afgewezen. Immers, bedrog wordt niet vermoed en eiser brengt geen elementen aan, of doet minstens geen bewijsaanbod van feiten waaruit zou blijken dat verweerster zich schuldig heeft gemaakt aan bedrieglijke kunstgrepen.

2. Wel staat vast dat verweerster is te kort geschoten in haar verplichting tot het leveren van een zaak die conform was aan hetgeen was gekocht.

Verweerster betwist immers niet dat i.p.v. een Bertone X 1/9, bouwjaar 1987, een Bertone X 9 van het bouwjaar 1985 werd geleverd.

Dit gebrek aan conformiteit is evenwel pas na de levering en het gebruik van het autovoertuig aan het licht gekomen en is derhalve te beschouwen als een verborgen gebrek in de zin van artikel 1641 e.v. B.W.

3. Ten onrechte werpt verweerster op dat de vordering van eiser niet binnen een korte tijd werd ingesteld zoals artikel 1648 B.W. voorschrijft. Er mag immers niet uit het oog verloren worden dat tussen partijen onderhandelingen werden gevoerd om tot een regeling in der minne te komen, dat het autovoertuig door verweerster in tussenkomst nog op 18 december 1987 aan een grondig onderzoek werd onderworpen en op 27 februari 1988 een laatste ingebrekestelling van eiser volgde. De dagvaarding, zowel in kort geding als ten gronde, dateert van 4 februari 1988, hetgeen als uiterst kort na het afspringen van de onderhandelingen kan gelden. Overigens is het essentiële doel van de korte termijn van artikel 1648 B.W. te vinden in de noodzakelijkheid het bewijs te bewaren, hetgeen in casu geen problemen stelt daar eiser de voorzorg nam in kort geding de aanstelling van een deskundige te vorderen.

4. Eiser maakt gebruik van het keuzerecht dat hem door het artikel 1644 B.W. wordt toegekend en kiest primair voor de ontbinding, en subsidiair voor de prijsvermindering.

Door tot op heden met het autovoertuig verder te blijven rijden heeft eiser evenwel zijn gebeurlijk recht op ontbinding van de koopovereenkomst verwerkt. Derhalve kan hij slechts aanspraak maken op de prijsvermindering met gebeurlijk schadevergoeding.

...

NOOT – Vgl. eerder in die zin (verwerking van de ontbinding, behoud van prijsvermindering) Kh. Brussel, 14 maart 1953, *B.R.H.*, 1954, 268; Kh. Brussel, 7 november 1966, *J.C.B.*, 1967L, 59; Kh. Bergen, 9 september 1968, *B.R.H.*, 532; Hof Brussel, 31 oktober 1968, *Pas.*, 1969, II, 20; Hof Gent, 22 oktober 1970, *R.W.*, 1970-71, 89; Hof Luik, 10 november 1982, *J.L.*, 1983, 153. Vgl. ook Cass., 27 maart 1981, *Arr.*, nr. 434, gedeeltelijke cassatie (in *Arr.* sub 7° en 8°) (weliswaar als stilzwijgende afstand ingekleed, doch terecht als een geval van rechtsverwerking beschouwd door Dirix, E. en Van Oevelen, A., «Kroniek van het verbintenissenrecht», *R.W.*, 1985-86, 96, en door Van Ommeslaghe, P., «Examen de jurisprudence», *R.C.J.B.*, 1988, nr. 230). Zie reeds Pothier, *Traité du contrat de vente*, nr. 223.

Indien evenwel – anders dan in casu – door het blijvend gebruik van de wagen het bewijs van de gebreken onmogelijk is geworden, verwerkt de koper elk recht zowel op ontbinding als prijsvermindering.

De in het vonnis verwoorde regel geldt minstens voor alle zaken die door verder gebruik in waarde blijven verminderen. Wie de mogelijkheid van ontbinding wenst te behouden, moet ervoor zorgen dat hij de zaak ook kan teruggeven, en wel minstens in de staat waarin zij zich bevond bij het ontdekken van het gebrek. Rechtsverwerking is de sanctie voor een te kort schieten in deze zorgvuldigheid.

Als dusdanig vinden we de aangegeven regel niet in het B.W., maar hij vloeit duidelijk en zelfs a fortiori voort uit art. 1647 B.W.: indien de onmogelijkheid van teruggave door toeval reeds voor rekening van de koper komt, komt de onmogelijkheid die het gevolg is van de gedraging zelf van de koper a fortiori voor diens rekening. Een gelijksoortige regel vinden we verder bv. ook in art. 892 B.W. Ook in art. 82 en 83 van het Verdrag inzake de internationale koop van 1980 vinden we een gelijksoortige regeling.

De last om de zaak niet verder te gebruiken, op straffe van verwerking van de vordering tot ontbinding, belet niet dat men eventueel wel de zaak mag weigeren terug te geven zolang de verkoper geen terugbetaling, herstelling of vervanging aanbiedt (*exceptio non adimpleti contractus*).

M.E.S.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE BRUSSEL

BESLAGKAMER – 1 JUNI 1990

Beslagrechter: de h. Moeremans

Advocaten: mrs. Vanneste en Depeuter loco Verhelst

Burgerlijke rechtspleging – Beslag op onroerend goed – Verzoek tot uitstel – Termijn – Procesmisbruik

Het verzoek tot uitstel dient op straffe van verval te gebeuren binnen de termijn bedoeld in art. 1334 Ger. W. Zo'n verzoek kan niet meer plaatsvinden wanneer de debiteur door de notaris op grond van art. 1582 wordt aangemaand om geschillen omtrent de verkoopsvoorwaarden aan te brengen. Een dergelijk laat verzoek kan, gelet op de omstandigheden, o.m. de soepelheid die de schuldeiser reeds aan de dag heeft gelegd, procesmisbruik opleveren.

V. en De C. t/ C.B.H.K.

Overwegende dat de vordering ertoe strekt te horen zeggen voor recht dat de verkoop van het onroerend goed toebehorend aan eisers, zal worden uitgesteld gedurende een termijn van twaalf maanden, waarbij aldus uitstel van betaling wordt verleend aan eisers;

Overwegende dat, bij akte verleden op 19 oktober 1977 voor mr. T., notaris, eisers bij verweerster een lening aangaan voor een bedrag van 2.300.000 fr.; dat verweerster een hypothecaire inschrijving in eerste rang verkreeg op de hiervoor vermelde onroerende goederen; dat, wegens wanbetaling, op 18 juni 1987 bevel voorafgaand aan uitvoerend beslag werd betekend aan eisers; dat op 6 juni 1987 bij exploot uitvoerend onroerend beslag werd gelegd;

Overwegende dat de vordering, strekkende tot het horen toekennen van uitstel van betaling, luidens art. 1334 Ger.W. ingesteld dient te worden binnen vijftien dagen te rekenen

vanaf het bevel; dat deze termijn, die voorgeschreven is op straffe van verval, duidelijk niet werd nageleefd; dat er nooit een akkoord van afbetaling heeft bestaan na het bevel; dat uit het schrijven van verweerster van 22 november 1989 alleen blijkt dat zij bereid was om, na een storting van 200.000 fr. vóór 20 december 1989, de verkoop voorlopig stop te zetten; dat bedoeld schrijven duidelijk doet uitkomen dat er geen afbetalingsplan was, en dat het feitelijk uitstel dat eisers kregen, een louter precaire situatie was, afhankelijk van het goedgevallen van verweerster; dat de vordering te laat werd ingesteld;

Overwegende dat eisers bij uitbreiding van eis derdenverzet doen tegen de beschikking van deze beslagkamer van 6 maart 1990 waarbij een notaris werd aangesteld, welke beschikking op 10 mei 1990 ter kennis van eisers werd gebracht door de aanmaning ingevolge van art. 1582 Ger.W.; dat art. 807 Ger.W., hoewel het zeer soepel is in vergelijking met de strakke regels van vóór het Gerechtelijk Wetboek, partijen nochtans niet toestaat af te wijken van procedurevoorschriften die, voor bepaalde procedures, door de wet zijn vastgelegd; dat voor het verkrijgen van uitstel van betaling door de artt. 1334-1244 een vervaltermijn is voorgeschreven; dat eisers, door hun eis uit te breiden, niet kunnen verkrijgen dat deze vervaltermijn zonder meer genegeerd wordt; dat zij geen enkel middel aanvoeren ter aanvechting van de aanstelling van de notaris, zodat zij niet vermogen om langs deze weg uitstel van betaling te vragen;

Overwegende dat eisers aanvoeren dat de verkoop misbruik van recht aan de kant van verweerster uitmaakt; dat, nu deze contestatie kan beschouwd worden als een zwartigheid in de zin van art. 1623 Ger. W., de uitbreiding van eis wat dit punt betreft, ontvankelijk is;

Overwegende dat in casu moet worden opgemerkt dat:

1. Verweerster in het verleden van grote soepelheid en van veel begrip heeft gegeven: sinds het bevel verkregen eisers gedurende jaren een feitelijk uitstel van betaling, in de hoop dat hun situatie zou verbeteren;

2. eisers in plaats van de achterstand in te lopen, verder achterop geraakten met de betalingen: zij bewijzen slechts één enkele substantiële storting van 200.000 fr.;

3. de redenering van eisers i.v.m. de gelden die de heer V. nog vordert van zijn ex-werkgever geen enkele soliede waarborg biedt t.o.v. verweerster: over de strafzaak ten laste van de heer V. is nog geen einduitspraak in zicht, en de arbeidsrechtelijke betwisting moet ook nog worden uitgevochten;

Dat van verweerster niet mag worden geëist dat zij bewarend beslag onder derden zou leggen in handen van de ex-werkgever van de heer V.;

Overwegende dat verweerster aan de beloften en hypothetische toekomstige schadevergoedingen van eisers geen enkele concrete zekerheid heeft, zodat de verdere tenuitvoerlegging, na de reeds zeer gematigde houding die in het verleden werd aangenomen, zeker niet als een misbruik van recht kan worden beschouwd;

Overwegende dat de tegeneis, strekkende tot toekenning van een schadevergoeding wegens tergend en roekeloos gedrag, gegrond is ten belope van 20.000 fr.; dat het instellen van de vordering, eensdeels volledig te laat wat het bekomen van uitstel betreft, en anderdeels volkomen ongegrond wat het beweerd misbruik van recht betreft, inderdaad schade

kan veroorzaken; dat deze schade ex aequo et bono op 20.000 fr. wordt geraamd;

NOOT-Zie Cass., 13 juni 1985, *R.W.*, 1986-87, 193.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (2e Kamer), 13 februari 1991

Voorlopige hechtenis – Handhaving – Arrest van de kamer van inbeschuldigingstelling – Betekening – Doel – Termijn van cassatieberoep doen lopen – Te late betekening – Geen nietigheid

Eisers middel tegen Hof Luik, 31 januari 1991, wordt o.m. om de volgende redenen verworpen:

«Overwegende dat het middel, in zoverre het een schending van artikel 97 van de Grondwet aanvoert, faalt naar recht, aangezien dat artikel niet van toepassing is op de beslissingen van de onderzoeksgerechten inzake voorlopige hechtenis;

«Overwegende dat luidens artikel 31, § 1, van de wet van 20 juli 1990 de arresten waardoor de voorlopige hechtenis wordt gehandhaafd binnen vierentwintig uren aan de verdachte worden betekend in de vorm bepaald in artikel 18;

«Overwegende dat die wetsbepaling, welke is opgenomen in hoofdstuk VIII van de wet onder de titel 'Het cassatieberoep', geen nietigheid of sanctie voorschrijft wanneer het arrest dat de voorlopige hechtenis handhaaft, niet is betekend binnen de voor de inachtneming van die rechtsvorm voorgeschreven termijn van vierentwintig uren; dat die rechtsvorm slechts bedoeld is om de termijn van het cassatieberoep te doen ingaan; dat eiser niet aanvoert dat de overschrijding van de termijn van betekening van het arrest zijn recht om cassatieberoep in te stellen tegen het arrest van 3 januari 1991, nu hij dat recht niet heeft uitgeoefend, zou hebben belemmerd;

«Overwegende dat artikel 7 van de Grondwet betrekking heeft op de titel op grond waarvan een persoon kan worden aangehouden buiten het geval van ontdekking op heterdaad, maar niet op de rechterlijke beslissingen waardoor de wettelijk verrichte aanhouding achteraf wordt gehandhaafd;

«Overwegende dat het arrest van 3 januari 1991 voor de duur van vijftien dagen een regelmatige titel van vrijheidsberoving opleverde en dat, nu de raadkamer geroepen was om over de handhaving van de voorlopige hechtenis uitspraak te doen vóór het verstrijken van die termijn, de rechtspleging regelmatig is;

«Dat het middel in zoverre faalt naar recht.»

(Voorzitter: de h. Stranard – Rapporteur: de h. Ghislain – Openbaar ministerie: de h. Declercq – Advocaat: mr. Merodio – In de zaak: C.)

Hof van Cassatie (2e Kamer), 13 februari 1991

Verzekering – Motorrijtuigen – Ongeval door minderja-

rige veroorzaakt met auto van zijn ouders – Ouders aansprakelijk verklaard – Eigen recht van benadeelde tegen de verzekeraar – Betwisting over de vraag of de auto al dan niet gestolen is – Geen belang

De beklaagde, een minderjarige, die met de auto van zijn ouders een ongeval had veroorzaakt, is door de strafrechter veroordeeld op grond van de artt. 418 en 420 Sw. Zijn ouders zijn civielrechtelijk aansprakelijk verklaard. Het bestreden arrest (Hof Luik, 7 juni 1990), dat eiseres, de verzekeraar van de auto, veroordeelt om de schade van een burgerlijke partij te vergoeden, beslist dat de beklaagde geen gebruiksdiefstal heeft gepleegd. Eiseres voert aan dat het wel degelijk om een gebruiksdiefstal gaat en dat het bestreden arrest derhalve art. 461, tweede lid, Sw. en bijgevolg ook art. 3, eerste lid van de wet van 1 juli 1956 schendt. Het middel wordt om de volgende redenen verworpen:

«Overwegende dat het bestreden arrest, met bevestiging van het beroepen vonnis, voor recht zegt dat 'de N.V. De V., die de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van het voertuig dekte, gehouden is de burgerlijke partijen schadeloos te stellen; stelt het Gemeenschappelijk Motorwaarborgfonds buiten het geding';

«Overwegende dat het middel aan het arrest onder meer verwijt dat het de artikelen 3, eerste lid, van de wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen en 3, § 1, van de gemeenschappelijke bepalingen behorende bij de Benelux-Overeenkomst van 24 mei 1966 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen, goedgekeurd bij de wet van 19 februari 1968, schendt;

«Overwegende dat het litigieuze ongeval zich heeft voorgedaan op 27 juni 1987 en dat vanaf 1 juli 1976 de regel vervat in artikel 3, eerste lid, van bovengenoemde wet van 1 juli 1956 een voor België, Luxemburg en Nederland gemeenschappelijke regel is die als zodanig wordt aangewezen krachtens artikel 1 van het Verdrag betreffende de instelling en het statuut van het Benelux-Gerechtshof;

«Overwegende dat het Hof weliswaar overeenkomstig artikel 6, lid 3, van dat verdrag, in beginsel gehouden is de vraag van uitleg aan het Benelux-Gerechtshof voor te leggen; dat het evenwel ingevolge artikel 6, lid 4, in fine, van dat verdrag daarvan ontslagen is, wanneer het zich aansluit bij de oplossing die het Benelux-Gerechtshof voordien naar aanleiding van een ander geschil gegeven heeft;

«Overwegende dat uit het door het Benelux-Gerechtshof op 21 december 1990 in de zaak A 89/3 gewezen arrest blijkt dat de veroordeling van Marcel S. en Florica P., als partijen die burgerrechtelijk aansprakelijk zijn voor de door hun minderjarige zoon begane overtreding van de artikelen 418 en 420 van het Strafwetboek, een voldoende wettelijke grondslag oplevert voor de veroordeling van de N.V. De V., verzekeraar van de burgerrechtelijke aansprakelijkheid waartoe het motorrijtuig waarmee het misdrijf is gepleegd, aanleiding kan geven, ongeacht of de dader al dan niet schuldig is aan gebruiksdiefstal ten nadele van zijn ouders;

«Dat bijgevolg de overwegingen van het arrest betreffende de gebruiksdiefstal geen weerslag hebben op de wettigheid van de bestreden beslissing en dat de in het middel aangevoerde grieven, ook al waren ze gegrond, niet tot cassatie zouden kunnen leiden.»

(Voorzitter: de h. Stranard – Rapporteur: mevr. Jeanmart – Openbaar ministerie: de h. Piret – Advocaten: mrs. Bützler en De Bruyn – In de zaak: N.V. De V. t/ Wegfonds e.a.)

NOOT – Zie Benelux-Gerechtshof, 21 december 1990, R.W., 1990-91, 1120, met conclusie van advocaat-generaal H. Lenaerts.

Hof van Cassatie (1e Kamer), 15 februari 1991

Geneeskunde – Orde – Raad van beroep – Individuele maatregel – Tweederde meerderheid niet vereist

De bestreden beslissing (Raad van Beroep van de Orde der Geneesheren, 12 februari 1990) heeft eiser, bij wijze van individuele maatregel, bevolen zijn medische activiteit tot één plaats te beperken. Eisers middel daartegen faalt om de volgende redenen naar recht:

«Overwegende dat de bestreden beslissing, door eiser te bevelen zijn medische activiteit te beperken, een individuele maatregel beveelt, die niet het karakter van een tuchtsanctie heeft;

«Overwegende dat het voorschrift van artikel 25, § 4, tweede lid, van het koninklijk besluit nr. 79 van 10 november 1967 slechts toepassing kan vinden wanneer de raad van beroep een tuchtsanctie oplegt;

«Dat de raad van beroep die bepaling derhalve niet heeft geschonden door niet met een tweederde meerderheid van zijn leden uitspraak te doen.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Caenepeel – Openbaar ministerie: mevr. Liekendael – Advocaten: mrs. Verbist en De Bruyn – In de zaak: V. t/ Orde der Geneesheren).

Hof van Cassatie (3e Kamer), 18 februari 1991

Burgerlijke rechtspleging – Vordering tot schadevergoeding – Eén verweerder alleen aansprakelijk verklaard, hoewel een andere zich aansprakelijk heeft erkend – Geen uitspraak over niet gevorderde zaken

Het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 11 oktober 1989) oordeelt dat eiser de volle aansprakelijkheid voor de schade dient te dragen. Eiser voert aan dat het arrest daardoor geen rekening houdt met de perken binnen welke een andere, eveneens tot schadeloosstelling aangesproken gedaagde zijn verweer voerde, en dat het derhalve de autonomie van de procespartijen miskent.

«Overwegende dat eerste verweerder in zijn appelconclusie de hoofdelijke veroordeling vroeg van eiser en tweede verweerder tot betaling van de gehele schade; dat tweede verweerder in zijn appelconclusie de grenzen bepaalde van zijn verweer door te aanvaarden een deel van de door eerste verweerder geleden schade te betalen; dat het arrest eiser aansprakelijk stelt voor de gehele schade;

«Dat een rechter zich niet uitsprekt over niet gevorderde zaken wanneer hij, bij de beoordeling van de aansprakelijkheid van twee verweerders waarvan de ene toegeeft voor een deel aansprakelijk te zijn, op vordering van de eiser tot so-

lidaire veroordeling de andere verweerder voor het geheel aansprakelijk verklaart.»

(Voorzitter: de h. Soetaert, eerste voorzitter – Rapporteur: de h. Verougstraete – Openbaar ministerie: de h. Lenaerts, procureur-generaal – Advocaat: mr. De Gryse – In de zaak: S. t/ V. en S.)

BOEKEN

Acteur social et delinquance – Une grille de lecture du système de justice pénale – En hommage au Professeur Christian Debuyst, Pierre Mardaga, Editeur, Luik - Brussel, 1990, 475 pp.

Dit werk, uitgegeven in de reeks «Psychologie et sciences humaines» onder de wetenschappelijke leiding van Françoise Digneffe, bevat de verslagen uitgebracht op het internationaal colloquium «Acteur social et délinquance – Une grille de lecture du système de justice pénale», dat het Departement Criminologie en Strafrecht van de Université Catholique de Louvain (UCL) georganiseerd had in de periode van 27 tot 30 september 1989.

Met de bundeling en uitgave van deze verslagen beogen de samenstellers een nieuwe blik te werpen op bepaalde vragen van de strafwet en het strafrecht met als uitgangspunt een definitie van de mens in de maatschappij die haar sporen heeft verdiend in een groot aantal onderzoeken in het domein van de humane wetenschappen. De persoon beschouwen als een sociale actor is hem opvatten als iemand die bekwaam is tot initiatief, creativiteit, die handelingsbekwaam is in verband met een bepaalde strategie en met sommige belangen, maar ook in staat is om te reageren op voorstellen en om het doen van suggesties.

De auteurs die hun bijdrage hebben geleverd tot dit werk, hebben ieder vanuit hun eigen invalshoek en discipline de verwickelingen en de weerslag onderzocht van die opvatting op de betekenis en werking van het strafrecht. Zelfs indien de aangesneden problematiek in de eerste plaats van theoretische aard is, zou zij tot een grondige bezinning moeten leiden over de concrete gevolgen die er uit voortvloeien. De naar voren gebrachte hypothesen met betrekking tot een nieuwe opvatting van het strafrecht moeten immers geconfronteerd worden met de sociale en ethische eisen van verantwoordelijkheid en veiligheid die zonder twijfel de protagonisten zullen beperken in de verdediging van hun belangen.

Onder een zestal hoofdstukken werden dertig referaten ondergebracht en gegroepeerd van toonaangevende vorsers uit binnen- en buitenland op het terrein van de humane wetenschappen.

In het eerste hoofdstuk geeft prof. Christian Debuyst een toelichting bij de voorstelling en de opzet van het behandelde thema. Het klassieke en neo-klassieke strafrecht berust op een beschrijving van de mens als een persoon met volledige wilsvrijheid en dus verantwoordelijk voor zijn daden. De Italiaanse positivisten van het einde van de 19e eeuw daarentegen, naar het voorbeeld van Lombroso, Ferri en Garofalo, verklaren het menselijk gedrag vanuit een absoluut determinisme.

Onder de term «sociale actor» schuilt de gedachte dat het individu geen passief wezen is waarvan het gedrag bepaald wordt door een spel van determinismen of zou kunnen worden verklaard in termen van prikkel-reactie. Hiermede wordt afstand genomen van de stelling van de positivisten en rekening gehouden met de complexiteit aan het licht gebracht door de gedragsanalyse in de psychologie. Het is allereerst een incalculeren van een reeks intermediaire variabelen die zich bevinden tussen deze respectievelijk omschreven als stimulus en reactie. Anderzijds is de sociale actor geen abstractie in zoverre hij een eigen standpunt inneemt dat afhangt van de plaats die hij inneemt in het sociale kader, de geschiedenis die de zijne is, en de projecten waarrond zijn activiteiten zich ontplooiën. Het individu moet dus bepaald worden als een pool die interpreterend en handelend optreedt vanuit een eigen standpunt.

In het kader van de intermenselijke relaties is de mens geroepen om «actor» te zijn d.w.z. te handelen of op te treden en te leven

in relatie met de anderen die zich in of buiten zijn gezichtsveld bevinden, een proces van herkenning of niet-herkenning, dat essentieel is voor de ontluiking en uitwerking van zijn eigen identiteit.

Deze omschrijving lijkt meer in overeenstemming te zijn met een bepaalde psychologische en sociologische conceptie van het individu als deelnemer aan een rollenspel (rol-theorie).

Delinquentie verschijnt niet alleen als een pathologisch gegeven maar ook als de uiting van een band of sociopathische relatie tussen het individu en de sociale groep of groepen waarvan het statuut varieert in het kader van een machtsverhouding. Deze zienswijze vindt men ook terug bij A. Touraine en de School van Chicago, die het meest openstond voor de delinquent als een actor in een bepaalde sociale situatie.

De nieuwe benadering heeft haar gevolgen voor de visie op de delinquentie. De notie op zich van wetsovertreding of rechtskrenking kan onmogelijk tot steunpunt dienen van de criminologie. De mens als actor wordt niet alleen benaderd op het niveau van de totstandkoming van de wet, nl. de manier waarop men zal beslissen over het predikaat delinquent of niet-delinquent, maar ook op het niveau van de toepassing van de norm. De mogelijkheid van de delinquent om als sociaal actor te interveniëren en zijn verdediging, verantwoordelijkheden en middelen tot reïntegratie op zich te nemen is namelijk gebonden aan de wijze waarop de onderscheidene actoren die officieel zijn aangewezen als exponenten van de organisatie (magistraten, directeurs van instellingen, bewakers enz.) zelf bekwaam zijn om met betrekking tot hun eigen institutie gebruik te maken van de bewegingsvrijheid die hen geboden wordt door de institutie.

Het tweede hoofdstuk bevat een interdisciplinaire benadering van het begrip «sociale actor». Pierre Karli (Université Louis Pasteur-Strasbourg) behandelt het thema vanuit het standpunt van de biologie van de socio-affectieve gedragingen. De socioloog François Dubet (Université de Bordeaux) bespreekt de invloed van de socialisering op de sociale actor en het sociaal individu. De verinnerlijking van de sociale wereld met haar veelheid aan betekenissen, morele geboden en verboden in het eigen bewustzijn of geweten. Een voortdurende conversatie tussen het «ik» en het «mij» (George Herbert Mead).

François Rigaux (U.C.L.) schetst een beeld van de sociale actor als rechtssubject. De filosoof Eric Clemens (F.U.S.L.) leverde een bijdrage onder de titel «La fiction et le social. Sur la notion d'acteur judiciaire». Philippe Robert (C.N.R.S.) toetst het concept op zijn bruikbaarheid voor de studie van de misdaad. Jacques Chotte (U.C.L.) ziet in de aangesneden problematiek de aanzet tot een nieuwe opvatting, nl. de theorie van het individu.

Het derde hoofdstuk is gewijd aan de totstandkoming van de wet. Pierre Lascombes (C.N.R.S., G.A.P.P., Parijs) stelt vast dat de actuele wetgeving tot stand komt onder impuls van een veelheid van actoren en pressiegroepen. Françoise Tulkens (U.C.L.) ziet in het gebrek aan adequate delictomschrijvingen in de strafwet de aanleiding tot een dubbelzinnigheid bij de toepassing op bijzondere toestanden zoals het Heyldrama. Pierre Landreville (Université de Montréal) stelt vast dat het strafrecht als sociaal produkt afhankelijk is van dezelfde machtsverhoudingen als andere produkten in de maatschappij, waarbij een belangrijke rol is toebedeeld aan de, vaak onzichtbare, technocraten. Pierre Poncela (Université Paris X-Nanterre) illustreert aan de hand van de verhitte discussies rond de afschaffing van de doodstraf in Frankrijk hoe het begrip «sociale actor-burger» in het strafrecht een politieke dimensie kan verkrijgen. Michel Molitor (U.C.L.) ziet in het sociaal overleg tussen werkgevers en werknemers en het ontstaan van de collectieve arbeidsovereenkomsten een voorbeeld waarbij de sociale actoren door overleg, concertatie en consultatie daadwerkelijk betrokken worden bij de verdediging van hun belangen. De sociale realiteit komt hier tot uiting bij de opstelling van de norm waarbij als gevolg van de sociale dynamiek de elementen van de formele rationaliteit moeten wijken voor de elementen van de materiële rationaliteit.

De strafwetgever kan ook niet onverschillig staan tegenover de wetenschappelijke ontdekkingen en technische vooruitgang. Zo wordt hij geconfronteerd met de gevaren van het misbruik van radioactieve materialen of biomedicale ingrepen op het menselijke embryo (in vitro-bevruchting). Dit thema wordt behandeld door Christiane Hennau-Humblot (U.C.L.)

Patrick Hebberecht (R.U.G.) analyseert het fenomeen van de criminalisering en decriminalisering van de seksuele gedragingen in het licht van de afschaffing van artikel 372bis Sw. in 1985.

Het vierde hoofdstuk handelt over het in toepassing brengen van de wet. Onder de titel «Les acteurs du pénal, hierarchies ou réseaux?» gaat Guy Houchon (U.C.L.) nader in op enkele problemen van criminele politiek. François Ost en Michel Van de Kerchove vergelijken de rechtszaal met een schouwtoneel waarbij de rechter zich bevindt in het spanningsveld tussen juridisch dogmatisme en wat genoemd wordt «un gouvernement de juges» («Les rôles de judiciaire et le jeu du droit»). Achtereenvolgens onderzoeken Robert Castel, Henri-D. Bosly, Christian De Valkeneer, Sonja Snacken, Tony Peters en Lieven Dupont de orde van de interactie en de determinismen bij de toepassing van de wet, de rol van de politie en het openbaar ministerie, het gebruik van undercover-agenten in het politiewerk, de rechten van de gedetineerde en de sociale bijstand in het strafrecht zoals opgenomen in het besluit van de Vlaamse Executieve van 24 juli 1985.

In het vijfde hoofdstuk onder de titel «Transgression» behandelt Françoise Digneffé het concept van «sociale actor» en de betekenis van het gebruik in de criminologische theorie. Jean Kinable tracht de term delinquentie te verklaren vanuit de etymologie. Onder de titel «Crimino-logique(s): un sujet dans tous les états?», gaat Guy Casadamont nader in op de opvattingen van Michel Foucault, Jacques Lacan, Georges Bataille, Jean-François Lyotard en Sigmund Freud over het individu in de criminologie. Verder bevat dit hoofdstuk nog bijdragen van Candido Mendes Martins da Agra (Universiteit de Porto), Lode Walgrave (K.U.L.) en Jean François (U.C.L.).

Het zesde hoofdstuk draagt als titel «Acteur social et délinquant» en bevat een bijdrage van Claude Faugeron (I.R.E.S.C.O.) en enkele slotbeschouwingen in verband met het behandelde thema van de hand van Christian Debuyst. Hierin vraagt prof. Debuyst zich af of de notie «sociale actor» als paradigma vatbaar is om de bestaande paradigma's, nl. de mens begaafd met wilsvrijheid of essentieel onderworpen aan determinismen, te vervangen. In de eerste plaats merkt de auteur op dat het niet zo gemakkelijk is om de notie van een paradigma zo maar, en onvoorwaardelijk, toe te passen en te gebruiken in de criminologische wetenschappen. De criminologie ondervindt ook moeilijkheden bij het uitwerken van een eigen taal. De auteur komt dan ook tot de slotbeschouwing dat het centrale probleem berust in het feit dat de notie «actor» niet neutraal is.

Door het feit dat criminologie en strafrecht verwijzen naar menselijke activiteiten en de hoofdrolspelers erbij betreft die zich op een onderscheiden niveau bevinden, moet rekening gehouden worden met de betekenis van deze notie voor alle betrokken protagonisten. De notie van sociale actor zou dan in de eerste plaats alleen kunnen worden gezien als een werkschema voor analyse, met name vanuit een wetenschappelijk oogpunt. Haar doeltreffendheid komt, volgens prof. Debuyst, bijzonder tot uiting in de onderzoeken die betrekking hebben op het tot stand komen van de wet en meer bepaald de wet in haar wordingsgeschiedenis, omdat daar het spel van de actoren als pressiegroep het meest tot uiting komt. Ook bij de toepassing van de wet is er een zekere speelruimte. Op de wijze waarop de onderscheidene interacties zich voordoen kan gesproken worden van «sociale actoren» in de echte zin van het woord. Het probleem wordt volgens de auteur moeilijker wanneer men het «object» van de wetgeving of de toepassing ervan bij de analyse tracht te betrekken. Het is op dit niveau dat er dubbelzinnigheden tot uiting komen. Zo stelt de wet op het sociaal verweer dat een bepaalde groep van personen om redenen van mentale aard ontoerekenbaar zijn en het voorwerp uitmaken, onder voorwaarden die zij bepaalt, van een onbepaalde maatregel. Dit resultaat gaat regelrecht in tegen de conceptie van het subject als «sociale actor». Dit blijkt ook uit de reactie van de geïnterneerden ingevolge de wet op het sociaal verweer op deze omschrijving die de wet van hen geeft en die gekenmerkt is door de weigering zich in een zodanige diagnose in te schrijven of te herkennen. Met andere woorden zij eisen de positie van actor niet alleen op wat betreft de feiten maar ook binnen de relaties die tot stand zijn gekomen met de juridico-psychiatrische instanties. Maar ook moet volgens prof. Debuyst de wet bekeken worden vanuit hypothesen die meer genuanceerd zijn dan de dichotomie toerekenbaar/niet-toerekenbaar. Ook zij die de wet doen toepassen, zijn niet de eenvoudige uitvoerders zoals elke speler of actor, maar hebben ook de macht om de normen op te leggen. De sociale actor is dan ook volgens prof. Debuyst niet alleen de speler

die binnen de normen over een zekere bewegingsvrijheid beschikt. Hij is ook degene die weet dat deze marge zich in een context bevindt die al dan niet beantwoordt aan de vereisten die gesteld worden wanneer men de anderen (beschuldigde, slachtoffer) als sociale actoren omschrijft. Deze notie is niet alleen een beschrijvend concept dat verwijst naar een activiteit (in dit geval deze die wordt uitgevoerd door degene die de wet toepast); het is ook een concept dat de manier bepaalt waarop een inter-relatie tot stand komt, men zou kunnen zeggen zich normeert binnen het sociale spel.

Deze «raster» van lectuur over het strafrechtstelsel als schouwtoneel toont aan dat de criminologie nog steeds een sluimerende, soms rommelende, vulkaan is die nog steeds niet met zichzelf in het reine is gekomen.

J. Luyckx

Jean SAROT, m.m.v. Pierre VANDERNOOT en Etienne PEREMANS, **La jurisprudence de la Cour d'arbitrage**, Bruylant, Brussel, 1990, 508 blz., 4860 fr.

Bij de wet van 28 juni 1983 werd de organisatie, de bevoegdheid en de werking van het Arbitragehof geregeld; het Hof werd op 1 oktober 1984 plechtig geïnstalleerd. In 1988 werd de bevoegdheid van het Hof uitgebreid; de wet van 28 juni 1983 is nu vervangen door de bijzondere wet van 6 januari 1989.

In het hier besproken boek, opgezet naar het Franse model van «Les grands arrêts de...», wordt de rechtspraak van het Hof vanaf de aanvang tot half juli 1990 op systematische wijze gebundeld en van begeleidende commentaar voorzien.

Onder het stelsel van de wet van 28 juni 1983 zijn bij het Arbitragehof 82 zaken aanhangig gemaakt. Het zijn de arresten m.b.t. die zaken die hier zijn ontleed, met toevoeging van de andere arresten gewezen tot 15 juli 1990.

In een «supplément» (pp. 339-381) wordt uitvoerig ingegaan op de eerste arresten m.b.t. het belang dat een particulier moet hebben om een beroep op ontvankelijke wijze in te stellen en m.b.t. de artikelen 6, 6bis en 17 van de Grondwet.

Het geheel wordt afgesloten met een reeks tabellen en een zeer gedetailleerd alfabetisch register, wat tot de gebruikswaarde van het boek ten zeerste bijdraagt.

Jean Sarot is een van de «stichtende leden» van het Arbitragehof; na het voortijdig heengaan van Etienne Gutt, was hij in 1990 voorzitter van de Franse taalgroep. Hij heeft het dus allemaal van binnenuit meegemaakt. Het siert hem dat hij het ruimere publiek van de praktijkjuristen heeft willen laten profiteren van zijn ervaring en eruditie. Hij omkadert de tekst van de arresten met de vereiste aanduidingen om het onderling verband te begrijpen, alsook met, waar nodig, licht kritische beschouwingen; zie bv. pp. 60-65, m.b.t. de (in de rechtsleer fel betwiste) rechtspraak over artikel 11 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980.

Al wie belang stelt in een overzicht van, en een inzicht in, de rechtspraak van het Arbitragehof gedurende de eerste vijf jaren van zijn bestaan, mag aan het boek van J. Sarot niet voorbijgaan.

Jaarlijks zal een addendum op dit boek worden gepubliceerd, zodat het een blijvende waarde zal hebben.

Prof. dr. L.P. Suetens

J. MOORS, **Nederlands-Frans juridisch woordenboek, Dictionnaire juridique français-néerlandais**, Die Keure, Brugge, 1991, 724 + 706 blz.

De vierde uitgave van het Juridisch Woordenboek is een volwaardige tweetalige versie geworden.

Het is nog steeds de bedoeling van de auteur om een overzicht te geven van de nieuwe officiële terminologie zoals die is vastgelegd in de teksten opgesteld door de Commissie belast met de voorbereiding van de Nederlandse tekst van de Grondwet, de wetboeken en de voornaamste wetten en besluiten, goedgekeurd door de Centrale Commissie voor de Nederlandse rechtstaal en bestuurstaal in België en al dan niet aanvaard door het Parlement.

De nieuwe uitgave beantwoordt alle negatieve kritieken die in besprekingen van de vorige uitgaven werden geformuleerd. Ze hadden

betrekking op de toegankelijkheid van het werk en het aantal officiële teksten waarop de woordenschat betrekking had of, zoals de auteur het zelf noemt, de geëxcerpeerde wetteksten. (Voor een bespreking van vroegere uitgaven, zie men *R.W.*, 1963-64, 1387-1388; *J.T.*, 1978, 639; *T.P.R.*, 1978, 147).

Van de vorige uitgaven werd betreurd dat het werk niet handig gebruikt kon worden. Het eerste gedeelte omvatte een uitvoerige lijst van Franstalige rechtstermen met verwijzing naar de officiële teksten en met de tegenhanger in de Nederlandse rechtsterminologie. Die laatste werd in het tweede gedeelte in beperkte vorm weergegeven zonder verwijzing naar de officiële teksten zodat daarvoor een tweede consultatie in het eerste gedeelte noodzakelijk was.

In de nieuwe uitgave hoeft het Frans-Nederlands boekdeel niet meer geconsulteerd te worden om het Nederlands-Frans boekdeel te kunnen hanteren. Beide werken zijn gelijkwaardig (in omvang is het Nederlands-Frans woordenboek zelfs iets omvangrijker uitgevallen). Bovendien zijn beide werken afzonderlijk verkrijgbaar.

In de allereerste versie van 1963 beperkte het overzicht van de auteur zich tot het juridisch jargon van het Burgerlijk Wetboek, de wet betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen, de wet betreffende de invoering in de nationale wetgeving van de eenvormige wet op de cheque en de inwerkingtreding van deze wet, de gecoördineerde wetten op de wisselbrieven en orderbriefjes en de wet betreffende de rechtspleging bij hoogdringende omstandigheden inzake onteigening ten algemene nutte. De lijst met verklaring van de afkortingen leert al gauw dat voor de nieuwe uitgave heel wat meer teksten zijn geëxcerpeerd.

Het werk blijft bewust beperkt tot een officiële terminologie. De gebruiker vindt er geen vertalingen van Latijnse uitdrukkingen zoals de «Commission de modernisation du langage judiciaire» in Frankrijk aanbeveelt (een overzicht van de aanbevelingen verzorgde de substituuat-procureur des Konings Paul Troisfontaines in «Le langage judiciaire», *Ann.Dr.Liège*, 1980-81, 153-185). De gebruiker vindt er evenmin een vertaling van vreemde termen zoals die in Frankrijk werden opgelegd door het decreet van 7 januari 1972 betreffende de verrijking van de Franse taal (*J.O.*, 9 januari 1972) of de wet van 31 december 1975 betreffende het gebruik van de Franse taal (*J.O.*, 4 januari 1976). Woorden als *cession-bail* (lease-back) of *crédit-bail* (leasing) zijn in de boekdelen dan ook niet terug te vinden, evenmin *affacturage* (factoring) of *franchisage* (franchising). Voor termen die in de praktijk in een specifieke rechtstak nochtans vaak aan bod komen maar die zelf geen rechtstermen zijn, dient bijgevolg een ander werk geraadpleegd, zoals voor logiciël (software) en matériel (hardware).

Het boek bevat een compleet juridisch taalrepertorium, of het gaat om woorden met één enkele betekenis dan wel met meerdere betekenissen, om synoniemen dan wel om grammaticale moeilijkheden. De kroon op het werk is de verwijzing naar de juridische context waarin een woord in een bepaalde betekenis wordt gebruikt en naar de artikelen van de basiswetteksten waarin het woord voorkomt.

Tot besluit enkele voorbeelden. Prof. dr. Jozef Van Haver stelt terecht dat in tegenstelling tot het Frans waarin men eveneens van un procès-verbal d'une réunion kan spreken, in het Nederlands proces-verbaal alleen betrekking heeft op een bekeuring of het verslag van gerechtelijke verrichtingen (*T.R.V.*, 1989, 462). De gebruiker vindt in het Juridisch Wordenboek de correcte term notulen met verwijzing naar het Wetboek van Koophandel, de wet van 25 ventôse jaar XI op het notarisambt en de wet van 16 maart 1865 houdende instelling van een Algemene Spaar- en Lijfrentekas. Ook de synoniemen *dagorde* en *agenda* voor *ordre du jour* vindt hij opnieuw met de nodige verwijzingen. Dat beraadslagen en besluiten in het Nederlands als twee termen naast elkaar gebruikt worden, zal de Franstalige gebruiker kunnen vinden bij de term *délibérer*. Door de verwijzing naar de teksten na te gaan zal hij erbij leren dat de twee termen in het Nederlandse een andere betekenis hebben (lees hieromtrent Van Haver, J., *T.R.V.*, 1990, 67).

Dit werk verdient overduidelijk een plaats in de bibliotheek van de praktijkjurist. Voor de tegever, de rechter en de rechtsgeleerde vormt het een onmisbaar instrument in hun opdracht een bijdrage te leveren tot de uitbouw van een eenvormige rechtsterminologie in het Frans en het Nederlands.

Flip Petillon

Pieter IPPEL, **Reacties op rechtsbescherming in twee dienstverlenende organisaties. Een rechtssociologische studie**, Zwolle, Tjeenk Wilink, 1989, 227 pp.

De laatste jaren laten een toenemende aandacht zien voor de rechtsbescherming van de burger. Dit is niet toevallig. De oneindige verfijning van de verzorgingsstaat en de razendsnelle internationalisering hebben geleid tot zeer ingewikkelde regelcomplexen en procedurevormen. In dit woud van normen en regels dreigt de modale burger zijn weg te verliezen en in vele gevallen is hij het noorden al helemaal kwijt. Dit leidt tot frustratie die de legitimiteit van het recht ondermijnt en politieke apathie tot gevolg heeft.

Tien jaar geleden reeds pleitte de Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid voor menswetenschappelijk onderzoek inzake de analyse van de politieke structuren en procedures. Na ettelijke jaren is dit advies eindelijk doorgedrongen tot de politieke enakels. In de laatste regeringsverklaring wordt op verschillende plaatsen aandacht besteed aan een betere rechtsbescherming voor de burger. Om deze ontwikkeling te begeleiden laten de minister en de staatssecretaris voor Wetenschapsbeleid binnenkort een wetenschappelijk onderzoeksprogramma «Burger en Rechtsbescherming» van start gaan. Doelstelling van het programma is «de kwalitatieve en structurele aspecten in ons rechtssysteem, die de individuele burger aanbelangen, te onderzoeken met het oog op de verbetering van zijn doorzichtigheid en van zijn aanpassing aan de sociaal-economische en technologische evoluties». De onderzoeken moeten leiden tot de vereenvoudiging en de verbetering van politieke structuren en procedures, die op hun beurt de participatie van de burger in de politieke democratie moeten verhogen.

Het opstellen van nieuwe regels is natuurlijk één zaak, de implementatie ervan is een ander probleem. Veel beleidsmakers koesteren de naïeve idee dat het bestaan van de regels borg staat voor hun correcte toepassing. Zij houden nauwelijks rekening met de kenmerken van de organisatie, de dienst of de professionele groep die deze regels moet toepassen. Precies in dit kader is de studie van Pieter Ippel van groot belang. Ook bij hem staat de rechtsbescherming van de burger centraal. Vanuit deze bekommernis richt hij zijn aandacht echter op het sociale middenveld tussen de makers van de regels en de adressaten ervan, i.e. de ambtenaren en veldwerkers die de regels hanteren. Met dergelijk onderzoek onderstreept Ippel het belang van de rechtssociologie voor een efficiënt beleid. Hij stelt immers dat meer regels en procedures niet noodzakelijk een betere bescherming van de burger met zich brengen. Alles hangt af van de wijze waarop deze regels ontvangen worden door de organisaties die ermee werken. In sommige gevallen kan deze regeltoename zelfs contraproductief werken. Ook voor de Belgische context is dit soort onderzoek dus zeer nuttig.

Het boek is de neerslag van het proefschrift waarmee de auteur promoveerde tot doctor in de rechtsgeleerdheid aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Doelstelling van de studie is na te gaan «welke effecten er in dienstverlenende instanties merkbaar zijn als gevolg van de toegenomen mogelijkheid voor cliënten om klachten in te dienen over (...) beslissingen en handelingen van vertegenwoordigers van die organisaties» (p. 32). Meer bepaald bestudeert Ippel de effecten die de invoering van klachtprocedures gehad hebben op het proces van regelformulering en regeltoepassing binnen organisaties (p. 113), of anders gezegd de gevolgen van juridificering op het functioneren van organisaties (p. 106). Hij bekijkt deze effecten in twee types van dienstverlenende organisaties: enerzijds twee Nederlandse psychiatrische inrichtingen, anderzijds de Gemeentelijke Dienst Herhuisvesting van de stad Amsterdam. Zijn hypothese is dat de reacties van organisaties op de invoering van klachtprocedures zowel responsief als defensief zijn.

Het boek bestaat uit drie delen: (1) een rechtssociologisch kader; (2) twee case-studies; en (3) een aantal conclusies. In het eerste deel omschrijft Ippel de twee centrale sociologische begrippen waaraan hij zijn studie ophangt, namelijk bureaucratie en juridificering. Terecht verlaat hij de Weberiaanse idee van een bureaucratie als een formele machinerie die uitsluitend werkt met duidelijk omschreven rechten en plichten. Hij is meer geïnteresseerd in de informele organisatie van een bureaucratie, met name de communicatiepatronen in en tussen de verschillende diensten die niet in officiële blauwdrukken zijn vastgelegd. Vooral de informele organisatie van «street level bureaucracies» trekt zijn aandacht. Dit zijn dienstverlenende organisaties waarvan veel functionarissen in di-

rect contact treden met hun cliënteel. Kenmerken hiervan zijn dat ze vaak onder grote tijdsdruk staan en een chronisch tekort aan middelen hebben. Om hun doelstellingen toch te bereiken moeten ze aan «people processing» doen. Na verloop van tijd treedt een doelverschuiving op waarbij de vlotte gang van zaken belangrijker wordt dan de dienstverlening aan individuen. Het tweede centrale begrip is juridificering, namelijk de toenemende toevlucht tot recht en regel om problemsituaties op te lossen. Ippel maakt hier het terecht onderscheid tussen een groeiende regelgeving, een frequenter beroep op de rechter en de toegenomen vraag naar rechtshulp.

De hoofdmoot van het boek (162 pagina's) bestaat uit twee case-studies, de eerste van twee psychiatrische inrichtingen, de tweede van de hoofdstedelijke Gemeentelijke Dienst Herhuisvesting. Ippel verantwoordt de keuze voor deze organisaties vanwege hun dubbel gelaat: aan de ene kant verlenen ze service aan de patiënt (geestelijke gezondheid) of cvliënt (woonruimte), aan de andere kant beschikken ze over een arsenaal sancties om controle uit te oefenen op het gedrag van diezelfde patiënten (strengere behandeling) of cvliënten (weigering van vergunning of bevel tot ontruiming).

In de eerste case-study bekijkt Ippel de effecten van de invoering van een «patiëntenvertrouwenspersoon» (PVP) in twee psychiatrische inrichtingen. In de jaren zeventig ontstond in Nederland een beweging om de rechtspositie van de psychiatrische patiënten te verbeteren en hen klachtprocedures ter beschikking te stellen. De wetgevende initiatieven hieromtrent zijn tot op dit ogenblik allemaal gestrand in het parlement. Bij gebrek aan officiële regelgeving werd al in 1981 een Stichting opgericht die overeenkomsten sluit met psychiatrische ziekenhuizen om een PVP in dienst te nemen. Deze fungeert als een echte patiëntenadvocaat: hij informeert de patiënt over zijn rechten en plichten en bemiddelt bij allerhande klachten van patiënten. Soms signaleert hij structurele tekortkomingen, aan echte procesvoering doet hij echter niet. Eind 1986 werkten er 27 PVP's in 37 psychiatrische inrichtingen.

Ippel's aandacht gaat vooral naar de reacties van de directies en het personeel van de instellingen n.a.v. de intrede van de PVP's en de toegenomen klachtmogelijkheden voor patiënten. Hij stelt vast dat de entree van juristen aanleiding heeft gegeven tot zeer verschillende reacties. Enerzijds is er het blijvend openlijk (en verborgen) verzet tegen de «bemoeizieke regelneef». De voornaamste bezwaren zijn: dat de rechtspositie van de burger voorrang krijgt op de behandeling van de patiënt, dat de drang van juristen om patiënten uit de psychiatrie te ontslaan deze in de handen drijft van het strafrecht, en de toegenomen administratieve rompslomp. Daartegenover staat de reactie van gewinning en aanpassing. «Na een turbulente introductieperiode slijten de scherpe kanten van de confrontatie en ontstaat meer inzicht in elkaars motieven en werkwijzen» (p. 94).

De tweede case-study gaat over de Gemeentelijke Dienst Herhuisvesting (GDH) in Amsterdam die de beschikbare woonruimte toewijst aan de ingeschreven woningzoekenden. Dit gebeurt volgens criteria van leeftijd, inkomen en huidige woonsituatie. Om dit doel te bereiken moet de GDH ook ontruimingsbevelen uitdelen aan huurders die een pand onrechtmatig bezetten en moet de dienst zelfs leegstaande panden opvorderen. Ook in dit tweede hoofdstuk onderzoekt Ippel de relatie tussen de invoering van (semi-)juridische procedures en organisatorische wijzigingen. Sinds 1988 heeft de GDH een informele klachtenprocedure ingesteld. Burgers met klachten over de werking en het beleid van de GDH of over de behandeling vanwege de GDH kunnen hiervan gebruik maken. Deze procedure kwam er nadat de hoofdstedelijke ombudsman een kritisch rapport had gemaakt over het schrijnende gebrek aan klant- en klachtgevoeligheid bij verschillende gemeentelijke diensten. Pas nadat ze deze interne procedure hebben gevolgd, kunnen burgers zich richten tot de gemeentelijke ombudsman. Daarnaast biedt de AROB-wet van 1976 aan rechtzoekenden de mogelijkheid om specifiek juridische bezwaren tegen beslissingen van de GDH in te dienen bij een speciale afdeling van de Raad van State of bij de voorzitter hiervan. In de praktijk worden deze bezwaarschriften eerst behandeld door een gemeentelijke commissie van juristen-ambtenaren.

De reacties van de GDH-ambtenaren op de introductie van deze procedures zijn te vergelijken met die in de psychiatrische sector. Verzet bestaat vooral tegen de externe pottenkijkerij van de administratieve rechter en van de gemeentelijke commissie. Hen wordt verweten geen aandacht te hebben voor de organisatorische realiteit

en daardoor de efficiëntie van de administratie in het gedrang te brengen. De interne klachtenprocedure van de GDH zelf kan op meer goodwill rekenen. Toch kwam ze maar tot stand onder zware externe druk. In het algemeen is klachtenbehandeling zeker niet prioriteit bij de GDH. In het algemeen is klachtenbehandeling zeker niet prioriteit bij de GDH. Men doet alles om de potentiële overlast wegens procedurele mogelijkheden onder controle te houden.

Uit deze twee case-studies trekt Ippel drie voorname conclusies:

1. De reacties van organisaties op de invoering van klachtprocedures zijn zowel responsief als defensief. Responsief betekent dat de organisatie de klachten gebruikt als nuttige informatie om haar dienstverlening te verbeteren. Defensief betekent dat de organisatie de juridische regels beschouwt als een ongeoorloofde controle die leidt tot meer regelgeving en een procedurele overlast. Volgens Ippel is het klachtenspel echter ook een krachtenspel. Organisaties zijn namelijk geen statische monolieten. Binnen één organisatie kunnen verschillende reacties voorkomen; en organisaties kunnen ook veranderen door de tijd heen.

2. Er bestaat een spanning tussen de doelmatigheid van een organisatie en de rechtsbescherming die deze biedt aan het individu. Ippel toont aan hoe meer externe juridische controle noodzakelijkerwijze aanleiding geeft tot een hogere graad van verfijning en explicitering van de interne regels en tot meer externe jurisprudentie. Daardoor wordt een organisatie soms herschapen in een log schip met een zeer beperkte manoeuvreerruimte om juridische zandbanken te vermijden. Dit kan de doelstellingen van een organisatie, zeker die van een streef level bureaucracy, sterk in het gedrang brengen. Bovendien kan de toegenomen regelvorming ook leiden tot meer ondoorzichtigheid voor de burger die nu net beschermd moest worden.

3. De eindbalans tussen doelmatigheid van de organisatie en rechtsbescherming voor de burger is positief. Ondanks het vele verzet tegen de vernieuwingen merkt Ippel een incrementele verbetering van de rechtsbescherming voor het individu, zowel voor de psychiatrische patiënt als voor de cliënt van de GDH. Vooral positief vindt hij het feit dat de externe controle (de PVP enerzijds, de administratieve rechter anderzijds) de juridische grenzen heeft verijd van het medisch en administratief optreden. Zo krijgen (semi-)juridische procedures ook een preventieve functie op langere termijn. Binnen de juridische grenzen blijft de soevereine beslissingsmacht van de medici en de administrators echter gewaarborgd.

Ten slotte poogt Ippel ook de cruciale vraag te beantwoorden welke factoren nu eigenlijk bepalen of een organisatie defensief of responsief reageert op klachtprocedures. Daartoe geeft hij overzicht van de elementen aan die een responsieve reactie bemoeilijken: vage en omstreden doelstellingen die leiden tot onduidelijke beoordelingscriteria; schaarste, zowel aan personeel als aan te verdelen goederen; en een turbulente omgeving die politieke of maatschappelijke druk uitoefent op de organisatie.

Met dit antwoord laat hij de lezer echter op zijn honger zitten. Zowel de academicus als de beleidsmaker willen graag weten of men überhaupt invloed kan uitoefenen op het reactiepatroon van organisaties waarbinnen rechtsbeschermende procedures worden gestart. Zij zoeken dus het antwoord op de vraag welke factoren een responsieve reactie bevorderen. Hierover blijft Ippel in het vage steken. Het «klein aantal lessen» dat hij achteraan het boek formuleert blijft vaag en komt zeker niet tegemoet aan deze behoefte.

Daarnaast vertoont het werk nog andere minpunten. Eén daarvan is de schrijfstijl, die veel meer verhalend is dan wetenschappelijk. Zo moet de lezer méér dan 30 bladzijden doornemen vooraleer de precieze doelstellingen van het onderzoek duidelijk worden. Ook de conclusies van de twee gevallenstudies blijven mooi verborgen tussen de plooiën van het verhaal. Een gebrek aan doelgerichtheid en wetenschappelijke stringentie maken het de lezer behoorlijk moeilijk om de draad te blijven volgen. Vooral de tweede gevallenstudie, over de Dienst Herhuisvesting, lijdt hieraan.

De andere betreft de methodologie. Nergens verantwoordt de auteur zijn keuze voor de twee behandelde case-studies. De verwijzing naar het dubbelkarakter van de twee types van diensten is zeker onvoldoende. Tal van organisaties en diensten vertonen dezelfde kenmerken. Voorbeelden van andere totaalinstellingen zijn o.a. jeugdinstituten, gevangenissen, ziekenhuizen en het leger. Illustraties van andere administratieve diensten zijn onder meer Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn, belastingdiensten en dien-

sten voor de inschrijving van vreemdelingen. Een klare verantwoording had de wetenschappelijke waarde van het werk zeker verhoogd.

In dit proefschrift brengt Ippel een knappe beschrijving van de reacties van twee dienstverlenende organisaties op de invoering van klachtprocedures. Zijn verklaring voor de verschillende reacties is echter ontoereikend. Bovendien slaagt hij er niet in om los te komen van zijn twee gevallenstudies. Daardoor verhindert hij de transpositie van zijn conclusies naar andere geografische en temporele situaties. Nochtans is één van de belangrijkste doelstellingen van het wetenschappelijk werk om de particulariteit van het concrete te overstijgen en meer algemene uitspraken te formuleren. Ippel zadelt de lezer op met deze zware opdracht. Hierin schiet zijn werk duidelijk te kort.

Stephan Parmentier
Instituut Recht en Samenleving
Rechtsfaculteit, K.U.Leuven

MEDEDELINGEN

39e jaarvergadering van de Nederlandse Orde van Advocaten

Op vrijdag 27 september 1991 vindt in de Beurs van Berlage, Damrak 277 te Amsterdam, de 39e jaarvergadering plaats van de Nederlandse Orde van Advocaten.

De vergadering wordt geopend te 10u30 met een rede van de deken van de Orde, mr. W.G. van Hassel en een toespraak van mr. T. Koopmans, advocaat-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden.

Europa 1992 – Witboek interne markt

In opdracht van het Staatssecretariaat 1992 werd door het Seminarie voor Handels- en Ondernemingsrecht van de R.U.Gent, onder leiding van prof. dr. E. Wymeersch, een driedelige systematische verzameling aangelegd van alle Europese rechtsinstrumenten behorend tot het Witboek Interne Markt.

Het eerste boek geeft een fichematig overzicht van de maatregelen behorend tot het Witboek met de noodzakelijke informatie (vindplaats, uitvoerings- en toepassingsdata, bijzonderheden i.v.m. de uitvoering etc.). Het tweede en derde boek bevatten resp. in chronologische volgorde de volledige tekst van de Belgische uitvoeringsakten en van de Europese akten zoals die in het Belgisch Staatsblad en het publikatieblad van de E.G. werden gepubliceerd.

Het gehele werk – ca 2500 pagina's in vier volumes – wordt losbladig uitgegeven en driemaandelijks bijgewerkt.

Inlichtingen: Seminarie voor Handels- en Ondernemingsrecht, Universiteitstraat 4, 9000 Gent (tel. 091/64.68.27; fax: 091/33.28.46).

Recyclagecursus over de nieuwe vennootschapswetgeving

Het Jan Ronse Instituut van de K.U.Leuven organiseert een recyclagecursus over de nieuwe vennootschapswetgeving. De cursus is gespreid over drie dagen en vindt plaats in de Aula De Somer, De Bériotstraat, Leuven.

Programma:
Vrijdag 4 oktober 1991: De nieuwe vennootschapswet van 18 juli 1991

- Inschrijving op en inkoop van eigen aandelen, kruisparticipaties en personeelsaandelen door K. Geens
- Maatregelen op het stuk van kapitaalverhoging door F. Bouckaert
- Aandelen zonder stemrecht, winstbewijzen en warrants door J. Tyteca
- De minderheidsvordering en de aanstelling van een deskundige door H. Laga
- Aanvaardings- en voorkoopclausule en stemovereenkomsten

- door J.M. Nelissen Grade
- Algemene vergadering: bijeenroeping, volmachten, vergader- en stemrechten door L. Weyts
- Zaterdag 9 november 1991: De nieuwe wet inzake de coöperatieve vennootschap van 20 juli 1991
- De C.V. met beperkte aansprakelijkheid – Het overgangsrecht door K. Geens
- De C.V. met onbeperkte aansprakelijkheid – Gemeenschappelijke bepalingen – Nietigheid en omzetting van een C.V. door H. Laga
- Zaterdag 30 november 1991: De nieuwe wet inzake fusies en splitsingen van vennootschappen
- De nietigheid van besluiten door K. Geens
- Notarieel draaiboek van een fusie of een splitsing door F. Bouckaert en L. Weyts
- De overgang van rechten en plichten bij fusie en splitsing door K. Vanhaerents
- De uitkoop van de minderheidsaandeelhouder in besloten N.V. en B.V.: uittreding en uitsluiting door G. T'Jonck.
- Inlichtingen: mevr. G. Liekens, tel. 016/28.52.61; fax: 016/28.53.14.

Colloquium «Het Europa van de verzekeringen – De richtlijnen van de derde generatie»

Dit colloquium, georganiseerd door het Centrum voor Verzekeringswetenschap van de K.U. Leuven in samenwerking met de Licence en Droit et Economie de l'Assurance van de U.C.L., vindt plaats op 11 en 12 oktober 1991 in de Promotiezaal, Universiteitshallen, Naamsestraat 22 te Leuven.

- Programma:
Vrijdag 11 oktober 1991:
Controle op de verzekeringen en bescherming van de consument – Voorzitter: prof. H. Cousy, voorzitter van de Commissie voor Verzekeringen
- Ontvangst en welkomstwoord door de heer R. Dillemans, rector van de K.U.Leuven
 - Overzicht van de doelstellingen en perspectieven van de Commissie bij de richtlijnen van de derde generatie, de pensioenfondsen en het Comité voor het Verzekeringswezen door de heer G. Fitchew (E.G.-Commissie)
 - De organisatie van de controle op de verzekeringen door prof. J.J. Marette (Université de Paris I)
 - De regeling voor multibrancheondernemingen door prof. G. Levie (U.C.L.)
 - De bescherming van de consument door prof. U. Hübner (Universiteit van Keulen)
 - Paneldiscussie
- Bijzondere vraagstukken – Voorzitter: prof. R.O. Dalcq (U.C.L.)
- I. De levensverzekering
 - De bepalingen inzake tarieven, technische provisies, dekkingswaarden en de fiscaliteit door de heer H. Drabbe (E.G.-Commissie)
 - De actuariële principes door de heer A.D. Wilkie
 - Eerste reacties door de heer W. Duron (A.B.B.) en prof. J.J. Gollier (U.C.L.)

- II. Het recht van toepassing op het levens- en niet-levensverzekeringscontract
 - De dwingende bepalingen en het algemeen belang in de nieuwe verwijzingsregels door de heer B. Dubuisson (U.C.L.)
 - De verplichte verzekeringen door prof. H. Claassens (K.U.Leuven)
 - Eerste reacties door prof. J.J. Marette en de heer R. Capotosti (A.N.I.A. Italië)
- Zaterdag 12 oktober 1991
Distributie en branchevervaging – Voorzitter: prof. J.L. Duplat, voorzitter van de Commissie voor Bank- en Financieuzen
- De verzekeringstussenpersonen door de heer P. Pearson (E.G.-Commissie)
 - Branchevervaging: banken en verzekeringen; privéverzekeraars en sociale verzekeraars door de heer F. Loheac (Comité Européen des Assurances)
 - De financiële conglomeraten: perspectieven van de E.G.-Commissie door de heer G. Carton de Tournai (E.G.-Commissie)
 - Paneldiscussie

- Slottoespraak door de heer F. Delperée, decaan van de Rechts-faculteit van de U.C.L.

Inlichtingen: Centrum voor Verzekeringswetenschap – Rechts-faculteit K.U. Leuven, Tiensestraat 41, 3000 Leuven (tel. 016/28.52.14).

Symposium «Het werkgeversauteursrecht – Kan de werkgever het maken?»

De Stichting Auteursrechtmanifestaties organiseert op donderdag 21 november 1991 in het Koninklijk Instituut voor de Tropen, Mauritskade 63 te Amsterdam een symposium over artikel 7 Auteurswet 1912, «Het werkgeversauteursrecht – Kan de werkgever het maken?». Het uitgangspunt is dat het auteursrecht op een werk aan de maker ervan toekomt. Uitzondering hierop is artikel 7 AW, waarin de werkgever in beginsel als maker en dus auteursrechtheb-bende wordt aangemerkt.

Programma:

- 10u00 Welkomstwoord door de voorzitter prof. mr. H. Cohen Je-horam
- 10u05 Opening door de heer A. Kosto, staatssecretaris van Justitie
- 10u15 Het beste artikel 7 Auteurswet door prof. mr. D.W.F. Ver-kade (K.U.Nijmegen)
- 10u45 Het schrappen van artikel 7 Auteurswet door mr. G.A.I. Schuijt (UvA)
- 11u35 De verhouding werkgever - werknemer in het auteursrecht in Engeland door prof. W.R. Cornisch (Magdalene College Cambridge)
- 11u55 De verhouding werkgever - werknemer in het auteursrecht in Duitsland door dr. A. Dietz (Max-Planck-Institut)
- 13u45 De verhouding werkgever - werknemer in de Wet Naburige Rechten door mr. W.A.Q. Wanrooij
- 14u05 De arbeidsverhoudingen in het industriële eigendomsrecht door mr. H.R. Furstner (Octroiraad)
- 14u45 Paneldiscussie

Inlichtingen: Stichting Auteursrechtmanifestaties, Postbus 2184, 1180 ED Amstelveen (tel. 020-5407.405; fax: 020-5407.496).

Een nieuw tijdschrift in Nederland: «Vennootschap en onderne-ming»

In mei 1991 verscheen het eerste nummer van Vennootschap & Onderneming (V & O), een nieuw, maandelijks verschijnend tijdschrift op het gebied van het vennootschaps-, ondernemings- en bankrecht.

De redactie – bestaande uit praktijkjuristen werkzaam bij vier grote advocaten- en notariskantoren in Nederland – signaleert en bespreekt beknopt de voor de praktijk actuele en relevante ontwik-kelingen op de genoemde rechtsgebieden.

Het redactieadres is gevestigd in het Notarieel Instituut, Rapen-burg 59, 2311 GJ Leiden (tel. 071-277, 880 tussen 9u00 en 12u00).

Brochure «Wegwijs in de deeltijdse arbeid»

Onlangs verscheen bij het Ministerie van Tewerkstelling en Ar-beid een brochure van 44 blz. over «Wegwijs in de deeltijdse arbeid». Belangstellenden kunnen bij dit ministerie een gratis exem-plaar aanvragen.

Vertalen op Europees niveau

Ten behoeve van afgestudeerde academici – zowel met een lin-guïstische als met een andere wetenschappelijke achtergrond – or-ganiseert de Vakgroep Nederlandse Taalkunde en Taalbeheersing van de K.U.Leuven voor de vierde maal een seminarie «Vertalen op Europees niveau».

Het seminarie bestaat uit verschillende modules, nl. een module Frans, een module Engels, een module bedrijfsvertaling en een mo-dule elektronische hulpmiddelen, waaruit de cursussen een keuze kunnen maken overeenkomstig hun behoeften en voorkennis. De cursussen vinden plaats op zaterdagochtend van oktober 1991 tot maart 1992.

Inlichtingen: Vertalen op Europees niveau, Blijde-Inkomststraat 21, 3000 Leuven (tel. 016/28.48.13).

Universitaire instelling Antwerpen – Departement Rechten – Vacature interim-assistent

Het Departement Rechten van de Universitaire Instelling Ant-werpen roept op voor kandidaten geïnteresseerd in een aanstelling voor korte duur (interim-assistent) voor de periode van 1 oktober 1991 tot 30 juni 1992 op een tijdelijk W.P.-mandaat. De interim-assistent moet, in het kader van de Juridische Kliniek, aanvullend vak van het derde licentiaat, assistentie verlenen bij het leggen van contacten met praktijkjuristen met het oog op de organisatie van korte stages en de bespreking van concrete dossiers.

Kandidatuurinstelling: voor 23 september 1991 bij de Universitaire Instelling Antwerpen, Departement Rechten, Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk.

Inlichtingen: bij prof. M. Coene, tel. 03/820.29.17 of bij prof. M. Rigaux, tel. 03/820.29.32.

«Milieurecht 1991» – Studiebijeenkomsten te Utrecht

De P.B.N.A. organiseert in het Jaarbeurs Congrescentrum te Utrecht diverse studiebijeenkomsten over de actuele ontwikkelingen in het milieurecht.

Programma:

- 2 oktober 1991: Actuele jurisprudentie milieuwetgeving.
- 9 oktober 1991: Wet bodembescherming: actuele ontwikkelingen.
- 16 oktober 1991: Milieu-aansprakelijkheidsrecht.
- 23 oktober 1991: Handhaving milieurecht.
- 30 oktober 1991: Wet geluidhinder: actuele ontwikkelingen.
- 6 november 1991: Milieueffingen.

Inlichtingen: P.B.N.A., de heer G.F. Gerressen, tel. 085-575.745; fax: 085-575.646.

«Recht en moraal» – Lustrumsymposium 40 jaar Ars Aequi

Ter gelegenheid van zijn 40-jarig bestaan organiseert het juridisch studentenblad Ars Aequi een lustrumsymposium op 4 ok-tober 1991 in de Beurs van Berlage te Amsterdam.

Het thema van de dag is «Recht en moraal» dat aan de hand van drie deelonderwerpen zal worden besproken, nl.:

- «O tempora, o mores». Het recht als (hoeder van de) publieke moraal. Ligt er voor de overheid een taak op het gebied van de (openbare) zedelijkheid en zo ja, welke?
- Recht en etniciteit. Nederland is een multiculturele samenleving. Staat rechtspluralisme op gespannen voet met rechtsgelijkheid en rechtszekerheid?
- Advocatuur en ethiek. Mag alles wat kan? Een debat tussen twee advocaten over de ethische aspecten van de advocatuur.

Sprekers zijn o.m.: mr. H. Drion, mr. G. Spong, mr. G. Van Driem, prof. mr. M. De Langen, drs. J.C.J. Boutellier, dr. C.J.C. Rutenfrans, prof. dr. F. Strijbosch, mr. A.C.M. Vestdijk-Van der Hoeven en prof. mr. A. Soeteman.

Inlichtingen en inschrijving: Ars Aequi, tel. 080-224.441.